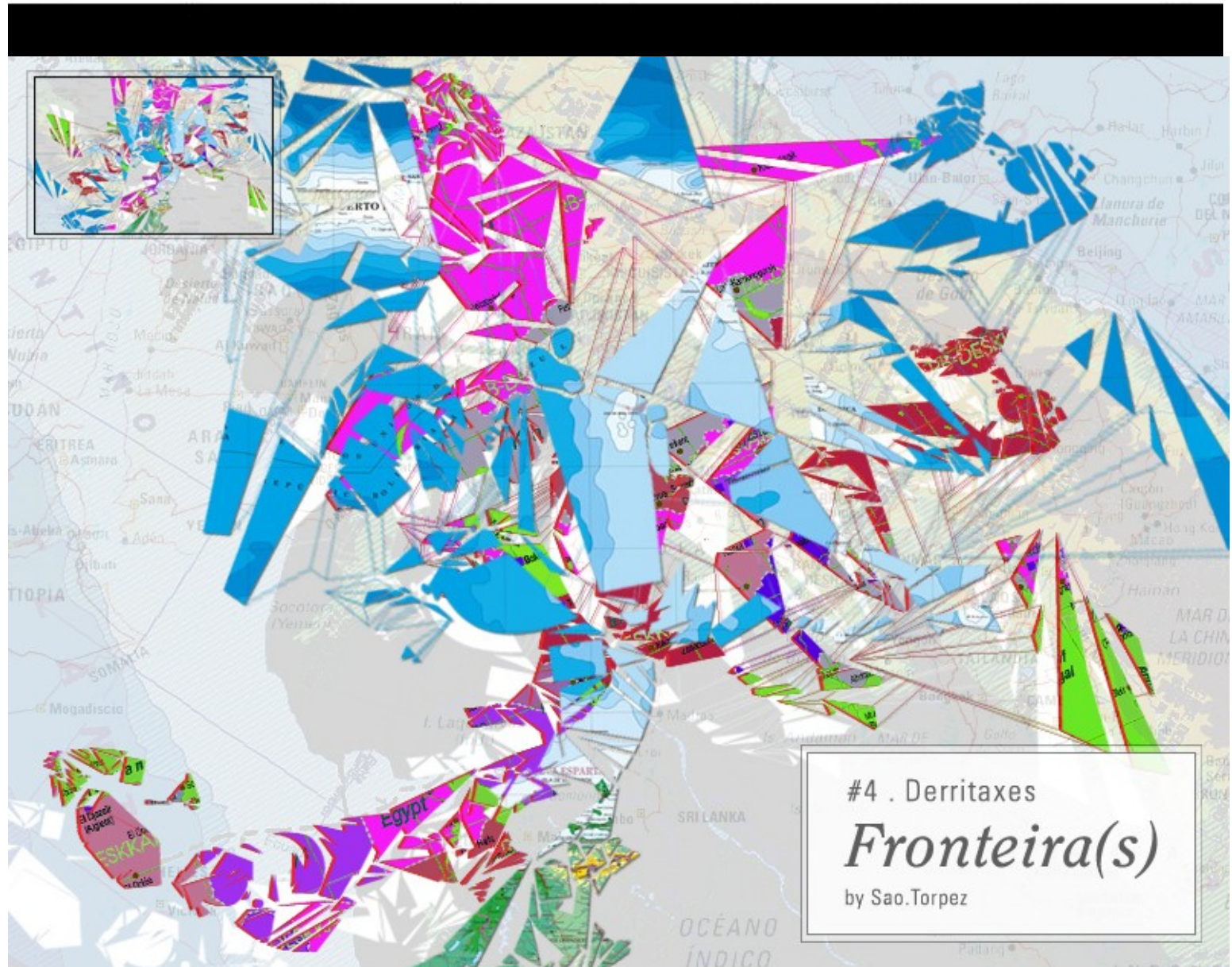

DERRITAXES

Derritaxes 4. Decembro 2009.

<http://derritaxes.proxectoderriba.org>

derritaxes@proxectoderriba.org

ISSN: 1988-9089

**Proxecto
Derriba
Edicións
Galiza**

***Derritaxes* desenvólvese mediante un percorrido imposíbel á procura das pegadas, lembranzas e retornos daqueles que perseveraron con e por ela. Fai dó, así mesmo, polos amigxs inesquecíbeis.**

***Derritaxes*, á fin, editase na memoria de Paco Vidarte.**

EDITORIAL

Fronteira(s)

Neste número tentamos planear sobre o tópico fronteira(s) –incidimos nesa (s) irreductíbel porque non hai só unha– recollendo textos diversos sobre fronteiras tamén diversas que non se deixan reducir a unha única modalidade de discurso. Todos cruzamos fronteiras e somos constituídos nelas, pero tamén as constituímos: aquí-agora escribindo. Como escribir e falar sen establecer fronteiras? Como escribir e falar sen desfacelas? A tarefa da filosofía pasa polo establecemento e xestión das fronteiras; unha das formas en que a lóxica clásica se afianzou e desenvolveu ao longo da historia do pensamento occidental foi mediante o uso omniabarcador da racionalidade –grega, medieval, moderna– e o seu maior instrumento xerárquico: o concepto. Cal era o funcionamento máis habitual? Recoller todo o diverso e unificalo baixo unha mesma regra, un mesmo criterio. Porén, esta acción respondía a unha separación tácita: a que dividía aquilo que analizaba a base de pares de oposicións binarias autoexcluintes. Esta foi a fronteira en base á cal a lóxica despregou o seu voo. Fundamentais neste eido eran as distincións do tipo dentro-fóra ou exterior-interior, así como as propiamente disciplinarias do tipo filosofía-literatura, por exemplo, onde cada disciplina respondía a unhas regras conceptuais e non a outras. Como manernos na indecisión entre esa constitución-destitución á que o cuasi-transcendental fronteira nos arroxa?

Unha posibilidade, dende o noso aquí-agora, é asumir que as fronteiras conceptuais como tales marcharon deixando unha pegada noxenta, xa que a filosofía pasaría a atravesar todas elas do(s) mesmo(s) xeito(s). Outra sería analizar algunhas disciplinas como a arquitectura e a literatura para ver como, especialmente a partir da segunda metade do s. XX, esas fronteiras deixan de ser operativas.

Mais isto non deixa ver simplemente unha problemática conceptual, senón que a fronteira como tal, e a barreira que leva consigo, tamén implican un control no que ao tratamento das persoas se refire. Nestes casos o paradigma é o control das migracións polas novas figuras da biopolítica, e quizais neste caso a análise do dereito e os testimonios dxs migrantes sexan os máis axeitados para tratalo. Pero tamén está o xeito no que eses mesmos se apropián e narran, na súa experiencia, os recunchos precarios que nos deixan, pero dende os que se poden construír outros espazos, resistindo as fronteiras.

DOCUMENTOS

(A) fronteira(s) postmoderna(s). Sören Hauser

Para tratar pormenorizadamente o tema da(s) fronteira(s) desde unha posición que afirme que o propio concepto desta(s) vaise disolvendo aos poucos na época contemporánea, cremos axeitado un enfoque que parta dunha separación, é dicir, unha fronteira, que refira á época histórica chamada postmodernidade definíndoa sempre en referencia ao que se considera algo xa pasado, tanto no sentido de “época pasada con visos de retornar” como no de “época definitivamente abandonada”. Cremos importante esta delimitación pois só desde a marca dun paso dun lugar a outro podemos deixar facer o trazo da fronteira, velo e vivilo. Precisamente a relación tan especial que existe entre a modernidade e a postmodernidade, onde ambas as dúas se copian, asisten, reiteran e recuperan pódenos dar algunha pista sobre a ambigüidade de toda separación ou unificación baixo un mesmo criterio.

Nunca souben contar uha historia. Drocha Hauser

Esta é a historia dunha fronteira que non ten principio [ou ben comeza demasiado lonxe na obediencia homicida de Abraham que, por gardar o segredo e abrir así a porta á literatura, entrega ao seu fillo Isaac á morte e obriga a través da súa fe submisiva a rectificar ao mismísimo Deus, converténdoo así en culpable]. Esta é a historia dunha fronteira que se garda de e na memoria pero que carece, paradoxo insalvable, de memoria [pois a deusa Mnemósine goza dun saudable porvir só en canto borra o seu nome]. Esta é a historia abisal dunha fronteira sen fronteira, dun "nin nin", daquilo que pisando as pegadas da literatura e da filosofía (non) é nin literatura nin filosofía. ¿Pódese contar esta historia? Aquí a conta o que confesa, liberando así o segredo, "nunca souben contar unha historia".

A lóxica da fronteira flexible e ubícu: sobre o control biopolítico dxs migrantes.

José Ángel Brandariz García

A reflexión que se pretende presentar neste texto parte dunha metáfora, mellor dito, do cuestionamento dunha metáfora que, a pesar de ter acadado grande éxito, merece unha certa reconsideración. Tráta-se da expresión *Europa Fortaleza*, empregada de xeito cotián en todo xénero de análises críticas do actual réxime de biopoder instituído no marco da UE fronte aos migrantes. Esa expresión, alén da súa poderosa carga simbólica, é inaxeitada para representar a realidade do complexo modelo de xestión de fronteiras hoxe vixente.

Carta a unha amiga galega. Josemari Ripalda

En que condicións e por canto tempo pode ser un nome político de lugar o refuxio para a xustiza que falta, que sempre falta? Estamos sen nomes propios para unha carencia aberta ou eses nomes –ti sabes que teño un, pero con moita indecisión–até o de agora foron incapaces de marcar unha dirección á dispersión que os poboas. Disgregación do bucle reflexivo, inaccesibilidade da lingua. Pero ademais, a que pasado recorrer cando se nos privou del e só existe unha e outra vez como espectro? Que futuro anterior será o de quen só dispón de vitorias ficticias e derrotas reais?

Arquivos e territorios: o lugar da fronteira. Ensaio breve en dous movementos. Paz

Sastre Domínguez

Froito da investigación conducente á tese doutoral, este breve ensaio explora as cuestións fronteirizas dende a reconfiguración histórica e tecnolóxica dos territorios e os arquivos. Aos procesos de globalización como metamorfose viva dos cambios acaecidos tras a extinción do muro económico de Berlín, corresponde un renovado posicionamento do cultural como enclave da política contemporánea transnacional. Por outra banda, coas tecnoloxías dixitais iníciase un proceso de industrialización sen precedentes dos fenómenos socioecolóxicos e socioculturais, grazas ao carácter transversal destes medios capaces de abranguer toda a cadea de produción, distribución e recepción de dispositivos, bens, persoas e mensaxes. De aí que o ensaio defenda a existencia dunha única fronteira: aquela que conecta ao espazo físico co espazo dixital.

ENTREVISTA

En torno ás fronteiras: tres voces – Beatriz Hauser e Jana Días Juhl

RECENSIONES

Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom, de David Harvey – Beatriz Hauser

Conjunciones. Derrida y compañía, del Grupo Decontra – Drocha Hauser

CONTEXTOS

A lingua – Pablo Ibáñez De Lille

Bordes. A vulnerabilidade do libro – Beatriz Hauser

DERIVAS

Labour day site – Beatriz Hauser

Finis rerum. In limine temporis – Marcello Barison

ILUSTRACIONES

Sao Hauser

<http://santatorpeza.wordpress.com/>

<http://copygrafias.wordpress.com/>

ÍNDICE

- **(A) fronteira(s) postmoderna(s)**
Sören Hauser.....pp. 8-24
- **Nunca souben contar unha historia**
Drocha Hauser.....pp. 25-32
- **A lóxica da fronteira flexible e ubícuca: sobre o control biopolítico dxs migrantes**
José Ángel Brandariz García.....pp. 33-47
- **Carta a unha amiga galega**
Josemari Ripalda.....pp. 48-54
- **Arquivos e territorios: O lugar da fronteira. Ensaio breve en dous movementos**
Paz Sastre Domínguez.....pp. 55-68
- **Entrevista en torno ás fronteiras: tres voces**
Beatriz Hauser.....pp. 70-81
- **Recensión de *Cosmopolitanism and the geographies of freedom*, de David Harvey**
Beatriz Hauser.....pp. 83-85
- **Recensión de *Conjunciones. Derrida y compañía***
Drocha Hauser.....pp. 86-87
- **A lingua**
Pablo Ibáñez de Lille.....pp. 89-90
- **Bordes. A vulnerabilidade do libro**
Beatriz Hauser.....pp. 91-97
- **Labour day site**
Beatriz Hauser.....pp. 99-104
- **Finis rerum. In limine temporis**
Marcello Barison.....pp. 105-111

DOCUMENTOS

“(A) fronteira(s) postmoderna(s)”

Sören Hauser

Para tratar pormenorizadamente o tema da(s) fronteira(s) desde unha posición que afirme que o propio concepto desta(s) vaise disolvendo aos poucos na época contemporánea, cremos axeitado un enfoque que parta dunha separación, é dicir, unha fronteira, que refira á época histórica chamada postmodernidade definíndoa sempre en referencia ao que se considera algo xa pasado, tanto no sentido de “época pasada con visos de retornar” como no de “época definitivamente abandonada”. Cremos importante esta delimitación pois só desde a marca dun paso dun lugar a outro podemos deixar facer o trazo da fronteira, velo e vivilo. Precisamente a relación tan especial que existe entre a modernidade e a postmodernidade, onde ambas as dúas se copian, asisten, reiteran e recuperan pódenos dar algunha pista sobre a ambigüidade de toda separación ou unificación baixo un mesmo criterio.

É xustamente a multiplicidade de criterios superpostos e igualmente válidos o que se converte nun dos primeiros pasos de fuxida fronte a unha razón clásica omniabarcadora e omnicomprehensiva da que fixera gala a modernidade na procura da liberdade e universalización da postura ilustrada. A multiplicación do simulacro (copia sen orixinal), a imaxe, a configuración espacial e a complexidade dos procesos que se intentan asimilar desde o espectador, dan un xiro relevante con respecto ás problemáticas que destacaban na concepción clásica ilustrada.

Por outra banda, a esixencia de ser moderno deixa de ser tal cando as tecnoloxías modernas chegan a todas partes e o pasado, máis que un estadio previo imperfecto, parece un mundo alternativo. Isto é talvez o que acontece paradigmaticamente en moitas zonas do Primeiro mundo. Así, o que era moderno debe rebautizarse como postmoderno na medida en que o residuo non-moderno fronte ao cal se define o propio proceso de modernización xa desapareceu. Dito doutro xeito, aquilo asociado por exemplo ás provincias e ao campo (como lugares non-modernos) só teñen correspondencia agora nas cidades do Segundo e Terceiro mundo. Isto, ademais, vai sempre unido co desenvolvemento e expansión da capital financeiro, chave de bóveda da expansión do

capitalismo. Giovanni Arrighi¹, por exemplo, postula tres etapas no desenvolvemento do capital: a primeira é aquela na que o capital se implanta nunha zona en busca de investimentos; na segunda a zona desenvólvese produtivamente en termos de industria e manufactura; na terceira, o capital investido desterritorialízase para reproducirse e multiplicarse na especulación financeira, tras o cal o capital fuxe cara a unha nova rexión, onde o ciclo volve a comezar.

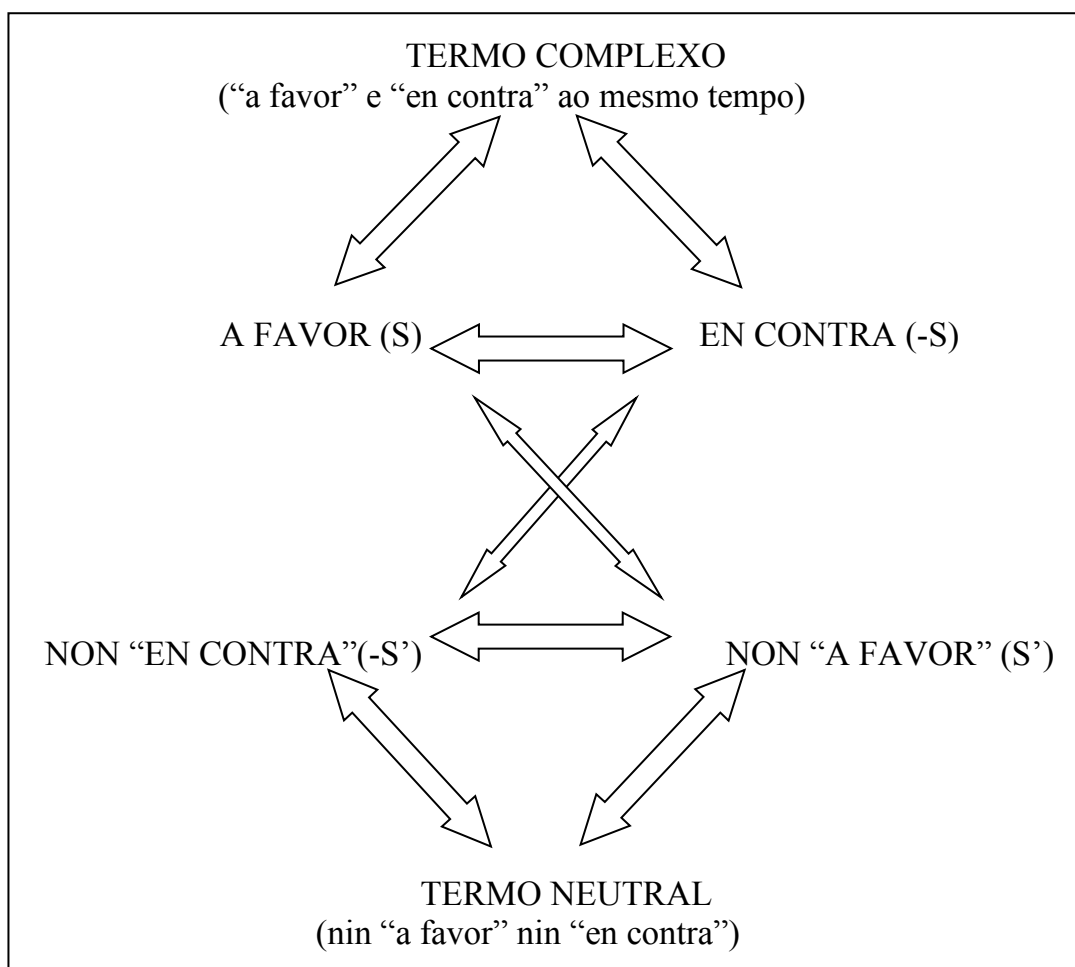
De feito, Fredric Jameson² ve nas distintas manifestacións e tomas de postura con respecto ao fenómeno postmoderno catro grandes grupos, que se poden combinar co rectángulo semiótico de Greimas, e que teñen cada unha tanto unha expresión progresista coma unha reaccionaria.

Para introducir a semiótica de Greimas nunhas poucas liñas, diremos que o seu rectángulo baséase na idea de que os conceptos non existen illados senón que se definen en oposición mutua, en grupos relativamente organizados; e ademais na diferenza que asumen entre o oposto ou contrario e o contraditorio, onde se S é “estar a favor” e –S “estar en contra”, S’ é unha categoría de cousas sobre as que non se está a favor e –S’ unha categoría sobre a que non se está en contra. En todo caso, ademais das catro posicións lóxicas existe a posibilidade de introducir termos máis complicados que unan estes catro sinxelos de diversos xeitos, por exemplo introducindo un termo complexo que resolva a contradición primeira (a favor-en contra), ou a través dun termo neutral (*nin* a favor *nin* en contra)³.

¹ ARRIGHI, G.: *The long twentieth century*. London: 1994.

² Para o seguinte, cfr. JAMESON, F.: “Políticas de la teoría”, en *Ensayos sobre el posmodernismo*. Buenos Aires: Imago Mundi, 1991.

³ Cfr., por exemplo, GREIMAS, A. J.: “The interaction of semiotic constraints”, en *Yale French Studies* 41, 1968; JAMESON, F.: *Prison-house of language*. Princeton University Press, 1972, pp. 162-168; ou “Introduction”, en GREIMAS, A. J.: *On meaning*. Minneapolis, 1987.

Volvendo aos distintos posicionamentos sobre a postmodernidade, e véndoos de acordo coa teoría de Greimas baixo a análise de Jameson, un primeiro caso analizábel é o de Tom Wolfe (e o seu *Quen teme ao Bauhaus feroz?*), quen saúda ao postmodernismo desde unha posición antimoderna, na que se critica a destrución de vellas formas de vida comunal e urbana, razónase teoricamente o rexeitamento do modernismo, e se propón un novo sentido sobre o urbano mentres se defende ás clases medias do elitismo moderno (vía progresista). Porén, ao mesmo tempo, esta postura pódese utilizar como unha defensa conservadora dos valores familiares clásicos (vía reaccionaria). O ataque ao elitismo moderno –onde só a determinada cultura burguesa se lle permite manterse dentro do círculo que rodea as súas obras– comeza a desaparecer coa expansión da cultura de masas e a disolución da fronteira que separaba a esta do

modernismo. Deste xeito reaparece a *paraliteratura* (novelas de aeroporto), as películas serie B, a biografía popular, novela fantástica, a renovación da fotografía, etc. En palabras de Charles Jencks, o postmodernismo ten prioridades *populistas* que o distinguen do modernismo⁴.

O investimento estrutural da posición de Wolfe áchase en Milton Kramer coa súa defensa das obras mestras modernas en contraposición á superficialidade *camp* do postmodernismo, ao que acha irresponsábel, e ao que culpa da deriva socio-política á que levou o desenvolvemento dos anos 60 coas súas loitas sociais. Por tanto, propón o seu esquecemento e unha recuperación dos anos 50. Así Kramer defende o modernismo desde unha ideoloxía conservadora e morriñenta, defendendo a relixión e a familia, atacados miserabelmente nos anos 60 (vía reaccionaria).

Mais a defensa do modernismo tamén se pode dar desde unha vía progresista, como a de Habermas, onde o que se defende é o espírito ilustrado, universalizante e igualitario, os dereitos civís, etc. Esta visión histórica baséase na ideoloxía burguesa orixinal e non ten en conta o fracaso que estas derivas tiveron ao longo do desenvolvemento do capital (como si tiveron en conta Adorno e Horkheimer con respecto á apropiación violenta e radical da natureza por parte da burguesía e a ciencia, coa arma da razón instrumental, que indefectibelmente, ían a levar ao nazismo e ao exterminio). En todo caso, a visión de Habermas segue sendo progresista, apelando quizais a que en Alemaña certa visión do modernismo pode reter aínda un pulo subversivo en contra dunha ideoloxía conservadora asociada á postmodernidade e á disolución das tentativas do modernismo clásico.

Pero faltan outras dúas posibilidades lóxicas, as que non aceptan unha ruptura entre ambos os dous momentos históricos e ven o postmodernismo como a encarnación actual do vello espírito moderno. Así, asimíllase este á tradición moderna. Unha postura avaliará positivamente ao postmodernismo dentro desta articulación, e a outra farao negativamente.

O primeiro é Jean François Lyotard quen o ve como unha preparación do regreso e reinvención do pulo moderno, non extinto, e que ameaza con regresar. É dicir, a postmodernidade non só non constitúe necesariamente a negación da modernidade,

⁴ JENCKS, Ch.: *Late -Modern Architecture*. New York: Rizzoli, 1980.

senón máis ben o momento en que esta se cuestiona a si mesma, co cal a postmodernidade adquiriría unha precedencia ou prioridade lóxica, se non un efecto regulativo de revisión crítica sobre a propia modernidade⁵.

Por outra banda o historiador da arquitectura Manfredo Tafuri rexeita ideoloxicamente o modernismo e ve o postmodernismo como unha deriva dexenerada dos estigmas modernos. Para el foi o modernismo o causante da cerrazón capitalista e, polo tanto, a súa posición anticapitalista asumirá que non é posíbel un cambio radical na cultura que non veña precedido dunha transformación total das relacións sociais (concepción marxista clásica). Tafuri cre que un edificio sempre está en contradición co seu contexto urbanístico e coa súa función social, e que os edificios interesantes son os que intentan resolver esas contradicións, a pesar de que sempre sexan un fracaso ao ser tentativas provintes dun ámbito estético que está desvencellado do marco social do que emanan as contradicións. É por iso que para solucionalo, o cambio nas relacións sociais tería que ser total.

Este é talvez o motivo polo que Jameson non louva nin rexeita o postmodernismo, porque quizais «sería máis apropiado avaliar á nova produción cultural a partir da hipótese que implica unha modificación xeral da cultura mesma no interior da reestruturación social do capitalismo tardío como sistema (Tratei de facer isto n' *O Posmodernismo ou a Lóxica cultural do Capitalismo Avanzado*)»⁶.

Continuando coas características propias da época postmoderna, é imprescindible facer notar que o papel da cultura cambia radicalmente e pasa a ser relevante no postmodernismo (e por iso este sempre vai asociado a algo cultural). Esta mutación que se produce na esfera cultural leva consigo unha modificación na función social desta até o punto de que xa todo o pertencente á nosa vida social –desde os valores mercantís até os hábitos e as propias estruturas mentais– se converteu en cultura dunha forma nova que aínda non foi teorizada.

Outra característica importante é o feito de que a fase eminentemente produtiva que se daba lugar na industria moderna deixa de ser relevante e predomina no seu lugar

⁵ Cfr. LYOTARD, J. F.: *La postmodernidad (explicada a los niños)*. Barcelona, Gedisa, 1987.

⁶ JAMESON, F.: “Políticas de la teoría”, en *Ensayos sobre el posmodernismo*. Op. cit. p. 101.

unha fase reprodutiva que se guía polo aumento do desenvolvemento tecnolóxico na fase do capital multinacional. Pero, ademais, o poder do tecnolóxico –que, esteticamente falando, provoca un efecto “sublime”– ten máis que ver cunha crise da representación que co estrito poder económico que flúe tras dela. De feito, esta crise provoca que o desenvolvemento informático e tecnolóxico nos permita pensar que existe unha rede de control, ordenada e descentrada, que axusta todos os factores do sistema e que permite que este funcione. É unha figura distorsionada a que se reflicte en nós, pero que permite representármolos o poder e o sistema de acordo co desenvolvemento tecnolóxico. É dicir, permítenos imaxinar unha figura da totalidade, algo imposible.

Isto aparece moi claramente tamén na figura do *ciberespazo*, propio do *ciberpunk* de William Gibson, como unha versión representacional máis ben diferente do que non pode representarse e, porén, é máis concreta que as abstraccións modernas –por exemplo do cubismo⁷.

Tamén axuda a sensación de perda que un ten ante a transformación do espazo moderno no hiperespazo postmoderno onde se constrúe un todo autoreferente, asumindo a disolución das fronteiras coa cidade –por tanto xa nin sequera pertencente a ela–, aspirando a relevancia.

Na arquitectura moderna separábase claramente o urbano das construcións arquitectónicas, mentres que na postmodernidade talvez a réplica procura substituír esa separación. Venturi, Scott-Brown e Izenour en *Learning from Las Vegas* asumen o urbano como unha lingua propia da zona, vernácula, que a arquitectura debe aprender a falar e non inventar outra lingua máis culta e pura –como ao seu xuízo fai a arquitectura moderna. A proposta de Venturi é que o edificio deseñado sobresaia minimamente para mostrar unha distancia irónica que sexa apenas perceptíbel.

Pola súa banda o *realismo sucio*⁸, por exemplo, ofrece unha réplica ás condicións reais en vez de negalas utopicamente (como fai un moderno como, por

⁷ Cfr. JAMESON, F.: “Fear and loathing in globalization”. *New Left Review* 23 (2003): 105.

⁸ Tendencia que na literatura atopa o seu lugar preferente en relatos breves sobre xente que ve a televisión, escoita música *country*, traballan como camareiras, caixeiras, tendeiros, obreiros, etc. que comen hamburguesas, xogan ao *bingo* ou ao *poker* mentres beben alcohol e se meten en liortas.

exemplo, Le Corbusier), é dicir, propón un centro comercial en vez dun parque de atraccións, despolitizando así os investimentos modernos e diluíndo a fronteira que separaba a alta literatura da vida cotiá. Aquí “sucio” significa “colectivo”, as pegadas da cotidianidade das masas, onde “masas” xa non se contrapón a “lectores burgueses”, onde todo rastro de “alteridade” antropolóxica ou de clase desapareceu. Xa non podemos facer como nas novelas modernas, onde viviamos as experiencias doutro para logo volver á seguridade da nosa posición. Por iso a arquitectura moderna buscaba afianzar esa seguridade separándose do urbano, desas masas (por exemplo, Frank Lloyd Wright). Agora o paradigmático exemplo do *realismo sucio* é, en literatura, o *ciberpunk*, onde se mostra mellor que noutros lugares a desaparición da fronteira interior-exterior (coa película *Blade Runner* como a súa mellor exemplificación, onde semella que Los Ángeles insertouse en Xapón, mesturando ás masas cos bazares tecnolóxicos), onde semella que se dilúe o goberno público e todo queda en mans de transnacionais con intereses privados que dirixen os países –ao xeito, precisamente, de Xapón.

Outro bo exemplo desta transformación na arquitectura é a configuración do hotel *Bonaventura* de Portman (fig. 1), onde apenas hai entradas (enlace coa cidade), e as que hai dan a un sexto piso ou a unha terraza dunha zona comercial; onde a imaxe de clausura é tal que existe un vidro reflectante que cobre o edificio, provocando que desde “fóra” non se distinga nada, como uns lentes de sol especulares, e desde “dentro” se vexa distorsionadamente o que acontece alén do edificio. A contraposición desta visión é o espazo modernista máis clásico dun Corbusier ou un Wright que procuraba, como dicíamos, diferenciarse radicalmente da cidade na que xorde⁹. Os edificios postmodernistas, pola contra, «encomian a súa inserción dentro da fábrica heteroxénea da zona comercial e na paisaxe de moteis e xantares ao paso da cidade americana post-superautopista»¹⁰. O contexto no que podemos enmarcar esta situación é a disolución das fronteiras en xeral, onde os pares autoexcluíntes deixan de funcionar, desde a oposición cidade-campo á máis xenérica de dentro-fóra, pero unha das consecuencias

⁹ Cfr. JENCKS, Ch.: *Arquitectura tardomoderna y otros ensayos*. Barcelona: G. Pili, 1982.

¹⁰ JAMESON, F.: “Políticas de la teoría”, en *Ensayos sobre el posmodernismo*. Op. cit. p. 101.

máis importantes que xorden de aquí é que o *outro* da nosa sociedade xa non é a natureza (par conceptual sociedade-natureza), senón algo que aínda non identificamos.

A antinomía que contrapón a *natureza* e *cultura* vese *neutralizada*. Xa nos 60 os movementos ecolóxicos comezaron a desenvolver unha dimensión político-cultural deste problema. Máis adiante, a natureza convértese xa en cultura, ambos os dous homoxenízanse, e o consumo entra a sangue e lume na natureza, vista xa como escenario: pensemos no parapente, o *rafting*, *mountain-bike*, tracción integral, etc¹¹.

No *Bonaventura* de Portman, ademais, existe tal simetría entre as catro torres que forman o hotel que se fai verdadeiramente complicado orientarse e non perderse, mesmo no que refire a atopar as zonas comerciais, tendas e demais establecementos que medran no seu interior. É un bo símbolo da incapacidade que temos para situarnos na rede comunicacional propia da postmodernidade.

Esta eliminación das fronteiras interior/exterior ten outro magnífico exemplo na casa que reconstruíu Frank Gehry en Santa Mónica [CA], onde unha estrutura nova envolve á intacta casa antiga, deixando ver esta como un núcleo e aquela como o seu envoltorio, nunha construción de fronteiras permeábeis (fig. 2). Do mesmo xeito, as zonas intermedias entre o que é o armazón e a envoltura son fundamentalmente partes acristaladas e fan que o “exterior”, o “ar libre”, non se distinga da casa. Este proceso de envoltura é un dos marcadores da transformación da realidade presente nos simulacros, do mesmo xeito que acontece na *remodelación dun ático* de Coop Himmelblau, onde un edificio tradicional vienés acaba recuberto por unha estrutura biomórfica inestábel que distorsiona aquilo que envolve mediante unha construción metálica que aparece como un bordo que curta pola esquina do ático aparecendo no exterior e pondo en interdito, como é o caso, a relación estábel entre o interior e o exterior (fig. 3).

Pero a casa de Gehry vai alén diso mantendo dúas zonas concretas –un cubo e un bloque de metal que forma a fachada frontal–, que son persistencias do pasado que se manteñen a distancia da casa pero forman parte dela (fig. 2). Esa “persistencia do

¹¹ Cfr. RIPALDA, J. M.: *De Angelis*. Madrid: Trotta, 1996, pp. 39 e ss.

pasado ”tamén cumpre a súa función como as modas “retro” ou cine morriño. Deste xeito, é o pasado o que regresa mediante unha brecha aberta e apenas saturada no intervalo da casa, que mantén as separacións clásicas. Do mesmo xeito, a utilización de material orgánico e, polo tanto, precedoiro apela á imposibilidade de axustar a materia coa forma (fig. 4), e afecta tamén ao uso das dependencias da casa, onde, por exemplo, encontramos a cociña no que antes era o exterior da casa antiga (fig. 5).

Ripalda anota lucidamente que a falta de ángulos rectos, especialmente no cubo da fachada, provoca o desconcerto no espectador, a quen lle falta unha liña única de perspectiva, e cuxo ollo vese abocado á multiplicación de imaxes que provocan o desconcerto como aquel do «consumidor no hiperespazo dun (hiper)mercado»¹². Gehry conta con outros casos paradigmáticos ao respecto da difuminación lineal da perspectiva, como son o *Der Neue Zollhof* de Düsseldorf (fig. 6), o *Meter B. Lewis Building* da Universidade de Cleveland – Ohio (fig. 7), a *casa danzante* de Praga (fig. 8) ou a *casa-estudio de Ron Davis*, de Malibú (CA, 1970-1972)¹³. En todas elas o elemento determinante é a introdución de formas trapezoidales que se alzan insurxentes ante as liñas fuxidas dos ángulos rectos. Estas formas, conceptualmente falando despois dunha dedución, son rectángulos; e talvez sexa este o interese de Gehry, a saber, mostrar a mestura de concepto e percepción como algo difuminado e deformado. Xogando con estas ilusións perceptivas, é capaz de crear un case-espazo que flexiona as categorías do espectador¹⁴.

Respecto á distinción natural-artificial, da que xa falamos, un bo exemplo ilustrativo é *The peak*, de Zara M. Hadid, un proxecto dun club para xente adiñeirada en Hong Kong. O lugar escollido para facelo foron os outeiros que se alzan sobre o porto de Hong Kong, e a estratexia excavar o terreo até o seu nivel inferior construíndo alí unha serie de outeiros artificiais sobre a rocha escavada. Isto provoca que sexa realmente difícil distinguir nitidamente aquilo natural do construído artificialmente (figs. 9-11).

¹² *Op. cit.* p. 98.

¹³ Cfr. HAAG BLETTER, R.: “Un constructivista sintético”, en *Arquitectura viva*, 1. Madrid, Junio 1988.

¹⁴ Operación esta xa clásica na vangarda do formalismo ruso. Cfr. JOHNSON, P.: “Prefacio”, en *Arquitectura deconstructivista*. Madrid-Barcelona, Gustavo Pili, 1988.

A postmodernidade, pois, non innova radicalmente «nin cancela o proxecto moderno, senón que procede máis ben da experiencia dos seus límites»¹⁵. Quizais o asunto sexa que aquilo que xorde nun límite non é exactamente igual ao que o límite contén, nin tampouco é exactamente igual ao que desborda o límite. Andar polo límite posibelmente desprace o mesmo e o transforme nun limiar. A experiencia do limiar non é semellante a ningunha das experiencias que permiten a separación do mesmo, non é aquilo que se mantén dentro da fronteira, tampouco o que está alén dela. O limiar está contaminado por ambos os dous polos, o limiar é inhabitábel, indecidíbel, e seguramente aporético.

Andar polo limiar tería máis semellanza cunha experiencia do neutro, entendido este como o que non é *nin* unha cousa *nin* outra, como aquilo que por contaminado sálvase da identificación pura: ás veces nin isto nin aquilo, outras veces isto e aquilo. Pretendemos crer que a postmodernidade é algo así como este andar polo limiar, aquilo desprazado e, polo tanto, desfigurado, dos conceptos modernos e ilustrados; a transformación por si mesma dos limiares na continua deconstrución da(s) fronteira(s).

¹⁵ RIPALDA, J. M.: *De Angelis. Op. cit.* p. 60.

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

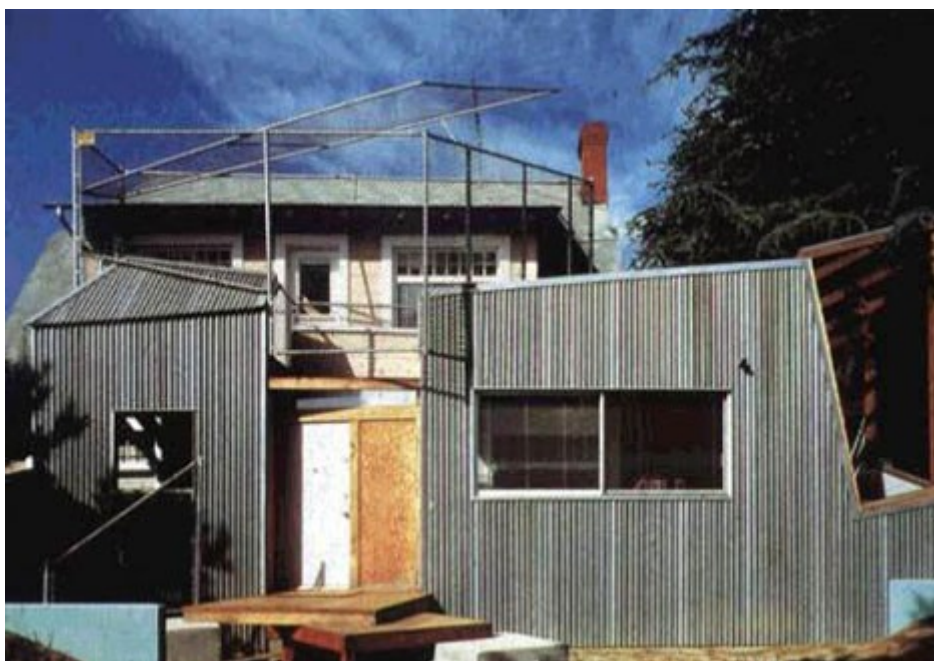

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

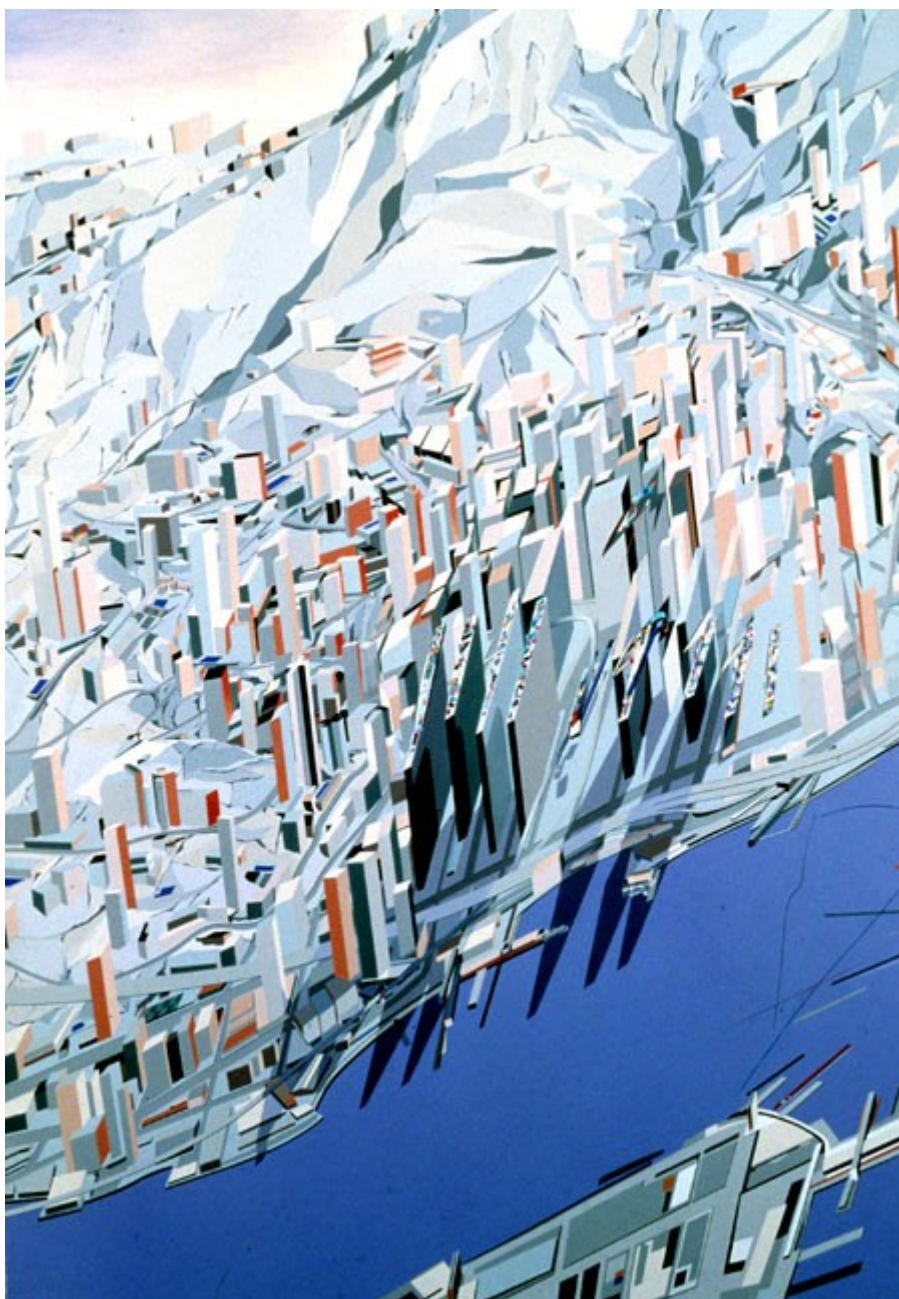

Fig. 9

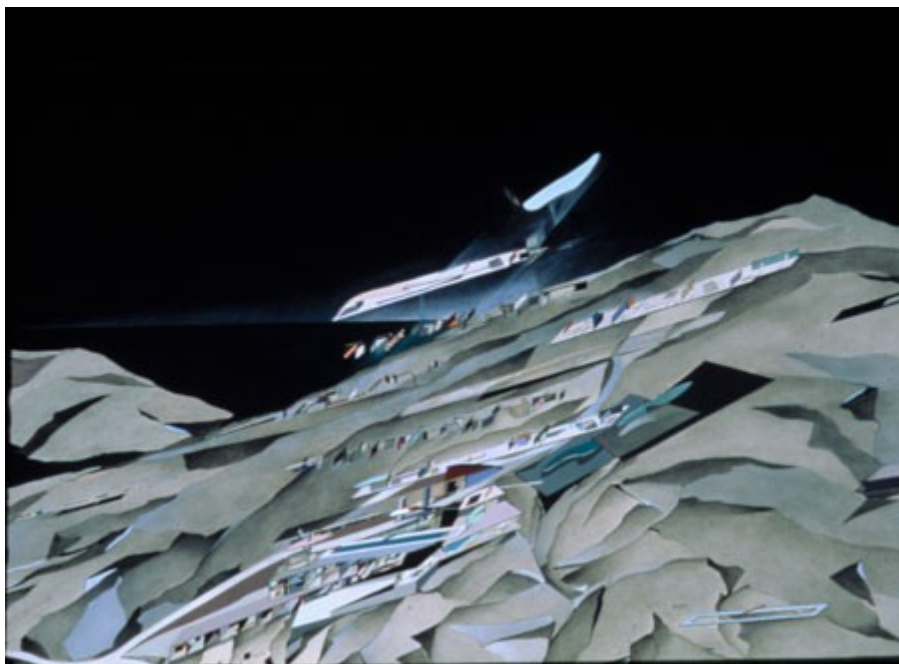

Fig. 10

Fig. 11

“Nunca souben contar unha historia”¹

Drocha Hauser

"Nunca souben contar unha historia"². Con esta frase o filósofo francés Jacques Derrida empeza o seu libro titulado *Mémoires- Pour Paul de Man*. Concretamente é a primeira frase do primeiro capítulo titulado, á súa vez, "Mnemósine", palabra que en grego significa memoria.

"Nunca souben contar unha historia". Principio enigmático, principio imposible. Imposible, principalmente, se o que lle segue é unha obra escrita que excede as dúascentas páxinas. Imposible, en principio, se podemos chamar "historia" ás moitas liñas que a proseguen e se entendemos o verbo "contar" como unha narración que supón, nalgún sentido que haberá que determinar, a escritura. Imposible, entón, principalmente e en principio, principio imposible precisamente por estar no principio. Non podemos evitar o principio nin poderemos evitar falar, hoxe e aquí, do principio ou da ciencia dos primeiros principios, como se lle chamaba antano ao que hoxe chamariamos filosofía, metafísica ou, cun esforzo un tanto reducionista, ontoloxía. E como vostedes saben, falar dos principios en Derrida non significa contar os principios derridianos ou os principios da deconstrución, coma se tal cousa existise, senón máis ben é sempre deconstruír un principio, un inicio, un comezo ou un fundamento, aquilo que se supón, é dicir “en principio”, está no principio; ou por dicilo coas súas palabras, é falar do non-orixe da orixe, aquilo ao que Derrida se achega cos nomes de pegada, ruína, *différance*, resto, excremento, e un longo etc. E esta frase que está ao principio, dubidando xa de si mesma, "nunca souben contar unha historia", vén, como principio, en segundo lugar.

¹ Texto lido íntegramente en español no II Congreso Internacional “Cuestiones Críticas” o día 30 de Outubro de 2009 na Facultade de Humanidades e Artes do Rosario (Argentina).

² DERRIDA, J.: *Mémoires- Pour Paul de Man*. Paris, Galilée, 1988, p. 27.

O libro *Memorias para Paul de Man* empeza de feito, como é habitual, por un prefacio, un prólogo, é dicir algo que non está estritamente no principio nin en primeiro lugar (máis que nunha simple ficción espacial) senón antes do principio, unha palabra antes da primeira palabra. E todas estas palabras, as primeiras e as que están antes das primeiras, están escritas para un literato, para unha literatura, para e dende a memoria de Paul de Man. Derrida comeza, pois, cunha confesión, é dicir parte do que un día foi secreto:

Nunca souben contar unha historia

e inmediatamente continúa:

e como nada amo máis que a memoria e a Memoria -Mnemósine- sempre sentín esta incapacidade como unha triste debilidade.³

Que quere dicir amar a memoria? Pódese contar unha historia sen memoria? E a historia da memoria, pódese contar? Podería Funes contarse a si mesmo a súa propia historia? É a memoria, en última instancia, algo distinto da historia?

Continúo, aínda na "primeira" páxina, esta confesión inicial de Derrida:

Mais que acontece cando o amante de Mnemósine non recibiu o don da narración? Cando non sabe contar unha historia? Cando perde a narración precisamente porque conserva a memoria? Non estou a caer na retórica dunha invocación a Mnemósine. Nin a unha Memoria que poderíamos inxenuamente crer volta cara ao pasado, e que a esencia do

³ *Ibid.*

devandito pasado poderíamos sabela mediante unha narración. O meu desexo é falarlles hoxe acerca do porvir.⁴

Dende a literatura e a filosofía ata o porvir, ata a memoria do porvir. Isto é do que hoxe eu, con Derrida, tamén desexaría falarlles.

Como vostedes saben, Derrida caracterízase dende hai tempo por escribir e por querer escribir dende unha suposta fronteira entre literatura e filosofía e sobre ela. Habería numerosos exemplos diso pero non temos aquí o tempo suficiente para analizalos. Non obstante unha denuncia típica, máis ben unha escusa un tanto irresponsable para non se enfrontar aos seus textos, consiste en dicir: para a institución filosófica, que os seus textos son literarios e, *para esta estraña institución que chamamos literatura*, que iso é filosofía.

Creo non me equivocar se digo, especialmente se o digo aquí, en América, que a filosofía recorre máis a miúdo a esta escusa que a literatura. Quizais a miña presenza neste congreso sexa xa un bo exemplo diso. Pois ben, para Derrida non se trata sen máis dunha decisión, literatura ou filosofía, nin, como a miúdo adoita dicirse, dunha simple contaminación.

Derrida confesou máis dunha vez que na súa adolescencia, chegado ese momento de certa necesidade narcisista de identificación, el soñaba con escribir as súas memorias. Curioso sono, sono imposible tamén poderíamos dicir, o dun adolescente que quere escribir as súas memorias que estaban, na súa maior parte, por vir. Sonos de autobiografía, ou mellor, de escritura autobiográfica. Máis alá ou máis acá de intentar enlazar a vida do Derrida novo co seu pensamento adulto, buscando algunha causalidade que non me interesa aquí e que, polo demais, o propio Derrida se encargou de deconstruír ao seu xeito, o que me gustaría resaltar é que os textos de Derrida non están nunha posición de "nin literatura nin filosofía" debido a unha cuestión simplemente teórica. *Coma se* a busca da razón nace da razón mesma, *coma se* a razón fose a causa da súa propia busca, á vez o motor de busca e o obxecto buscado.

⁴ *Ibid.*

Dende a filosofía nunca poderemos desmentir este atrevemento pero tampouco nunca poderemos xustificalo. Pero este “coma se” co que traballa calquera investigación filosófica ou científica, metaforicidade intrínseca á linguaxe do pensamento, é "a entrada da revelación na literatura"⁵, é xa a literatura mesma como ficción á vez que testemuño. Xamais, para Derrida, se poderá separar a ficción do testemuño e isto vai supoñer a irrupción sen reservas da literatura no político, a literatura como ficción de testemuño. Pero vaiaos un pouco máis devagar. Por que dicimos que o que confesa "nunca souben contar unha historia" escribe dende a fronteira inaprensible dun "nin filosofía nin literatura"? Que empurra a Derrida da filosofía á literatura, da literatura á filosofía, dunha a outra, á vez que o expulsa de ambas as dúas?

En principio (expresión que nos sitúa xa en certo primeiro lugar á vez que nos fai dubidar da súa posición primaria) a literatura como institución moderna se arroga ou ten o dereito a dicilo todo, pode dicilo todo baixo a defensa que lle outorga ese verniz ficcional que a fai brillar. Estaría, polo tanto, máis alá da censura, é dicir fóra de toda xurisdición. Pero vostedes saben ben que hoxe en día non existe ningún Estado-nación, ningún aparato político-xurídico capaz de subscribir esta posibilidade. Existen os delitos de palabra e de escritura, e poden chegar a ser extremadamente graves. Este sería un segundo motivo polo cal a literatura entra de cheo no terreo político, porque toca, roza e atravesas os seus límites, as súas fronteiras. É dicir pódese facer responsable á literatura do que ela di coma se dun testemuño ante un xuíz se tratase. É aquí onde, quizais paradoxal pero responsablemente, Derrida demanda certo dereito de irresponsabilidade para o escritor:

O [escritor] pode, eu diría mesmo que ás veces debe, reivindicar certa irresponsabilidade polo menos con respecto a poderes ideolóxicos, por exemplo de tipo jdanovista, que intentan recordarlle responsabilidades moi determinadas ante os corpos socio-políticos ou ideolóxicos. Este deber de irresponsabilidade, de negarse a responder do seu pensamento

⁵ DERRIDA, J.: *Donner la mort*. Paris, Galilée, 1999, p. 200.

ou da súa escritura ante poderes constituídos é quizais a forma máis alta da responsabilidade.⁶

Esta apelación ao "poder dicilo todo" é un recurso á totalidade que formaría parte da definición da literatura e, á súa vez, uniría esta á filosofía. O motivo da totalidade pertencería a ambas as dúas ou, quizais, porque sempre hai que dicir "quizais", circularía dunha a outra uníndoas, desuníndoas na súa unión, nin filosofía nin literatura, nin a unha nin a outra. Pero Derrida, a pesar de sentirse empurrado cara a unha escritura do por vir, que nada tería que ver coa ciencia-ficción senón máis ben cunha escritura aquí e agora do que está por vir, é dicir tamén unha escritura do porvir que está e é por-vir, aquilo ao que hai un momento chamabamos memorias do porvir; pero a Derrida -dicía-, a pesar de sentirse empurrado cara a unha escritura do por vir e polo tanto tamén debedor de certa visión da ficcionalidade, non lle interesa a literatura en si mesma como ficción senón aqueles literatos que volven a literatura contra si mesma, contra si mesmos, que volven ou devolven a literatura cara a si mesma pero doutra forma, cuestionando ficcionalmente a propia literatura. Aquí está o nexo principal entre literatura e filosofía, aí onde se formula a pregunta filosófica por excelencia, quizais a única pregunta filosófica, a saber "Que é?", no noso caso, aquí e hoxe, Que é a literatura?

En xeral a literatura non se formula esta pregunta a si mesma, polo menos non sempre, polo menos non sempre explicitamente, e Derrida, ao igual que outros moitos e grandes literatos, fórmulaa dende a filosofía, como polo demais non podería ser doutra forma. Joyce, Mallarmé, Blanchot, Kafka, Celan, Artaud, Nietzsche, Paul de Man, o propio Derrida, etc., nin literatos nin filósofos, tampouco escritores autobiográficos no sentido de escribir "unhas memorias", empresa sempre complexa e loable, senón escritores todos eles do que nos obstinamos en chamar certa memoria do porvir. Non cuestionando a literatura nin a filosofía sen máis senón poñendo entre comiñas a escritura e o seu concepto, é dicir o seu principio ou a súa esencia. Que é a literatura?

⁶ DERRIDA, J.: "Cette étrange institution qu'on appelle la littérature", no volumen colectivo *Derrida d'ici, Derrida de là*. Paris, Galilée, 2009, p. 258.

Por volver aos principios e ao principio, alí onde a frase "Nunca souben contar unha historia" cuestionaba no principio un principio, a pregunta "Que é a literatura?" é unha pregunta polo principio da literatura, pola súa esencia. Para Derrida toda escritura, no sentido deconstrutivo de inscrición e desprazamento, é xa literaria. E a literatura, máis alá do concepto moderno, polo tanto recente e artificial, da súa institución é unha escritura que non detén nunca a deconstrución da súa esencia, é unha escritura sen esencia que coloca todo principio nun segundo lugar. "Non hai esencia -escribe Derrida- nin substancia da literatura: a literatura non é, non existe"⁷. A literatura é o acontecemento absolutamente singular da idiomaticidade, o intraducible do seu idioma.

Isto é precisamente o que a Derrida lle interesa da literatura, a saber o poder de solicitude (termo que Derrida utiliza no seu sentido latino antigo, isto é "facer tremer como un todo"), a alteración como desvío errante cara ao outro que desestabiliza e abre o pensamento, a metafísica, a filosofía. Entón a pregunta "Que é a literatura?" é unha pregunta sen resposta precisamente porque é unha pregunta sen pregunta. É a pregunta que a ontoloxía lle formula a algo non ontolóxico, a algo que carece de esencia pero que non é allea a ela pois pasa por ser un desestabilizador de esencias.

Segundo isto a literatura non tería sequera unha función, en especial a moitas veces enarborada "función crítica" da literatura pois iso significaría limitala, coartar as súas posibilidades coa escusa de atopar a súa esencia, o seu sentido e polo tanto a súa función; correríase o risco de acabar con ela.

Non estou seguro de que "función crítica" sexa a palabra xusta. En primeiro lugar, iso sería limitar a literatura fixándolle unha misión, unha única misión. Iso sería finalizar a literatura, asignarlle un sentido, un programa ou un ideal regulador mentres que tamén podería ter outras funcións esenciais, ou mesmo non ter ningunha función, ningunha utilidade fóra dela mesma. Tamén pode por iso mesmo axudar a pensar ou a delimitar o que poden querer dicir "sentido", "ideal regulador",

⁷ DERRIDA, J.: "Demeure", en *Passions de la littérature*, coloquio dedicado a Derrida. Paris, Galilée, 1996, p. 22.

"programa, "función" e "crítica". Pero sobre todo a referencia a unha función crítica da literatura pertence a unha linguaxe que non ten ningún sentido fóra do que vincula en occidente a política, a censura e a abolición da censura coa orixe e coa institución da literatura.⁸

Por outro lado, a función crítica da literatura, que se eleva sempre como soberano por enriba das cabezas dos seus súbditos para axuizalos e brandir a súa espada sobre eles comparte a esencia da filosofía, a súa transcendentalidade e a súa metalinguaxe, é xa dalgún xeito filosófico e iso, como di Derrida, "non é necesariamente un cumprimento"⁹. A literatura contamina e contámase sempre fóra dela, necesariamente fóra posto que o que resulta difícil é asignarlle un "en si mesma", unha ipseidade consigo. Máis alá dunha simple contaminación, isto constitúe o seu éxito e a súa fragilidade.

Posto que o tempo aprema e non podemos avanzar moito máis volvamos cara a atrás desfacendo o camiño. Vimos, sucintamente, que a literatura ligada á historia como memoria e como creadora de memoria comparte a súa estrutura metafórica, o seu coma se, coa escritura filosófica ao tempo que desestabiliza e altera a intención totalizante desta. E o punto máis inestable e polo tanto máis pesado para a filosofía é o que chamamos a idiomaticidade, é dicir o intraducible da singularidade que Derrida analiza a través da data, a pegada, a sinatura, etc., aquilo que nunca volve e ameaza sempre con vir, con vir do porvir, quizais con outro rostro, quizais co rostro do outro, arruinando así calquera proxecto universal. Isto ligaba a esencia sen esencia da literatura cun pensamento da responsabilidade, é dicir co dar resposta como necesidade para calquera pensamento do político e da responsabilidade.

Se a literatura atravesa os límites da política e sela calquera testemuño destinándoo ao segredo do que parte tamén asegura a supervivencia da democracia co

⁸ DERRIDA, J.: "Cette étrange institution qu'on appelle la littérature", *op. cit.* p. 257.

⁹ *Op. cit.*, p. 272.

dereito a dicilo todo. Por iso Derrida escribe: "Non hai democracia sen literatura, non hai literatura sen democracia"¹⁰.

A escritura literaria, co principio sen principio de poder dicilo todo, arruína e nutre a democracia nun mesmo xesto, a despraza sempre cara ao seu propio porvir, déixaa para outro día escribindo hoxe a memoria do que virá. A literatura está así absolutamente inmiscida no que Derrida chama a "democracia por vir".

"Nunca souben contar unha historia", dicía Derrida nese principio sen principio que tamén supuxo o noso principio hoxe e aquí, e a triste debilidade que confesaba sentir pode tamén constituír unha necesidade imposible, unha necesidade de imposible e de facer o imposible, como tanto gústalle repetir a Derrida nos seus textos, pois a historia que sempre quixo contar e á que lle dedicou miles de páxinas sería sempre dalgunha forma unha historia sen memoria, sen Mnemósine, quizais tamén a historia dun sono de adolescente, a historia, é dicir, a memoria do porvir.

Mesmo agora, e máis que nunca, máis desesperadamente que nunca sono cunha escritura que non sería nin filosofía nin literatura, nin sequera contaminada pola unha ou a outra, ao tempo que garda, non teño ningún desexo de renunciar a iso, a memoria da literatura e da filosofía.¹¹

¹⁰ DERRIDA, J.: *Passions*. Paris, Galilée, 1993, p. 65.

¹¹ DERRIDA, J.: "Cette étrange institution qu'on appelle la littérature". *Op. cit.* p. 291.

**“A lóxica da fronteira flexible e ubícu:
sobre o control biopolítico dxs migrantes”**

José Ángel Brandariz García
Universidade Invisíbel

1. O erro da metáfora da *Europa fortaleza*

A reflexión que se pretende presentar neste texto parte dunha metáfora, mellor dito, do cuestionamento dunha metáfora que, a pesar de ter acadado grande éxito, merece unha certa reconsideración. Tráta-se da expresión *Europa Fortaleza*, empregada de xeito cotián en todo xénero de análises críticas do actual réxime de biopoder instituído no marco da UE fronte axs migrantes.

Esa expresión, alén da súa poderosa carga simbólica, é inaxeitada para representar a realidade do complexo modelo de xestión de fronteiras hoxe vixente. Fronte ás ideas de peche ou exclusión que transmite *Europa Fortaleza*, e fronte á radical dualidade interior/exterior que parece denotar, a lóxica prevalente na materia é bastante mais fluída, e pouco coerente coa retórica da solidez das fronteiras (NOBORDER NETWORK, 2004: 10). En realidade, a lóxica prevalente é a da *xestión* de fronteiras e migracións, na que a funcionalidade que dá sentido ao modelo non é o bloqueo, senón a administración tendencialmente eficiente da mobilidade humana. Deste xeito, e alén de toda a retórica institucional, a racionalidade que sustenta o réxime de biopoder vixente é o filtrado selectivo da mobilidade, no que se estruturan diversos niveis de vulnerabilidade dxs migrantes¹. É certo que o léxico da orde, do control e da seguridade caracteriza o plano semiótico da representación –tendencialmente espectacular– das políticas migratorias, e iso cumpre funcións evidentes: entre outras, a pretendida recuperación de identidades colectivas e da perda solidez da soberanía². Con todo, a materialidade flexíbel desas políticas é igualmente imprescindible, neste caso para responder ás necesidades dun modelo produtivo non por acaso cualificado como de acumulación flexíbel.

¹ Vid. CALAVITA, 2003: 400; MEZZADRA, 2005: 148; MEZZADRA/NEILSON, 2008; ROMERO, 2008: 167; SAINT-SAËNS, 2004: 62 s., 66; SASSEN, 1999: XVI s.

² Vid. BALIBAR, 2001: 316; BAUMAN, 2007: 48 s.; CALAVITA, 2003: 402; FERNÁNDEZ BESSA, 2008b: 158; DAL LAGO, 2004: 46 s.; PALIDDA, 2008: 2, 110; 2009: 7; SAYAD, 1999: 412; SILVEIRA GORSKI, 2000: 15.

Antes de pasar a desenvolver algo mais esa cuestión, paga a pena reparar na primeira das inexactitudes da expresión *Europa Fortaleza*, a que fai referencia á propia crise do concepto de fronteira.

2. As transformacións da fronteira

As transformacións contemporáneas da noción de fronteira, que deixa de lado nas últimas décadas a relativa estabilidade que caracterizou a súa semiótica e a súa funcionalidade durante a etapa do sistema de estados-nación modernos, poden ser descritas de varios xeitos.

É posíbel que un dos máis acidos sexa o que suxire que a fronteira pasou de ser unha liña a devir un punto (BONDITTI, 2005: 148, 152 s.; CUTTITA, 2007: 147 ss.), metáfora coa que pretenden sinalar-se diversas mudanzas. A primeira é que a fronteira xa non opera, como outrora, en tanto que elemento de delimitación dun espazo dual exterior/interior, ou como instrumento de realización de dúas pretensións, inclusión/exclusión, cuxa utilidade para a construción dos imaxinarios das identidades colectivas resulta evidente. No presente, alén de apariencias máis superficiais, a fronteira opera marxinando esa lóxica binaria, e artellando un complexo sistema de inclusión diferencial, no espazo no que se hibridan o interior e o exterior ata perder os seus contornos distintivos. A principal teleoloxía que orienta o proceso non é outra que o mantemento das xerarquías necesarias para o mellor aproveitamento do traballo vivo, aos efectos do modelo do capitalismo postfordista. A idea da fronteira que devén punto permite suxerir unha segunda mudanza. A fronteira supera o modelo da liña porque na actualidade asistimos ao seu proceso de desterritorialización, que se ve acompañado por unha multitude de momentos de reterritorialización, potenciais e actuais.

A risco de perder certa complexidade, esta transformación pode ser tamén descrita como proceso de desprazamento e externalización da noción de fronteira, e da súa operatividade. Esta evolución multifactorial pode ser mellor comprendida mediante a consideración da súa dupla lóxica, simbólica e funcional (instrumental). A lóxica simbólica céntra-se nun intento neocolonial de alonxar dos nosos territorios físicos e culturais un xénero de violencia contra seres humanos, e un tipo de vulneración de dereitos fundamentais, que se entenden incompatíbeis co pretendido modelo

civilizatorio europeo (DIETRICH, 2008: 16, 60), aínda que só sexa porque hai apenas dúas décadas se sobredeterminaba a denuncia de políticas semellantes por parte dos países con sistema de capitalismo de estado (SASSEN, 1999: 116). Non en van, trops fundamentais da cultura europea moderna, como os dereitos da persoa, o Estado de Dereito o a proscripción case absoluta da violencia, resultan incompatíbeis coa cotidianeidade do funcionamento do dispositivo fronteira, e iso tanto polo que se refire a cada estado europeo en particular, como á propia UE³.

A segunda das lóxicas enunciadas, a funcional, é moito máis –inmediatamente-instrumental, e se proxecta sobre a crecente complexidade da tarefa de control e xestión de fronteiras (CUTTITA, 2007: 41; FERNÁNDEZ BESSA, 2008b: 148). Deste xeito, a externalización serve tanto para desplazar o dispositivo fronteira aos múltiples puntos en que ten que desenvolver os seus variados cometidos de selección e control, canto para convocar a unha pluralidade de actores, públicos e privados, a unha tarefa que con anterioridade se entendía prerrogativa exclusiva do estado.

Contemplada desde esta perspectiva, a transformación que implica o desprazamento e a externalización do dispositivo fronteira pode ser descrita mediante tres niveis diferentes (GIL ARAÚJO, 2005: 131; MONCLÚS MASÓ, 2008: 369):

a) *Nivel vertical-institucional*: a fronteira despráza-se verticalmente desde a súa previa ubicación no marco estatal, tanto cara a eidos institucionais superiores, convocando ao seu control á UE, canto cara a eidos inferiores, implicando na súa xestión ás administracións autonómicas e locais.

b) *Nivel xeográfico*: a fronteira despráza-se cara a outros espazos externos á soberanía do estado titular do confín. Deste xeito, prodúcese, por unha banda, a externalización da fronteira cara a territorios carentes de soberanía estatal, como as augas internacionais. Por outra banda, o proceso vai alén do anterior, e nos últimos anos constátase a ubicación das fronteiras (europeas) no confín ou mesmo no interior dos territorios *soberanos* doutros estados, que constitúen lugares de orixe ou tránsito dos movementos migratorios. As manifestacións da operatividade dese novo dispositivo fronteira externalizado son variadas, e entre elas cóntanse as operacións policial-militares de vixilancia, que poden ser da propia UE, ou en cooperación con forzas de países externos (fundamentalmente a través da axencia *Frontex*⁴); a intervención directa

³ Non cabe perder de vista que o obxectivo do denominado *terceiro pilar* da construción europea é nada menos que a conformación dun espazo de liberdade, seguridade e xustiza.

⁴ Sobre a axencia *Frontex* e o seu funcionamento, vid. BAZZACO, 2008; FERNÁNDEZ BESSA, 2008b: 147 ss.; SEIFER, 2008: 112 ss.

en estados de orixe ou tránsito, a través de recursos humanos (funcionárixs diplomáticxs, pero tamén militares ou policiais) e loxísticos (suministro a eses países de instrumentos de control, aportación de asistencia especializada, doazón de medios financeiros para a construción de centros de internamento externos á UE [Sossi, 2007]); a ubicación das fronteiras europeas nos propios territorios de orixe das migracións, mediante o establecemento de estritos controis de visados e documentación de viaxe⁵.

Neste nivel xeográfico do desprazamento cabería tamén facer referencia ás denominadas *fronteiras interiores*, que se cadra son a mellor expresión da mudanza dos confíns de liña a ponto. En efecto, cada vez resulta mais evidente que para xs migrantes a fronteira deixou de ubicar-se nos límites dos estados, e se difunde de xeito ubícuo ao longo de todo o territorio, cunha permanente capacidade de facer-se efectiva⁶. Podería mesmo suxerir-se que cada migrante a leva consigo onde quera que se desprace; non en van, os controis policiais constantes, a caréncia de dereitos laborais, as dificultades para o acceso á vivenda e a outras necesidades básicas, ou as manifestacións capilares de xenofobia son expresións da ubicuidade das fronteiras (PRETEL, 2006: 53 s.)⁷.

c) *Nivel de externalización a outros actores*: como se suxeriu, se ben a tarefa de control de fronteiras era outrora potestade exclusiva dos estados, hoxe estes convocan a unha multiplicidade de actores a contribuír no desenvolvemento dese cometido. Unha das aportacións mais relevantes é a que implica a responsabilización do sector privado; nela cabe integrar os deberes de control atribuídos por directivas europeas e por lexislación estatal ás compañías de transporte, que teñen que verificar intensivamente a regularidade dos traslados (CUTTITTA, 2007: 67 ss.), pero tamén a implicación de entidades privadas –empresas e ONGs- na xestión dalgunhas medidas especialmente conflitivas, como o internamento en centros (CUTTITTA, 2007: 52; PALIDDA, 2008: 71, 73); non cabe tampouco perder de vista que a crecente prioridade normativa de sancionar a empresárixs que contratan a migrantes irregulares impón a estes suxeitos privados responsabilidades de control (MONCLÚS MASÓ, 2008: 369). Neste plano de responsabilización doutros actores cabe integrar asimismo a xa mencionada atribución

⁵ Sobre todo iso, vid. ANDRIJASEVIC, 2006: 8 s., 15 ss.; CUTTITTA, 2007: 50 ss., 83 ss., 127 ss.; DIETRICH, 2008, 36 ss., 60 ss.; FERNÁNDEZ BESSA, 2008a: 8; 2008b: 141 ss.; PULLENS, 2006: 96 ss.; RIGO, 2007: 41 ss., 107 ss., 159 ss.; SAINT-SAËNS, 2004: 62 ss.; VALLUY, 2009: 51 ss. Un precedente relevante da xestión externalizada de fronteiras dá-se no caso de Australia, que emprega Naurú e Papua Nova Guiné como territorios de administración *off-shore* dos seus propios fluxos migratorios (CUTTITTA, 2007: 126 s.). Unha dinámica en certa medida semellante maniféstase no caso da fronteira entre EE.UU e México (BAUMAN, 2007: 52).

⁶ Vid. FERNÁNDEZ BESSA, 2008a: 8; MEZZADRA, 2006: 90, 92; SASSEN, 2007: 267 ss.

⁷ Vid. así mesmo ÁVILA/MALO, en AA.VV., 2007: 510, 541 ss.; FERNÁNDEZ BESSA, 2008a: 7 s., 10 s.

de competencias de control da mobilidade humana a estados externos á UE, artellada non só a través da aportación de recursos humanos e materiais, senón tamén do condicionamento da *axuda ao desenvolvemento* e de programas de cooperación no marco de políticas como o *Plan África* –no caso da fronteira sur atlántico-mediterránea– ou a *European Neighbourhood Policy* –no suposto da fronteira este da UE-⁸.

Sin perxuízo de todo iso, este devir punto das fronteiras, e a correlativa desterritorialización e reterritorialización dos confíns, non poderían ser axeitadamente comprendidos sen analizar a progresiva flexibilización do control biopolítico dxs migrantes.

3. O control dxs migrantes: un sistema de control para *inimigxs* ou para *neo-servvxs*?

Resulta frecuente atopar nos estudos relativos ao control de fronteiras a referencia ao etiquetamento dxs migrantes como “*inimigxs*”, con todos os efectos que dita categoria produce. Dito do xeito mais sintético, ese etiquetamento pode cumprir funcións tan relevantes como a culpabilización por todo xénero de malestares e temores sociais, e a conformación dun *exterior constitutivo* que permita recuperar identidades en crise e, con iso, a propia coesión social⁹.

Se se proxecta este plantexamento sobre a análise da natureza dos dispositivos de control e sanción previstos para xs migrantes, compróba-se que frecuentemente teñen sido cualificados como expresión dun verdadeiro subsistema de control dx inimigx. Con esta expresión pretende-se significar que, alén da narrativa do Estado de Dereito que sustenta a progresiva consolidación das ordes sancionadoras modernas, en materia de migracións irregulares maniféstan-se lóxicas de control propias da emerxencia ou da excepcionalidade¹⁰.

Este xénero de consideracións está presente en multitude de textos. Apenas como referencia, DAL LAGO (2004: 205 ss.) sinalou que o estatuto xurídico-político

⁸ Vid. BAZZACO, 2008; CUTTITA, 2008b: 93 ss.; FERNÁNDEZ BESSA, 2008a: 9; ROMERO, 2008: 159 ss.; TRIANDAFYLIDOU/MAROUKIS, 2008: 63.

⁹ Vid. ANITUA, 2006: 140, 145, 147; BALIBAR, 2001: 193, 310; GOODEY, 2003: 417; MELOSSI, 2003: 382; PALIDDA, 2008: 110, 118 s.; SILVEIRA GORSKI, 2000: 15; TSOUKALA, 2002: 76.

¹⁰ Vid. CANCIO MELIÁ, 2005: 186 ss., 211 ss.; PÉREZ CEPEDA, 2006: 232 ss.; NAVARRO CARDOSO, 2006: 161 s., 165, 178; PORTILLA CONTRERAS, 2007: 149; RESTA, 2006: 768, 778 s.

reservado para xs migrantes permite cualifica-lxs como *non-persoas*, na medida en que son suxeitos sometidos á aplicación de lóxicas da excepción. Non lonxe deste plantexamento, AGAMBEN (1998: 212 ss., 221 s.) atopa nx migrante unha posíbel actualización da figura do *homo sacer*, toda vez que ve os ecos do campo de concentración no actual centro de internamento, lugar onde o poder e a nuda vida se confrontan sen mediación xurídica algunha¹¹.

Destaca nesta última reflexión do filósofo italiano que o seu punto de partida é un concepto unidimensionalmente excluín-te e, en tal medida, apenas de carácter negativo, meramente represor. Tomando en conta estes rasgos das suas premisas de análise, cabe interrogar-se se ese plantexamento é o mais acaído para entender a complexidade das políticas de control dxs migrantes, ou se, polo contrario, pode ser mais útil un concepto de poder conflitivo, dinámico e produtivo, como o proposto por FOUCAULT.

Para dar resposta a este interrogante, procede retornar á noción de inimigx, e ás características dos sistemas de control e sanción que tal categoría sustenta. Sen necesidade dunha aproximación detida á materia, pode facilmente comprobar-se que un rasgo fundamental de ditos sistemas de control é que deixan por completo á marxe calquera narrativa de inclusión; a proxeción do poder sobre x inimigx fai-se de xeito negativo, non en clave de goberno da vida, de reintegración, corrección ou rehabilitación, senón de mera exclusión.

Aparentemente, esta perspectiva resulta consoante co modelo vixente de xestión das migracións irregulares, no cal o conxunto da normativa se sustenta sobre o axioma da xeralización da expulsión. Deste xeito, todos os compoñentes do modelo de sanción reservado para xs migrantes irregulares (a expulsión, o internamento en centros, unha prisión non seguida de reinserción, senón de expulsión, etc.), parecen insertos nunha lóxica común: a da segregación ou exclusión como único obxectivo da política sancionadora dxs migrantes¹². Sen embargo, unha análise mais atenta da realidade deste marco regulador tería que concluír que en todo caso se trataría dunha segregación *selectiva* (DE GIORGI, 2000: 73 s.), xa que na práctica en absoluto se executa a expulsión

¹¹ Un plantexamento semellante pode atopar-se en CUTTITTA, 2007: 48.

¹² Vid. PÉREZ CEPEDA, 2006: 237; PORTILLA CONTRERAS, 2007: 104 s.; RAHOLA, 2003: 16 ss., 98, 106, 110; RESTA, 2006: 769, 778 s.

do conxunto dxs migrantes que se atopan en situación irregular, nin sequera da maioría de quen ten sido efectivamente sancionadx coa deportación¹³.

Existen algunhas razóns desa selectividade que non poñen plenamente en cuestión, a pesar da evidéncia empírica, o axioma da xeralización da expulsión, sobre o que se asenta a racionalidade do sistema de sanción. Tráta-se de razóns que, sen perxuízo de ser atendíbeis, simplemente resaltan a dificultade de acadar esa xeralización, sen considera-la indesexable. Deste xeito, pon-se de relevo que os motivos da infrecuencia das expulsións son, en primeiro lugar, de carácter xurídico, derivados da tradicional insuficiencia de acordos de readmisión cos países de orixe ou tránsito (ÁVILA/MALO, en AA.VV., 2007: 545; MONCLÚS MASÓ, 2008: 403 s.). En segundo lugar, concurren problemas de carácter fáctico, como sucede –a pesar da habitualidade das repatriacións irregulares (ACOSTA, 2008: 300 ss.; DIETRICH, 2008: 56, 68)- nos supostos en que non se consegue coñecer a identidade/nacionalidade dx migrante ou nos casos en que o estado de potencial readmisión néga-se a recoñece-lx como nacional (CUTTITA, 2008b: 91 s.; PALIDDA, 2008: 87; TRIANDAFYLLOU/MAROUKIS, 2008: 67, 73)¹⁴. En terceiro lugar, é innegabel que a pretendida xeralización das expulsións choca con evidentes límites materiais, derivados da caréncia de recursos para executar todas as deportacións acordadas, a pesar da xenerosa dotación de medios coa que conta este apartado do gasto público (CALAVITA, 2003: 407, 410)¹⁵.

Sendo todo iso certo, neste punto xurden aínda dúbidas, pois permanece a impresión de que hai algún outro condicionante da limitada execución das expulsións que non adoita ser considerado nas análises sobre a materia. Deste xeito, impón-se unha certa hermenéutica da sospeita, se se repara na crecente contradición que se produce entre unha execución das expulsións permanentemente insatisfactoria e a súa progresiva consolidación como medida única, algo que as sucesivas reformas da normativa de

¹³ A pesar da tradicional opacidade que caracteriza á política española en materia de deportacións, pode afirmar-se que as expulsións executadas sempre se manteñen en torno ao 25% das acordadas, aínda que o goberno intentou nos últimos anos transmitir a mensaxe do incremento das repatriacións (BAZZACO, 2008; MONCLÚS MASÓ, 2008: 398 ss.; SILVEIRA GORSKI, 2008: 181 s.). As cifras serían aínda inferiores se se considerase o número das persoas detidas en centros: estima-se que entre 1999-2005 só o 18% dxs internadxs foi efectivamente expulsado (WAGMAN, en COLECTIVO IOÉ, 2008: 93).

¹⁴ Precisamente para evitar problemas de identificación no contexto das expulsións, varios países, e o propio sistema comunitario Schengen –mediante o *Visa Information System*–, están procedendo ao almacenamento masivo de datos de millóns de migrantes e demandantes de asilo (vid. SLAMA, 2008: 66 s.).

¹⁵ A modo de referencia, cabe sinalar que as expulsións executadas en 2007 costaron ao estado español 33 millóns €, sen contar os gastos derivados do internamento (ASOCIACIÓN PRO DERECHOS HUMANOS DE ANDALUCÍA, 2007: 14); no caso italiano estima-se que cada expulsión costa unha media de case 4000 € (PALIDDA, 2008: 88).

estranxeiría ten ido impulsando. Por iso, non parece azaroso intuír que cando unha institución pervive -e mais aínda cando se reforza- a pesar do evidente incumprimento das súas funcións instrumentais declaradas, é necesario atender ás súas verdadeiras funcións latentes.

Desde esta perspectiva esexética pode intuír-se unha razón adicional da limitación da política de expulsións, que non só dota de pleno sentido á situación realmente existente, senón que sega as bases da falácia da xeralización das deportacións. Seguramente o motivo latente fundamental polo cal se mantén a política de expulsións en niveis relativamente moderados, e a lóxica da exclusión nun estadio imperfecto, é que a aplicación normalizada dese modelo xeraría un risco inasumíbel: o de reducir drasticamente, ou mesmo bloquear, uns fluxos migratorios, regulares e irregulares, que cumpren funcións sociais e económicas de extraordinaria transcendencia (NOBORDER NETWORK, 2004: 10; RODRÍGUEZ, 2003: 122). É posíbel hipotizar, xa que logo, que a diferenza do que sucede noutros países (caso, v. gr., de Italia), as necesidades políticas de canalización das ansiedades sociais, de recuperación de identidades comunitarias e de relexitimación da soberanía estatal, que esixirían en principio extremar o rigor do sistema de expulsións, se subordinan no suposto español a outras urxencias económicas e sociais. En todo caso, é probabel que a consecución deses fins políticos se confíe ao plano simbólico da representación espectacular da política de control de fronteiras, mentras que a súa materialidade real se orienta á garantía daquelas outras funcións socioeconómicas.

Esta conclusión non debería sorprender, se se contemplan –sequera de xeito superficial- algunhas das funcións da máxima relevancia que ten cumprido o incremento dos fluxos migratorios experimentado no Reino de España durante a primeira década deste século. Segundo datos institucionais, xs migrantes son responsábeis directxs dunha parte moi sustancial do crecemento do PIB durante o periodo (51% entre 2001-2005; OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE, 2006: 27; MALGESINI, en COLECTIVO IOÉ, 2008: 37 s.). Na mesma liña, un segmento non menor do incremento da renda per cápita verificado nesta etapa tamén lles é atribuíbel¹⁶.

Tendo en conta as anteriores variábeis evidénciase con facilidade o carácter infundado dun dos prexuízos xenófobos que atravesan a nosa sociedade: o que etiqueta

¹⁶ Sen a concurrencia dun fenómeno migratorio da magnitude do producido, estíma-se que a renda per cápita española tería descendido un 0'6% ao ano durante o periodo 1995-2005 (SERVICIO DE ESTUDIOS DE CAIXA CATALUNYA, 2006).

axs migrantes como beneficiárixs indebidxs ou fraudulentxs das axudas públicas (DAUNIS RODRÍGUEZ, 2008: 137 s.). En efecto, diversas circunstancias, entre as que se conta a estrutura demográfica da poboación migrante, pero tamén as consecuencias da condición de irregularidade, ou a multiplicidade de trabas interpostas na práctica para o desfrute das prestacións públicas, determinan que a poboación migrante xere, en termos de orzamentos estatais, mais ingresos que gastos. Deste xeito, o fenómeno migratorio é responsable dunha parte sustancial do superávit orzamentario (48% en 2005; OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE, 2006: 31 s.; MALGESINI, en COLECTIVO IOÉ, 2008: 44 s.).

Un segundo prexuízo xenófobo amplamente extendido non soporta tampouco a confrontación coa realidade: trata-se da presunción de que a afluencia de migrantes implica necesariamente un incremento do desemprego dxs autóctonxs (DAUNIS RODRÍGUEZ, 2008: 136 s.). Esa visión grotesca das necesidades de traballo vivo dun sistema económico peca dun evidente anacronismo en relación cun modelo de acumulación flexible como o que se afirma no postfordismo. Nese esquema produtivo, xs migrantes, tanto regulares como irregulares, aportan o compoñente de flexibilidade necesario para sentar as bases do crecemento económico e do propio incremento da demanda de traballo vivo. Esa flexibilidade deriva-se, ante todo, da súa inserción nas diversas zonas grises do traballo (parcialmente) negro e da economía sumerxida e semisumerxida¹⁷. Esa ubicación é a que lles permite contribuír ao descenso do desemprego, mediante a súa maior mobilidade xeográfica, a súa capacidade de reforzo de sectores con carências de traballo vivo, a súa elevada taxa de temporalidade (61% en 2005, no caso dxs regulares), as súas menores retribucións (30% de media inferiores ás dxs autóctonxs en 2005) ou a maior duración das súas xornadas de traballo (OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE, 2006: 14 ss., 28 s.; COLECTIVO IOÉ, 2008: 51 s., 57). Non cabe descoñecer que todo iso podería alimentar un prexuízo xenófobo engadido: o que responsabiliza axs migrantes da evidente degradación das condicións laborais acontecida durante os últimos lustros/décadas. Tampouco debe requirir excesivo esforzo argumentativo pór en cuestión ese plantexamento, dado o grave simplismo co que convida a entender a complexidade social. Dito do xeito mais sintético, o condicionante fundamental da mencionada degradación é a progresiva consolidación

¹⁷ Estíma-se que o 28% dxs traballadorxs migrantes se atopaba en 2007 integrado na economía sumerxida, cifra que seguramente se incrementou desde entón, como efecto da nova etapa de contracción económica (COLECTIVO IOÉ, 2008: 50).

dun réxime de acumulación flexíbel, que é previo a –e presuposto de- o fenómeno en virtude do cal os fluxos migratorios teñen producido ditos efectos económicos.

Por último, en materia das relevantes funcións que cumpre o feito migratorio contemporáneo na realidade social española, non pode deixar-se de mencionar a súa extraordinaria influencia demográfica, que permitiu non só producir un crecemento do número de habitantes descoñecido nas últimas décadas (do incremento de 4'7 millóns de habitantes verificado entre 1996-2005, 3'6 millóns corresponden á afluencia de migrantes), senón frenar o progresivo envellecemento poboacional (OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE, 2006: 18; SASSEN, 1999: 148 s.).

4. Conclusións

Todo o apuntado permite fundamentar algunhas afirmacións conclusivas. A primeira é que non cabe senón deducir do argumentado que a teleoloxía básica á que obxectivamente se endereza a actual política migratoria, incluída a súa vertente sancionadora, non é a de poñer fin aos fluxos migratorios irregulares, a mera exclusión dxs *aliens* ou inimigxs, senón a xestión desa mobilidade humana, preordenada a garantir, xunto a fins políticos, un réxime fáctico de entrada e permanencia que sexa aproveitabel en termos produtivos. Non se trata, xa que logo, do bloqueo da mobilidade, senón do seu manexo (CUTTITA, 2008a: 59 s.; BALIBAR, 2001: 108). Unha lóxica de xestión, en consecuencia, que está orientada a facilitar o emprego masivo de traballo vivo migrante en condicións de suma flexibilidade e explotación, de acordo coas necesidades dun sistema produtivo crecentemente postfordista (CALAVITA, 2003: 400 ss.; PALIDDA, 2009: 9 ss.)¹⁸.

En consecuencia, non pode concluír-se que a racionalidade que anima o réxime de control e castigo dxs migrantes responda á lóxica excluín-te dx inimigx, senón a unha orientación que se cadra podería adxetivar-se de neo-disciplinaria, sempre que se entenda que non se trata dun plantexamento corrector ou rehabilitador dx migrante individual, senón unha racionalidad biopolítica que se proxecta sobre o conxunto do grupo social. Neste sentido, a expulsión excluín-te opera como unha ameaza potencial

¹⁸ Vid. asimesmo DIETRICH, 2008: 51; FERNÁNDEZ BESSA, 2008b: 156; DAL LAGO, 2004: 48, 235, 255, 267 ss.; MEZZADRA, 2006: 92; PALIDDA, 2008: 87; RODRÍGUEZ, 2003: 76 s.; ROMERO, 2008: 166 s.; SASSEN, 2007: 141, 185; YOUNG, 2007: 30 s., 100.

permanentemente actualizabel, apta para garantir a inserción laboral en condicións de hiperflexibilidade (CALAVITA, 2003: 407 s.; CUTTITTA, 2007: 147), de xeito que se reserva para xs migrantes a máxima expresión do réxime de *workfare*, na medida en que se van afirmando no mercado de traballo estratificacións que operan en clave *étnica*¹⁹. En consecuencia, a expulsión non opera como un instrumento de (mera) exclusión, senón de inclusión diferencial e subordinada (MEZZADRA/NEILSON, 2008; CORRADO, 2004: 155).

Finalmente, todo iso facilita a resposta a un interrogante suxerido con anterioridade: no actual réxime de goberno da vida dxs migrantes se plasma menos a eséxese -tendencialmente estática, trascendente e represiva- do poder de AGAMBEN que a racionalidade inmanente, positiva, produtiva, aberta á interacción social, do biopoder foucaultiano²⁰.

5. Bibliografía citada

- AA.VV. (2007), *Madrid ¿La suma de todos?. Globalización, territorio, desigualdad*, Madrid, Traficantes de Sueños.
- ACOSTA, M.A. (2008), “La situación en el caso de los migrantes privados de su libertad”, en OSPDH(coord.), *Privación de libertad y derechos humanos*, Barcelona, Icaria.
- AGAMBEN, G. (1998), *Homo Sacer*, Valencia, Pre-Textos.
- ANDRIJASEVIC, R. (2006a), “How to Balance Rights and Responsibilities on Asylum at the EU’s Southern Border of Italy and Libya” (<www.statewatch.org/news/2006/may/andrijasevic-Libya-Lampedusa.pdf>).
- ANITUA, G.I. (2006), “La inmigración y los discursos de la seguridad”, en BERGALLI, R.(coord.), *Flujos migratorios y su (des)control. Puntos de vista pluridisciplinarios*, Barcelona, Anthropos.
- ASOCIACIÓN PRO DERECHOS HUMANOS DE ANDALUCÍA (2007), *Derechos humanos en la frontera sur 2006* (<http://www.apdha.org/media/fronterasur2006.pdf>).
- BALIBAR, E. (2001), *Nous, citoyens d’Europe?*, Paris, La Découverte.

¹⁹ Vid. CALAVITA, 2003: 400; COLECTIVO IOÉ, 2008: 56 s.; CORRADO, 2004: 149, 152 s., 155; DAL LAGO, 2004: 130, 267 ss.; PRESTON/PEREZ, 2006: 47; RODRÍGUEZ, 2003: 77, 118, 122; SASSEN, 2007: 141 s.; TORET/SUGLIA, 2006: 108.

²⁰ Nun sentido semellante se expresan MEZZADRA/NEILSON, 2008.

- BAUMAN,Z. (2007), *Liquid Times*, Cambridge, Polity.
- BAZZACO,E. (2008), “Sobre a actual política migratoria europea” (<http://proxectoderriba.org/index.php?view=article&catid=35%3AArtigos&id=114%3ASobre+a+actual+Pol%3%ADtica+Migratoria+Europea&option=com_content&Itemid=59>).
- BONDITTI,P. (2005), «Biométrie et maîtrise des flux: vers une geotechnopolis du vivant-en-mobilité?», en *Cultures & Conflits*, nº 58.
- CALAVITA,K. (2003), “A ‘reserve army of delinquents’. The criminalization and economic punishment of immigrants in Spain”, en *Punishment & Society*, nº 5/4.
- CANCIO MELIÁ,M. (2005), “La expulsión de ciudadanos extranjeros sin residencia legal (art. 89 CP)”, en AA.VV., *Homenaje al Profesor Dr. Gonzalo Rodríguez Mourullo*, Pamplona, Thomson-Civitas.
- COLECTIVO IOÉ (2008), *Inmigrantes, nuevos ciudadanos. ¿Hacia una España plural e intercultural?*, Madrid, Funcas.
- CORRADO,A. (2004), “Tra autovalorizzazione e sfruttamento. Migrazioni e processi di informalizzazione in Mali”, en MEZZADRA,S.(ed.), *I confini della libertà*, Roma, DeriveApprodi.
- CUTTITTA,P. (2007), *Segnali di confine*, Milano, Mimesis.
- CUTTITTA,P. (2008a), “The Case of the Italian Southern Sea Borders: ¿Cooperation across the Mediterranean?”, en *Documentos CIDOB*, nº 17.
- CUTTITTA,P. (2008b), “Los acuerdos de ‘cooperación’ y el nuevo régimen fronterizo euroafricano”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- DAUNIS RODRÍGUEZ,A. (2008), “La gestación de la xenofobia: mitos y (pre)juicios de la inmigración”, en SANZ MULAS,N. (coord.), *Dos décadas de reformas penales*, Granada, Comares.
- DIETRICH,H. (2008), “El Mediterráneo como nuevo espacio de disuasión”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- FERNÁNDEZ BESSA,C. (2008a), “Introducción. Los límites del control”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.

- FERNÁNDEZ BESSA, C. (2008b), “El Estado español como punta de lanza del control y exclusión de la migración en Europa”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- GIL ARAÚJO, S. (2005), “Muros alrededor de ‘el Muro’. Prácticas y discursos en torno a la inmigración en el proceso de construcción de la política migratoria comunitaria”, en MARTÍN PALOMO, M.T./ MIRANDA LÓPEZ, M.J./ VEGA SOLÍS, C. (eds.), *Delitos y fronteras*, Madrid, Complutense.
- DE GIORGI, A. (2000), *Zero Tolleranza*, Roma, DeriveApprodi.
- GOODEY, J. (2003), “Migration, crime and victimhood. Responses to sex trafficking in the EU”, en *Punishment & Society*, nº 5/4.
- DAL LAGO, A. (2004), *Non-persone. L’esclusione dei migranti in una società globale*, Milano, Feltrinelli.
- MELOSSI, D. (2003), “‘In a peaceful life’. Migration and the crime of modernity in Europe/Italy”, en *Punishment & Society*, nº 5/4.
- MEZZADRA, S. (2005), *Derecho de fuga. Migraciones, ciudadanía y globalización*, Madrid, Traficantes de Sueños.
- MEZZADRA, S. (2006), “Confines, migraciones y ciudadanía”, en AA.VV., *Fadaiat. Libertad de movimiento+Libertad de conocimiento*, Málaga.
- MEZZADRA, S./NEILSON, B. (2008), “*Border as Method, or, the Multiplication of Labor*”, (<http://eipcp.net/transversal/0608/mezzadraneilson/en>).
- MONCLÚS MASÓ, M. (2008), *La gestión penal de la inmigración*, Buenos Aires, Del Puerto.
- NAVARRO CARDOSO, F. (2006), “Expulsión ‘penal’ de extranjeros: una simbiosis de Derecho penal ‘simbólico’ y Derecho penal del ‘enemigo’”, en *Revista de Derecho Penal y Criminología*, nº 17.
- NOBORDER NETWORK (2004), “Border Regimes & the autonomy of migration”, en *Greenpepper Magazine*, nº 2.
- OFICINA ECONÓMICA DEL PRESIDENTE (2006), *Inmigración y economía española: 1996-2006* (<http://www.la-moncloa.es/NR/rdonlyres/62B6B50E-AE7B-455A-85A5-600EF4EA9281/80515/InmigracionYEconomiaEspañola12Nov.pdf>).
- PALIDDA, S. (2008), *Mobilità umane*, Milano, Raffaello Cortina.

- PALIDDA, S. (2009), “Introduzione”, en PALIDDA, S. (ed.), *Razzismo democratico. La persecuzione degli stranieri in Europa*, Milano, Agenzia X.
- PÉREZ CEPEDA, A.I. (2006), “El Código Penal de la seguridad: una involución en la Política criminal de signo reaccionario”, en BERNUZ BENÉITEZ, M.J./PÉREZ CEPEDA, A.I. (coords.), *La tensión entre libertad y seguridad. Una aproximación sociojurídica*, Logroño, Univ. La Rioja.
- PORTILLA CONTRERAS, G. (2007), *El Derecho Penal entre el cosmopolitismo universalista y el relativismo posmodernista*, Valencia, Tirant lo Blanch.
- PRESTON, P./PÉREZ, M. (2006), “The criminalization of aliens: regulating foreigners”, en *Critical Criminology*, nº 14.
- PRETEL, O. (2006), “Las fronteras intrametropolitanas”, en AA.VV., *Fronteras interiores y exteriores*, Madrid, Revista Contrapoder.
- PULLENS, R. (2006), “Gestión de las migraciones: exportando el modelo de la IOM en el nombre de la seguridad de la UE”, en AA.VV., *Fadaiat. Libertad de movimiento+Libertad de conocimiento*, Málaga.
- RAHOLA, F. (2003), *Zone definitivamente temporanee*, Verona, Ombre corte.
- RESTA, F. (2006), “Enemigos y criminales. Las lógicas del control”, en CANCIO MELIÁ, M./GÓMEZ-JARA DÍEZ, C. (coords.), *Derecho penal del enemigo*, vol. 2, Madrid/Montevideo, Edisofer/BdeF.
- RIGO, E. (2007), *Europa di confine*, Roma, Meltemi.
- RODRÍGUEZ, E. (2003), *El gobierno imposible*, Madrid, Traficantes de Sueños.
- ROMERO, E. (2008), “El Plan África, la política migratoria española de “nueva generación” y la guerra contra los pobres”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- SAINT-SAËNS, I. (2004), «Des camps en Europe aux camps de l’Europe», en *Multitudes*, nº 19.
- SASSEN, S. (1999), *Guests and Aliens*, New York, The New Press.
- SASSEN, S. (2007), *Una sociología de la globalización*, Buenos Aires, Katz.
- SAYAD, A. (1999), *La double absence*, Paris, Seuil.

- SEIFER,K. (2008), “El blindaje de la UE frente a refugiados y demandantes de asilo”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- SERVICIO DE ESTUDIOS DE CAIXA CATALUNYA (2006), *Informe semestral I/2006. Economía española y contexto internacional* (www.caixacat.es/caixacat/es/ccpublic/particulars/publica/pdf/iee0706e0.pdf).
- SILVEIRA GORSKI,H. (2000), “La vida en común en sociedades multiculturales. Aportaciones para un debate”, en SILVEIRA GORSKI,H.(ed.), *Identidades comunitarias y Democracia*, Madrid, Trotta.
- SILVEIRA GORSKI,H. (2008), “El asilo y el declive del Estado de derecho en la frontera sur”, en AA.VV., *Frontera Sur. Nuevas políticas de gestión y externalización del control de la inmigración en Europa*, Barcelona, Virus.
- SLAMA,S. (2008), “Politique d’immigration: un laboratoire de la frénésie sécuritaire», en MUCCHIELLI,L. (dir.), *La frénésie sécuritaire*, Paris, La Découverte.
- SOSSI,F. (2007), «Une tragédie en trois actes», en *Vacarme*, nº 39.
- TORET,J./SGUIGLIA,N. (2006), “Cartografiando el exceso. Frontera y trabajo en los caminos del movimiento”, en AA.VV., *Fadaiat. Libertad de movimiento+Libertad de conocimiento*, Málaga.
- TRIANDAFYLLOIDOU,A./MAROUKIS,T. (2008), “The Case of the Greek Islands: The Challenge of Migration at the EU’s Southeastern Sea Borders”, en *Documentos CIDOB*, nº 17.
- TSOUKALA,A. (2002), “Le traitement médiatique de la criminalité étrangère en Europe”, en *Déviance et Société*, nº 1.
- VALLUY,J. (2009), “La metamorfosi dell’asilo in Europa. Dalle origini del “falso rifugiato” al suo internamento”, en PALIDDA,S. (ED.), *Razzismo democratico. La persecuzione degli stranieri in Europa*, Milano, Agenzia X.
- YOUNG,J. (2007), *The Vertigo of Late Modernity*, London, Sage.

“Carta a unha amiga galega”

Josemari Ripalda

Amiga de verdade:

Seica andas dándolle voltas á cousa das fronteiras, para ti algo tan distinto, segundo se trate da túa fronteira do Sur, do teu límite do Leste ou do confín sinistro, pero aberto e magnífico, do mar, destino de séculos para a túa xente. Acabas de cruzalo de beira a beira e até a costa doutro océano aínda maior, ao que agora, uns cantos miles de quilómetros ao Sur, dá tamén a miña costa.

Por alí, no aeroporto de Bariloche, chamoume a atención un gran panel que enxalza a cordilleira dos Andes como unha marabilla feita por Deus para tódolos homes sen límites. A verdade é que acabo de experimentalala como unha barreira burocrática que me demorou unha hora enteira. O mesmo paso xeográfico leva o nome do cardeal da Igrexa que, aínda recentemente, mediou na fixación desa fronteira. Si, hai fronteiras, as dos Estados nacionais sono por excelencia. Pero a xeo-organización do poder entrou nun cambio trepidante dende que se disolveron os imperios coloniais. Aquí, dende o antigo territorio austral dun dos imperialismos máis vellos, miro cara ao seu resto seminal na vella Europa; aínda segue pretendendo, ao parecer en van dende que fracasou como República, constituírse en Nación; a consecuencia é unha fronteira sucada cara a dentro de fronteiras virtuais; recoñezo algo semellante en Chile. Pero até que punto segue sendo a "Nation" unha bandeirola de enganche político? Non se tratará máis ben de certos equilibrios decantados –ou anhelados– e de institucións que seguen sustentando esas cercas solemnes a través das cales pasa de tódolos xeitos moito gando? En que condicións e por canto tempo pode ser un nome político de lugar o refuxio para a xustiza que falta, que sempre falta?

O de "Hispanidade", dende logo, non é un nome propio de lugar, senón unha palabra abstracta e cristalina para aflorar discretamente pretensións imperiais xa imposíbeis, e é á vez o nome vergonzoso dunha suposta Festa Nacional que se celebra militarmente, mentres o público que asiste ao desfile ante a tribuna manifesta a voces a identidade de Nación e fascismo. Hai tamén palabras mates de transfronteiras virtuais,

como "Galeuzka", o acrónimo artificioso que quere unírnos a ti e a min nunha feble operación de franqueo para unha opaca evanescencia. Estamos sen nomes propios para unha carencia aberta ou eses nomes –ti sabes que teño un, pero con moita indecisión– até o de agora foron incapaces de marcar unha dirección á dispersión que os poboas.

O caso é que ti viñeches a América para un tempo moi limitado, por agora, mentres que para min pode que sexa o lugar dun "exilio" máis ou menos longo. O chileno (e catalán de adopción) Roberto Bolaño dicía –el que escapara da ditadura de Pinochet– que estar en España non era exilio para un chileno. Talvez se poida dicir de min algo semellante á inversa. Sobre o exilio lin hai pouco un pequeno artigo precisamente de Bolaño, que, provocativo como é, paga a pena seguir meditando: "Para el [Jonathan Swift], *exilio* era o nome secreto de *viaxe*"¹. A importante realidade do exilio, non só o expresamente político, senón o masivo da miseria e a necesidade que sempre foi a emigración, pode facer esquecer outro exilio, tapado por relixións e filosofías: non só o exilio interior –sobre todo o exilio imposible de quen non pode exiliarse–, senón o fracaso, o non lugar que afecta a toda pretensión de proxecto vital, de teleoloxía individualizada ou nacionalizada, o desfase permanente, por dicilo así, que é a vida. A viaxe, que é a súa imaxe inmediata, espacial, tápao, porque adoita ter traxectoria, punto(s) de partida e de chegada; pero aínda así vémosla sempre como insegura ("Que teñas boa viaxe!") e, polo menos virtualmente, aberta. Así é tamén o meu agora, con puntos de partida e de destino que son incapaz de fixar sen que se me esborranchen inmediatamente.

Agora, despois de demorar demasiado o encontro con esta América –coa que supostamente pouco tiña que ver– e de ter atravesado un par de barreiras policial-sanitarias (tamén a explotación industrial do porcino créaas, e isto só parece un comezo), atopeime baixo a chuvia invernal da "selva fría" patagónica. Aí algúns amigos traídos dos catro ventos, remedando un pouco o inverno de Descartes en Ulm, puxémonos a ler xuntos *Fuerza de ley*. "El fundamento místico de la autoridad",² que Jacques Derrida publicou hai vinte anos sobre a base de dúas conferencias, ámbalas dúas pronunciadas precisamente en América, pero na túa outra América, a

¹ BOLAÑO, R.: "Exilios", en *Entre paréntesis*. Barcelona, Anagrama, 2004, p. 49. Cfr. na mesma recopilación "Literatura y exilio", pp. 40-46.

² Trad. cast. A. Barberá, P. Peñalver. Madrid, Tecnos, 1997. 1ª edic. en francés: Paris, Galilée, 1994. Anteriormente, como explica A. Barberá, publicárase en alemán e (parcialmente) en inglés.

metropolitana, a que se nomea sen máis adxectivos do Sur ou do Norte, "latina" ou –nin sequera– "anglo". En realidade non che parece que estamos a repetir aquí algo importante no destino tanto de Descartes coma de Derrida?

A primeira das dúas conferencias, "Do Dereito á xustiza", non gozou, unha vez máis, do favor dos meus compañeiros de faladoiro. O comezo é virtuoso, non exento de ironía, como un tentar, un levar ao teu terreo, des-variando suavemente sobre o título do coloquio ao que fora convocado Derrida, antes de que fose perdendo as maneiras e rematase saltándose mesmo as regras da arte para un público necesitado de teoría rigorosa, non de confesións arriscadas, mesmo ás veces aparentemente incoherentes, e de teses provocadoras e inesperadas. Demasiado alleo, refinado e irreal para esta América díxome algú, aludindo a neo-colonialismos culturais, coma se non fosen os restos terribéis do paleo-colonialismo os que seguen atenazando esta sociedade para servila no prato dos monstros sen fronteiras.

Pois ben, na brevidade dunha conversación con moitas voces quedáraseme no tinteiro unha pasaxe que, quizais dende a miña situación vasca –e dende calquera outra periférica?–, ten parecido insinuante. Derrida, tras demorarse no título do coloquio ao que fora convocado, logo nos verbos "to adress", "to enforce" e por fin pasar así o que el considera un primeiro adro –deixando atrás cambaleando a convención académica e o monoteísmo lingüístico dominante, entra nun segundo proemio (páx. 25), non sen advertir que quizais, con todo o que di, non chegue nunca a comezar. Pero, "sen comezar", xa soltou un estoupido de espoleta retardada: "*A deconstrución é a xustiza*". Non sei se a ti tamén che parecerá esta afirmación insólita; a min ségueme impresionando dende que a lin hai anos. E Derrida non a soltou sen máis, senón que a preparou coa lembranza dun aforismo de Pascal, que á súa vez leva a Montaigne (e a La Fontaine)³.

Nada máis plausíbel, e vou ao que ía, ningunha tarxeta de visita máis adecuada alén das fronteiras, dentro do espazo noratlántico, que esa referencia concreta a Pascal, figura ilustre intelectual e eticamente onde as haxa, membro sinalado do esforzo de Port-Royal por canonizar a lingua francesa, que levaba un século como lingua oficial, pero que aínda un século despois apenas falaría unha cuarta parte da poboación

³ La Fontaine é citado brevemente nesta pasaxe, pero no seminacio de 2001-2002, *La bête et le souverain* recibe detida atención no mesmo contexto.

francesa. Foi a partir notabelmente de Talleyrand, na Francia postrevolucionaria, cando as outras linguas de Francia foron perseguidas por medios máis ou menos directos, vinculados sobre todo á educación e á administración, tamén aos prestixios do poder, até ser erradicadas case por completo. Certamente a Francia actual ten os seus problemas para xustificar ese pasado como o seu futuro anterior; a incapacidade de pluralismo do seu aparato estatal, cultural, a incapacidade actual da súa sociedade mesma por dixerir os restos internos do seu imperio, preludiada v. g. no odio aos 'pieds-noirs' –Derrida un deles xunto cunha pléiade de intelectuais de primeira fila, como Althusser e Camus–, parece preludiar a nétese dun pasado. Pasado que, nesta América na que estou, é a continuación dunha marxinação destrutiva, sen recoñecemento, que fai da nacionalidade un simulacro; como en Francia o Imperio devorou a Nación, ou en España nin sequera a deixou constituírse.

Cando nós, empurrados polos antecedentes que aduce Derrida, buscamos algún futuro anterior, atopamos –tapado con materiais de urxencia– un enorme burato cheo de destrución, no caso sur –e centroamericano, pero tamén no caso vasco, que é o meu, e, no español, que se me acumula derriba. Non vou insistir nos trazos diferenciais dos nosos respectivos casos. Pero chámame a atención, precisamente no filósofo idiosincrático que é Derrida, a aparente espontaneidade con que asume a lingua francesa como o seu lugar, a súa patria, el, cuxas raíces estiveron, case inaccesibelmente, noutras linguas prohibidas –portugués, hebreo. Talvez é que tamén se lle negou baixo o Réxime de Vichy mesmo o dereito á lingua francesa; e que en todo caso non lle quedaron outras referencias. Haberá que saber, pois, cando un futuro anterior, que foi condicional, hipoteticamente noso, é irrecuperábel, que no que hai que acertar é en facer deste presente outro posíbel futuro anterior para un por-vir, por incalculábel que este sexa? Pero sempre hai pegadas, principios activos que seguen operando na nova situación, mesmo case indiscerníbeis na nova lingua. Contaminan e desidentifican a identidade lingüística actual, axéxana coa recorrencia de espectros terribéis que reclaman a xustiza ou que a afogan⁴. Derrida dá tamén repetidas mostras desta reflexión (performativa, non meramente "teórica") co seu pasado hebreo. E non só confesa e profesa aí o seu pasado

⁴ Para nós A lingua e A relixión do NOSO imperio son un caso destacado, que non só contamina as festas populares. Impresionoume o relato que escoitei recentemente do neto dun pastor protestante torturado pola Garda Civil, un de tantos feitos do Nacional-catolicismo ocultos polo esquecemento querido .

prohibido, senón que esta é unha dimensión poderosa da súa filosofía, da que quería falarche.

De todos xeitos Derrida instalouse na metrópole e asume outras linguas metropolitanas (inglés, alemán) como o seu único 'plus d'une langue' explícito. Denunciará as violencias cumulativas da lingua en xeral e en xeral recoñecerá a brutalidade da opresión lingüística; pero non se dedicará a elas en concreto nin sacará delas outras conclusións para a súa axenda teórica que a dislocación constante deses espectros internos⁵. Máis ben diríase que a inaccesibilidade das súas perdidas raíces lingüísticas o predispuxo a recoñecer a inaccesibilidade e inconsistencia última de toda lingua. O seu deserto empúrralle até a filosofía, un deserto poboado el mesmo, quizais ante todo, de libros desertizados; e esa específica xeneralidade filosófica dálle á escritura de Derrida certo trazo eurocéntrico, aínda se se presenta como anti-etnocéntrico. Mesmo cabería dicir que ese trazo caracteriza tamén unha teoría noratlántica (tardiamente postmoderna) –penso en Sloterdijk e o seu admirado Fukuyama– capaz de facer profesión verbal nas esquinas do discurso do que de feito o faría imposíbel. Un día teremos que falar da prolongación desta especie de xénero literario que é a filosofía e que compartimos, tomando en serio a súa función social como xeradora de eufemismos. Certamente hai graos de desarraigamento que impiden certas autosatisfaccións, como me parece ser o caso en Derrida⁶. E sobre todo hai nel dúas cousas que agardo que algunha vez poidamos comentar devagar: Unha é a disgregación en que desemboca o bucle reflexivo ao facerse radical, algo a cuxo bordo estivo algunha vez Hegel, pero que, eu diría, obviou maxistralmente –ou brutalmente, ou atropeladamente– para ben da filosofía, deixando unha pegada fatal⁷. A outra é o que eu chamaría o cinismo dunha realidade que non fai caso de 'blue prints' nin respecta as boas vontades. 'Ça se déconstruit'. Ese "cinismo" que, a fin de contas, eu diría que

⁵ Se "a violencia dunha inxustiza comeza cando tódolos membros dunha comunidade non comparten completamente o mesmo idioma" (páx. 42), pode parecer mesmo que a expansión do francés foi unha esixencia igualitaria, ou que non son posíbeis comunidades plurilingües. Na miña opinión a filosofía tropeza aquí cos límites da súa competencia discursiva.

⁶ Así o mostra inequivocamente a crítica a Fukuyama en *Espectros de Marx*. Outro indicio inverso é a displicencia con que o admirador de Fukuyama Peter Sloterdijk despacha a Derrida en *Zorn und Zeit* (Suhrkamp, 2006, p. 291).

⁷ Un documento do caneo co que Hegel evitou a consecuencia indesexada do seu radicalismo reflexivo atópase na resolución do "mundo invertido" (cap. III da *Fenomenología del Espíritu*), cando a invocación da Vida infinita despraza a experiencia da disolución de tódalas certeza discursivas.

asustou a Hegel, foi o interpretado subxectivamente polo cinismo do 'common sense' británico do dezaioito. Nada máis doado que as súas prolongacións actuais para o gran público.

Disgregación do bucle reflexivo, inaccesibilidade da lingua. Pero ademais, a que pasado recorrer cando se nos privou del e só existe unha e outra vez como espectro? Que futuro anterior será o de quen só dispón de vitorias ficticias e derrotas reais? É que é asumíbel a figura do inquisidor e fundador da universidade de México, o arcebispo Zumárraga, gloria da Hispanidade, se non é polos seus despóticos sucesores crioulos? Ou ben=acudiremos á figura do Inca Garcilaso, fillo de nobre español e princesa inca no momento en que a Coroa de Castela iniciaba a prevención sistemática dunha verdadeira "mestizaxe" cultural e política, falsamente cacarexada na propaganda da España post-imperial? O que esta figura dramática suxire é ante todo a perda definitiva dunha oportunidade histórica irrepitíbel. Seguramente non queda outra alternativa que asumir a actual realidade, máis precisamente a non recoñecida, como o futuro anterior, por exemplo, doutra posíbel América, doutra posíbel Euskal Herria poñería eu –e ti?–, incorporarse a ela como a un posíbel proceso que, máis que guíalo nós, diría Derrida, nos guía; pero entón tamén nos critica demoledoramente, co "cinismo" do real. O risco que axexa aquí non é só o de construírnos un pasado proxectado dende a propia miseria para tapala. Somos o que pasou. Eu diría mesmo, creo que con Derrida, que fai falta un esforzo desmedido, incondicional, por facer xustiza ao que vivimos, co seu inquietante exceso sobre o que queremos e pensamos. Non pensarás que estou nun "é o que hai". Hegel xa chamou a atención ao seu xeito sobre este "o que hai", desfacendo a súa suposta compactidade⁸.

Dende logo os discursos que temos por deconstruír non sempre van deixarse tratar coa parsimonia derridiana, nin as violencias que connotan tolerarán o seu desenmascaramento, nin unha soa lingua poderá dar conta de todo isto. Seguramente o primeiro é facerse consciente do caudal de forza con que contamos. Se somos fortes, poderemos canibalizar novas achegas que non teñen por que proceder do noso futuro anterior, como os textos de Pascal e Derrida en *Fuerza de ley*. Así, nos Estados Unidos,

⁸ Como se ve polos seus escritos de xuventude, a distinción entre "Wirklichkeit" –realidade en sentido pleno– e "Realität" –realidade aparente e insubstantiva– procede da crítica ilustrada á "Positivität", cuxa tradución exacta é precisamente "o que hai".

a súa hexemonía política e a súa potencia cultural permitiulles responder con características propias, como as dos 'cultural studies', á hexemonía europea "continental" e mesmo ser os interlocutores de *Fuerza de ley*. Así o fixo soberanamente a literatura de fala castelá en América, unha literatura que aguanta o reto ante calquera cultura dominante. É verdade que poucos, como Arguedas, foron capaces de incorporar o excluído colonialmente; por iso a teoría está lastrada polo trauma da inconsistencia política e civil herdada da colonia. Cal cres que é a inconsistencia herdada do imperio en España? Será tamén o caso definitivo de galegos e euskaldunes? Porque unha parte do noso problema político radica na propia extenuación cultural, que incita a xestos defensivos ou ben a deixarnos asimilar. A fronteira só virtual convértese en problema como desexo dunha muralla real. Un catedrático vasco dicíame un día que a cultura foi inimiga dos vascos: a cultura dunha hexemonía violadora. Neste sentido Derrida paréceme comparábel ao Inca Garcilaso; o feito de apoiarse en glorias literarias francesas léoo como o recurso consciente de alguén que nin sequera pode recuperar do seu opresor o que xa nin lle quitaron, pois foi arrebatado mesmo previamente. Pascal, Montequieu? Non son desprezábeis as nobres xenealoxías dos outros. Si o é tomalas gadamerianamente por nosas, eludindo o traballo de dó e a responsabilidade polo que somos.

(Trad. Sören Hauser)

“Arquivos e territorios: o lugar da fronteira. Ensaio breve en dous movementos”Paz Sastre Domínguez¹*“Pensar en viaxar”*

Gilles Deleuze

Primeiro movemento.**Berlín, 1989.**

Hai cousas que sempre están a cambiar e que requiren por iso da nosa atención inmediata e constante. Unha delas son as fronteiras. Límites temporais que definen a marxe a partir da cal entramos noutro territorio. Con elas cambian os territorios mesmos e, á primeira ollada, é evidente o moito que se están a transformar ambas as dúas ideas nos nosos días. Pero gustaríame comezar polo pasado, para sinalar despois unha transformación da cal temos aínda pouca consciencia nos nosos días. Quizais, porque até o de agora a xeografía dos arquivos permanecera relativamente estábel.

Seguindo a moda das conmemoracións estratéxicas vaíamos a 1989. A caída do muro de Berlín impón a imaxe dunha modificación radical do espazo cultural e de como as súas secuelas permanecen vivas. Esa data marca, a xeito de metáfora, a fin dunha estrutura política transnacional baseada nos Estados modernos do leste e do oeste. Até entón, resultaba válido situarse a un lado ou a outro do muro para coñecer a nosa situación na cartografía mundial e na historia de humanidade. A dereita ou a esquerda, dende o liberalismo ou dende o socialismo, calquera podía desprazarse ao longo do

¹ Licenciada en Filosofía pola Universidade Autónoma de Madrid, está a concluír a súa tese de doutoramento na Universidade Complutense da mesma cidade, titulada *O arquivo e o territorio: paisaxes mediais, xeoestética contemporánea e procomún*, dirixida polo Dr. Francisco García García. En relación a esta investigación publicou diversos artigos, dispoñíbeis na súa maior parte na rede, e traballou co antropólogo Néstor García Canclini durante máis de un ano. Ademais do seu traballo académico colabora activamente en diferentes proxectos transdisciplinares dedicados especialmente á recuperación, dixitalización e acceso a arquivos analóxicos tan variados coma o acervo patrimonial do Pobo Huichol, a memoria do activismo feminista mexicano rexistrada por Ana Victoria Jiménez, ou o dos arquivos audiovisuais do Laboratorio do Procomún do Medialab-Prado. Actualmente reside en Ciudad de Mexico. Contacto: paz_sastre@hotmail.com

tempo e do espazo nunha cómoda viaxe programada con todo incluída. Ningunha cuestión de orde sociocultural quedaba á marxe e o sentido estaba asegurado, independentemente de cal fose a nosa situación nesta particular trincheira. De aí que a caída do muro do Berlín fose tantas veces citada como o enclave da fin dunha época, a modernidade, e o nacemento dunha suposta nova era *post* que coincide cos procesos de globalización contemporáneos.

A perda de poder dos grandes relatos sociais protagonizados pola figura do Estado-nación, deu paso ao xurdimento doutra estrutura transnacional non política senón económica. Continuando coas metáforas, por un momento, as coordenadas espazo/temporais fóronse trasladando dende o leste e o oeste cara ao norte e o sur. Pensando que o sentido económico podía substituír sen engrenaxes externas ao sentido político como garante da gobernabilidade. Non obstante, este momento de pálida esperanza reflectida na tendencia a falar demasiado dos "non lugares" que con tanto éxito definira Marc Augé², sucumbiu rapidamente á "reestruturación *cultural* do mundo como clave do final dunha época *política* (en cursivas no orixinal)"³.

O problema que presenta a cuestión do territorio e as súas fronteiras hoxe, desvélese no preciso instante onde o cultural comeza a fortalecer o seu potencial político aproveitando o baleiro deixado polas grandes narrativas lineais da modernidade. A globalización presenta por estes motivos unha face bifronte. Por un lado, desata fortes procesos de homoxeneización baseados na dinámica dun mercado mal chamado 'libre'. A apertura do muro simboliza ante todo o inicio do mercado mundial e único de traballo, produtos e servizos, que supera con moito os lindes nacionais. Por outra parte, a perda dun réxime de sentido político despreza o abano das diversidades. Posto "que a cultura é política séguese loxicamente do abandono da noción tradicional dunha imaxe unitaria da 'política', e do recoñecemento da súa pluralidade", invertendo as palabras do xeógrafo Peter Jackson⁴.

² AUGÉ, M.: *Los no-lugares. Espacios del anonimato: una antropología de la sobremodernidad*. Barcelona, Gedisa, 1993.

³ GARCÍA CANCLINI, N.: *Diferentes, desiguales y desconectados. Mapas de la interculturalidad*. Barcelona, Gedisa, 2006, p. 16.

⁴ "Que a cultura é política séguese loxicamente do abandono da noción tradicional dunha imaxe unitaria da 'cultura', e do recoñecemento da súa pluralidade". JACKSON, P.: *Maps of Meaning: An Introduction to Cultural Geography*. London, Routledge, 1994, p. 4.

A estrutura económica transnacional impón unha orde global de corte socioecolóxico que non responde ás demandas socioculturais adscritas á raíz de todo territorio e de toda fronteira, espazos limitados de poder e sentido. O fenómeno transcultural da demarcación xeográfica do sentido desprázase entón dende os paradigmas ilustrados da política cara a antigos e novos lugares da cultura. Pero o cultural é contextual, continxente e suxeito ao espazo/tempo particular de cada un. Por iso as nosas paisaxes cotiás cambiaron tanto en tan pouco tempo. Desprendéronse do amábel horizonte que representaba o muro, deixaron atrás a perspectiva lineal cun só punto inmóbil de referencia e comezan a explorar a dificultade de mirar en todas as direccións. A imaxe centrípeta daquilo que nos identificaba deu paso á visión dun espazo cultural fragmentado e expansivo onde resulta difícil situarse. «Todo o que sucede aquí debe ser enlazado co que sucede alá», semella ser o lema que resume o presente globalizado onde as fronteiras políticas se volveron porosas e os elos entre o pasado, o presente e o futuro se converteron, tamén aparentemente, en lazos fráxiles que dificilmente logran soste-lo inmediato.

O tropo propio dos nosos tempos é situar a cuestión da cultura no campo do alén. (...) O 'alén' non é nin un novo horizonte nin un deixar atrás o pasado... Comezos e finais poden ser os mitos de sustento dos anos intermedios; pero no *fin de siècle* encontrámonos no momento de tránsito onde o espazo e o tempo se cruzan para producir figuras complexas de diferenza e identidade, pasado e presente, dentro e fóra, inclusión e exclusión. Pois no 'alén' comanda un sentimento de desorientación, unha perturbación do enderezo: trátase dun movemento exploratorio, incesante, que expresa tan ben a palabra francesa *au-delà*: aquí e alí, en todos lados, *fort/dá*, para alá, adiante e atrás (en cursivas no orixinal)⁵.

O político diríxese así cara ao cultural, mentres o cultural se despraza dos seus tradicionais lugares xeográficos impelido polos fluxos socioecolóxicos do mercado. Consumir produtos coreanos na Cidade de México, ou soportar os estragos da chuvia ácida en Valencia, son fenómenos que responden ao mesmo proceso. O noso espazo

⁵ BHABHA, H.: *El lugar de la cultura*. Buenos Aires, Manantial, 2007, pp. 17-18.

cultural transformouse nun palimpsesto global cuns innumerábeis relatos espaciais que se constrúen en tempo real, multiplicando as fronteiras e os territorios, facendo reaparecer novas "terras incógnitas" nos nosos mapas, que pouco ou nada teñen que ver con aquelas *terrae incognitae* dos mapas medievais ou con aqueles espazos en branco no mapa de África que tanto espertaron a imaxinación e o interese das sociedades xeográficas decimonónicas"⁶. Ás cartografías socioecolóxicas do mercado único súmanse as cartografías socioculturais que instauran ao lugar de cada un como termo fronteirizo a partir do cal se delimitan ámbitos de gobernabilidade non subscritos nas constitucións nacionais vixentes.

A sharía ou lei islámica aplícase en Tarragona. Os Mossos desarticularon unha banda integrada por musulmáns ultraconservadores que condenou a morte a unha muller de orixe magrebí acusándoa de ter cometido adulterio. A trama desvela a existencia de comunidades que se rexen segundo os costumes tribais dos seus países de orixe. Neste caso, unha sorte de tribunal islámico composto polos presuntos líderes do colectivo musulmán determinou que a muller fora infiel ao seu esposo e ordenou a súa execución. Así o declarou ao xuíz a vítima, que puido fuxir e librarse dos seus captores e pedir auxilio nunha comisaría dos Mossos d'Esquadra⁷.

O espectro demoníaco co que se propagan agora as imaxes do árabe é tan só un exemplo cruel e tanxíbel deste baleiro debullado a través dunha metáfora: 1989. Aínda que, sinceramente, non creo que ninguén saiba exactamente que facer nestas circunstancias implosivas onde quedou solidamente demostrado que "pensar non é un fío tensado entre un suxeito e un obxecto, nin unha revolución dun arredor doutro. Pensar faise máis ben entre o territorio e a terra"⁸, e o problema contemporáneo queda resumido na biografía dun pianista ficticio relatada por Alessandro Baricco, Novecento: aquel que non puido nunca descender do barco no que nacera.

⁶ NOGUÉ, J.: "La geografía política", en LINDÓN, A. & HIERNAUX, D.: *Tratado de Geografía Humana*. México DF, Anthropos / UAM Iztapalapa, 2006, p. 205.

⁷ BALSELLS, F.: "Nueve detenidos en Tarragona por aplicar la 'sharía' a una mujer por adulterio", en *El País*, 6 de decembro 2009. Acceso o 6 de decembro de 2009 en http://www.elpais.com/articulo/sociedad/detenidos/Tarragona/aplicar/sharia/mujer/adulterio/elpepusoc/20091206elpepusoc_4/Tes

⁸ DELEUZE, G. & GUATTARI, F.: *¿Qué es la filosofía?* Barcelona, Anagrama, 2005, p. 86.

Toda aquela cidade... non se vía o final... / O final, por favor podería velo?/ E o ruído / Sobre aquela maldita escaleira... era tan belo todo... e eu era tan grande con aquel abrigo, facendo a miña grande aparición, e non tiña dúbidas, estaba seguro de baixar, non había problema / Co meu sombreiro azul / Primeiro chanzo, segundo chanzo, terceiro chanzo / (...) / No é o que vin o que me parou / Senón aquilo que non vin / Podes entendelo meu irmán? O que non vin... busqueino pero non estaba, ao longo daquela infinita cidade existía todo, menos... / Había de todo / Pero non había un fin. Aquilo que non vin foi onde remataba todo. A fin do mundo / Agora ti pensa: un piano. As teclas comezan. As teclas rematan. Ti sabes que son 88, sobre isto ninguén pode enganarte. Elas, non son finitas. Ti, es infinito, e dentro daquelas teclas, infinita é a música que podes facer. Elas son 88. Ti es infinito. Isto a min gústame. Isto pódese vivir. Pero se ti / Pero se eu saio sobre aquela escaleira e diante a min / Pero se eu saio sobre aquela escaleira e diante miña desprégase un teclado de millóns de teclas, millóns e billóns / Millóns e billóns de teclas, que non rematan nunca, e esta é a verdade, que non rematan xamais e aquel teclado é infinito / Se ese teclado é infinito, entón / Sobre aquel teclado non hai música que poidas tocar. Sentácheste no banco equivocado: aquel é o piano que toca Deus / Xesús! Pero vías as rúas? / Mesmo soamente rúas había a miles, como facedes vós aí abaixo para elixir unha? / Para elixir unha muller... / Una casa, unha terra que sexa a vosa, unha paisaxe para contemplar, un xeito de morrer? / Todo aquel mundo / Aquel mundo enriba que nin sequera sabes onde remata⁹.

Para intentar facer xustiza ao palimpsesto sociocultural e socioecolóxico en que se converteu o espazo cultural hoxe, non abonda con incidir, unha e outra vez, na transformación sufrida por un conxunto de formacións discursivas que permaneceron estábeis durante algúns anos en todos os territorios da imaxinación e a xeografía. Que o plano de pensamento¹⁰ dos nosos días é outro, ou comeza a ser moitos outros. Que o arquivo histórico que constrúe ámbitos limitados de comunicación mediante "sistemas que instauran os enunciados como acontecementos (coas súas condicións e o seu dominio de aparición) e cousas (coas súas condicións e o seu campo de utilización)"¹¹, cambiou, sabémolo. Sabemos tamén que esta metamorfose camiña da man de grandes reestruturacións políticas e económicas que están a modificar a orde das institucións

⁹ BARICCO, A.: *Novecento. Un monologo*. Milano, Feltrinelli, 2008, pp. 55-56.

¹⁰ Cfr. DELEUZE, G. & GUATTARI, F.: *¿Qué es la filosofía?* Barcelona, Anagrama, 2005.

¹¹ FOUCAULT, M.: *La arqueología del saber*. México DF, Siglo XXI, 2007, p. 219.

públicas e privadas en todo o mundo. Comprobamos días tras día como os Estados nacionais se comportan como empresas transnacionais. Como as grandes empresas aspiran a asumir plenamente competencias propias dos gobernos e da cidadanía, a través da chamada Responsabilidade Social Corporativa (RSC), que abrangue todo tipo de políticas culturais, medio ambientais, sanitarios, sociais, económicas... E lamentámonos pola perda dunha suposta autonomía da cultura identificada coa Arte escrita en maiúsculas, pero entreverado de connotacións políticas, científicas e económicas. Procesos que fragmentan a identidade dos campos sociais de Bourdieu sen facelos desaparecer por completo. Somos, polo menos iso creo, plenamente conscientes da dificultade de vivir o noso lugar sendo partícipes de territorios moi diversos que se comportan, ao mesmo tempo, coma se se tratase da Cidade, aquela que adapta todo territorio "a unha extensión xeométrica prolongábel en circuitos comerciais"¹², encerrada no *spatium imperial* do Estado reconfigurado que, non obstante, continúa intentando absorber o todo a través "(d)unha Unidade superior aritmética"¹³, transcendental e proxectada dende a vertical.

Segundo movemento

HTML, 1993.

Desprázase agora o foco de interese dende como o lugar se converteu en fronteira política, cara á fronteira propia de todos os lugares nos nosos días. Porque "como falar dunha «comunicación dos arquivos» sen tratar primeiramente do arquivo dos «medios de comunicación»?"¹⁴. 1993 é o ano en que a International Standards Organization (ISO)¹⁵ rexistra a linguaxe en que se escribe a Web: o HyperText Markup Language (HTML). É moi posíbel que, tras declararme seguidora das modas conmemorativas, algún se sorprenda por esta elección liminar. Non obstante, o corte está perfectamente

¹² *Ibidem*.

¹³ DELEUZE, G. & GUATTARI, F.: *¿Qué es la filosofía?* Barcelona, Anagrama, 2005, p. 87.

¹⁴ DERRIDA, J.: *Mal de archivo. Una impresión freudiana*. Coloquio Internacional *Memory: The Question of Archives*, Société Internationale d'Histoire de la Psychiatrie et de la Psychanalyse, 5 de xuño de 1994, p. 2. Acceso o 12 de marzo de 2009 en <<http://www.scribd.com/doc/16645319/Derrida-J-Mal-de-archivo-1994>>

¹⁵ International Standards Organization (ISO):
<http://www.iso.org/iso/home.htm> [05/10/09]

xustificado pois foi a través da World Wide Web como a existencia de Internet se popularizou. Movémonos cara ao primeiro hipertexto informático en liña, e con iso preténdese subliñar a importancia de situarse no cruzamento entre un espazo cultural en cambio permanente e un novo espazo dixital global en crecemento constante que replica as dinámicas do primeiro.

"A reestruturación cultural do mundo como clave do final dunha época política", non só está a responder a un cambio no xeito de organizar o sentido a través das ideas e das institucións públicas ou privadas. As ideas rexístranse e convertidas en obxectos vincúlanse coas diferentes tecnoloxías de información e de comunicación. As xa non tan novas tecnoloxías dixitais ofrecen aos relatos multidireccionais un soporte transnacional aínda que non homoxéneo. As nosas paisaxes cotiás non só se segmentaron, estratificaron e intersectaron en extremo, provocando unha hiperterritorialización *in situ* do individuo, as ideas e os obxectos. Esta ampliación e segmentación dos fenómenos socioculturais atopa soporte no hipertexto Web, modelo tecnolóxico do palimpsesto global.

A Web móstrase no seu sentido positivo como espazo para a construción de novos modelos de sociabilidade afastados do esencialismo nacionalista doutras épocas. É moi diferente 'ler' o territorio español dende os arquivos do Estado ou as grandes empresas, a facelo directamente dende os arquivos en liña dos habitantes dun territorio xeográfico e imaxinario tan plural. A imaxe, e polo tanto a identidade desa formación discursiva que é "España", cambia, desprega procesos interculturais de longa data, e entra en conflito consigo mesma ao dar cabida na escena pública a paisaxes diversas que exceden o tempo e o espazo das súas actuais fronteiras. A interculturalidade presente na Web, reflicte os desprazamentos efectivos entre territorios que se dan *de facto* fóra do monitor.

É un feito, e de dimensión mundial: todas as culturas de todos os continentes, razas, e nacións son, hoxe, culturas de simbioses, nas que os catro factores fundamentais que son a sensibilidade e a vontade, a intuición e o raciocinio representan, cada vez máis, uns papeis equilibrados. A este diálogo que se realiza a escala do Universal, todos os

continentes contribuíron, o máis vello, África, como o máis novo, América. O principal problema, hoxe en día, para a humanidade, é que cada continente, raza ou nación, cada home ou muller tome conciencia, finalmente, desta Revolución cultural, que, sobre todo, enterrando o desprezo cultural, achegue a súa contribución activa¹⁶.

Este é o sentido positivo da industrialización da produción cultural a través das tecnoloxías de información e de comunicación dixitais. Desprega os territorios das nosas pequenas paisaxes dende a raíz, e ofrece deste modo unha oportunidade única ao papel da cultura como enclave da vida política contemporánea, visibilizando a escala transnacional o arquivo histórico das diferentes formacións discursivas e as súas armazóns institucionais, permitindo que novos e anónimos actores adquiren a posibilidade de facer públicas as súas propias imaxes, os seus propios enunciados... De aí a importancia que adquire a defensa da cultura libre no contexto da globalización. É imposible favorecer a convivencia intercultural sen desprezar as posibilidades de sentido intertextuais e interdisciplinares¹⁷ confinadas en documentos mudos e cegos. Os vellos estantes empoados dos arquivos analóxicos, ou unha ben rexa librería con volumes relucentes, non cobren de xeito abondo as novas demandas sociais, culturais, académicas e políticas orientadas cara a modelos de sociabilidade non esencialista. Afondar nas múltiples dimensións que ofrece a estrutura hipertextual non garante, por suposto, o descenso da violencia. Pero pode axudar a cambiar os modos en que diferentes arquivos históricos se cruzan entre si, evitando a repetición de narrativas impostas. Como di un bo amigo valenciano que de cando en vez se deixa caer por México: "Por que me chamades estranxeiro se eu como tomates?", habida conta que a linguaxe é poder e o poder se escribe con tinta e non só con sangue.

Concibido así, o discurso deixa de ser o que é para a actitude esexética: tesouro inesgotábel de onde sempre se poden sacar novas riquezas, e cada vez imprevisíbeis; providencia que falou sempre por adiantado, e deixa oír, cando se sabe escoitar, oráculos retrospectivos: aparece como un ben –finito, limitado, desexábel, útil– que ten

¹⁶ SÉDAR SENGHOR, L.: *El diálogo de las culturas*. Bilbao, Ediciones Mensajeros, 1995, p. 137.

¹⁷ Cfr. BUCK-MORSS, S.: "Hegel and Haiti", in *Critical Inquiry*, vol. 26, nº 4, summer 2000, pp. 821-865. Acceso o 15 de febreiro de 2009 en

<http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/sociology/staff/academicstaff/bhambra/gurminderkbhambra/research/iasproject/2/buck_morss_hegel_haiti.pdf>

as súas regras de aparición, pero tamén as súas condicións de apropiación e de emprego; un ben que formula, por conseguinte, dende a súa existencia (e non simplemente nas súas "aplicacións prácticas") a cuestión do poder; un ben que é, por natureza, o obxecto dunha loita, e dunha loita política¹⁸.

A defensa da cultura libre adquire outra dimensión política ineludíbel porque todo arquivo, ademais de activar limitadas armazóns de ideas entre conxuntos igualmente limitados de individuos, posúe unha localización precisa.

En certo modo o vocábulo remite, razóns temos para crelo, ao *arkhé* no sentido *físico*, *histórico* ou *ontolóxico*, é dicir, ao orixinario, ao primeiro, ao principal, ao primitivo, ou sexa, ao comezo. Pero aínda máis, e *antes aínda*, «arquivo» remite ao *arkhé* no sentido *nomolóxico*, ao *arkhé* do mandato. Como o *archivum* ou o *archium* latino (...), o sentido de «arquivo», o seu só sentido, vénlle do *arkheion* grego: en primeiro lugar, unha casa, un domicilio, un enderezo, a residencia dos maxistrados superiores, os *arcontes*, os que mandaban. Aos cidadáns que ostentaban e significaban deste xeito o poder político recoñecíaseles o dereito de facer ou de representar a lei. Tendo en conta a súa autoridade publicamente así recoñecida, é na súa casa entón, nese *lugar* que é a súa casa (casa privada, casa familiar ou casa oficial), onde se depositan os documentos oficiais. Os arcontes son ante todo os seus gardiáns. Non só aseguran a seguridade física do depósito e do soporte senón que tamén se lles concede o dereito e a competencia hermenéuticos. Teñen o poder de *interpretar* os arquivos. Confiados en depósito a tales arcontes, estes documentos din en efecto a lei: recordan a lei e chaman a cumprir a lei. Para estar así gardada, á xurisdición deste *dicir a lei* facíalle falta á vez un gardián e unha localización. Nin sequera na súa custodia ou na súa tradición hermenéutica podían prescindir os arquivos de soporte nin residencia (en cursivas e en grosas no orixinal)¹⁹.

O aspecto negativo da industrialización dixital dos procesos socioculturais deriva da facilidade coa cal as estratexias de gobernabilidade poden vincularse a potentes ferramentas de control. Hai que insistir sen descanso en que a protección da propiedade

¹⁸ FOUCAULT, M.: *La arqueología del saber*. México DF, Siglo XXI, 2007, p. 204.

¹⁹ DERRIDA, J.: *Mal de archivo. Una impresión freudiana*. Coloquio Internacional *Memory: The Question of Archives*, Société Internationale d'Histoire de la Psychiatrie et de la Psychanalyse, 5 de xuño de 1994, p. 3. Acceso o 12 de marzo de 2009 en <<http://www.scribd.com/doc/16645319/Derrida-J-Mal-de-archivo-1994>>

intelectual no espazo dixital só é posíbel baixo vixilancia continuada dos itinerarios que o usuario percorre dentro e fóra da Rede. Itinerarios que, por outra parte, pouco ou nada poden ter que ver cos contidos hoxe suxeitos ao réxime privado da propiedade intelectual. Estes percorridos son auténticas biografías detalladas en tempo real das nosas accións. Biografías que pasan a engrosar os arquivos dixitais das grandes empresas de telecomunicación, outorgándolles un poder de control que, até o de agora, só posuían os Estados. Máis que parapetarse na forza do Estado e o mercado a través do dereito²⁰, as vellas industrias culturais deberían investigar novos modelos de negocio que non poñan en grave risco a intimidade de todos. En ambos os dous casos, a Rede torna porosas as fronteiras que quedaron reducidas ao lugar que somos e que habitamos. Non obstante, a conversión a formatos dixitais da vivencia individual da paisaxe traza un límite novo e fundamental a partir do cal se ingresa no territorio do totalitarismo informatizado. É aí onde se sitúa o primeiro enclave do lugar da fronteira nos nosos días. E todo iso, aínda que non contemos cun ordenador propio.

Se o lugar que somos e que habitamos se converteu na fronteira política dos nosos días, xa que as mesmas fronteiras que se dicían políticas deixaron de conter os territorios dos cales formamos parte, é tamén porque as nosas paisaxes pasaron a ser materia de mercado. A continxencia e contextualidade da cultura é un feito xeoestético fortemente resituábel cando é artellado coa mercadotecnia e a produción personalizada. A propiedade intelectual que outorga un dereito moral ao autor dun relato, converteuse nun fenómeno industrial de barreiras lábiles que tecnicamente nunca poden ser pechadas por completo aos estraños. Se neste contexto houbera que aferrarse a unha defensa acérrima da propiedade privada para a cultura, esta, máis que ter en conta os obxectos do modelo analóxico de produción industrial de contidos culturais, debería defender incansabelmente os novos produtores do modelo dixital que somos todos aqueles que vivimos, e asignarnos, por lei, unha parcela propia dentro do espazo tecnolóxico que ten tornado as nosas desventuras en relatos sobre rastros dos que non posuímos ningún control, pero que, non obstante, remiten inexorabelmente á residencia

²⁰ Véxase o caso do Anti-Counterfeiting Trade Agreement (ACTA):
http://en.wikipedia.org/wiki/Anti-Counterfeiting_Trade_Agreement [12/12/09]
<http://www.eff.org/issues/acta> [12/12/09]

máis íntima e fráxil de todo arquivo. As nosas rúas non son pois infinitas senón simplemente máis numerosas e poden ser percorridas en liña por descoñecidos. Favorecer a devolución dos datos aos seus propietarios lexítimos como pretende Google²¹, é un paso cara a ningunha parte se non contamos cun cuarto propio.

Nun día como hoxe, hai 40 anos, catro ordenadores conectáronse de forma remota, dentro dun primitivo programa de comunicacións financiado pola Axencia de Investigación de Proxectos Avanzados de Defensa do Pentágono, DARPA polas súas siglas en inglés. Foi o nacemento de Internet. (...) En 4 décadas, a rede de redes creceu e cambiou o mundo. Para demostralo, DARPA organizou un curioso experimento que terá lugar hoxe, sábado. Axentes do Pentágono colocarán 10 globos vermellos en 10 puntos distintos de EUA. A primeira persoa capaz de localizalos recibirá un premio de 40.000 dólares, uns 26.000 euros. (...) A DARPA só lle interesa a localización exacta dos globos. A forma de obter a información é irrelevante. A gran pregunta é se as redes sociais creadas con este torneo serán capaces de manter un segredo e non ofrecer involuntariamente unha vantaxe ao contrario²².

En todo este xogo entre opacidade e transparencia imposto pola informatización do espazo cultural óbvíase, en moitos casos, un segundo nivel de articulación da tecnoloxía coa vida. O dobre desprazamento do cultural nun mundo globalizado, como clave do sentido político e como proceso industrial transnacional, se evidencia a través da importancia que adquiriu a reformulación das leis vixentes de propiedade intelectual, e a súa renovación en series ilimitadas de novas licenzas que actúan tanto sobre os suxeitos canto sobre os dispositivos. Os debates ao respecto popularizáronse en diferentes países aínda que se diría que flota no ambiente unha especie de silencio xeneralizado.

É evidente que o cultural se industrializou. Non obstante, o industrial converteuse en cultura dun modo orixinal e pouco explorado, grazas á informatización dos fenómenos socioecolóxicos. Dende o máis mínimo detalle dos compoñentes dunha gota de auga ou

²¹ Cfr. The Data Liberation Front, Google:
<http://www.dataliberation.org/> [10/12/09]

²² ALANDETE, D.: “Un juego endiabrado para celebrar los 40 años de Internet”, en *El País*, 5 de decembro de 2009. Acceso o 6 de decembro de 2009 en
<http://www.elpais.com/articulo/tecnologia/juego/endiabrado/celebrar/anos/Internet/elpeputec/20091205elpeputec_1/Tes>

da cadea de ADN dun invertebrado microscópico, até os cambios climáticos globais e as fluctuacións da bolsa de valores, convertéronse en información dixital que se despraza, xestiona e almacena a tempo real a través das redes telemáticas. Non só as chamadas ciencias duras dependen hoxe por enteiro dos arquivos dixitais e do software a través do cal estes arquivos son construídos e xestionado. Toda a cadea industrial de produción, distribución e venda, pasa agora pola armazón dixital de centos de redes de acceso restrinxido.

Para mediados do século XX, a automatización existira por moitos anos nunha escala pequena, utilizando mecanismos simples para automatizar tarefas sinxelas de manufactura. Non obstante o concepto soamente chegou a ser realmente práctico coa adición (e evolución) das computadoras dixitais, cunha flexibilidade que permitiu manexar calquera clase de tarefa. As computadoras dixitais coa combinación requirida de velocidade, poder de cómputo, prezo e tamaño empezaron a aparecer na década de 1960. Antes dese tempo, as computadoras industriais eran exclusivamente computadoras analóxicas e computadoras híbridas. Dende entón as computadoras dixitais colleron o control da maioría das tarefas simples, repetitivas, tarefas semiespecializadas e especializadas, con algunhas excepcións notábeis na produción e inspección de alimentos²³.

O software convertido na linguaxe da terra. A converxencia multimedia das tecnoloxías dixitais oculta estes procesos cando o que se entende por "multimedia" queda reducido á dixitalización dos medios analóxicos de comunicación e información, identificando a imaxe da Rede coa dunha fotocopiadora infinita. Moí ao contrario, a converxencia multimedia implica que tanto as tecnoloxías de transmisión canto as tecnoloxías de transformación industriais se dixitalizaron. Os medios dixitais son por iso a primeira tecnoloxía de orde transversal que ten a capacidade de transformar calquera fenómeno xeoestético, sociocultural ou socioecolóxico, en información e polo tanto en cultura. A chamada computación ubicua que resalta a mobilidade dos dispositivos de información e comunicación, e a capacidade que estes adquiren de sumarse á actividade cotiá dos individuos, non pode desligarse da intelixencia ambiental que refire a ámbitos

²³ Automatización industrial, Wikipedia:
http://es.wikipedia.org/wiki/Automatizaci%C3%B3n_industrial [21/11/09].

electrónicos sensíbeis capaces de percibir e actuar *in situ* sobre o terreo. De aí, que os territorios contemporáneos tendan cada vez máis a identificarse cos arquivos dixitais cun sustento común como son os protocolos de comunicación que fan funcionar todas as redes, accesíbeis e restrinxidas, que soporta Internet.

Outro xeito de dicir que o arquivo, como impresión, escritura, prótese ou técnica hipomnéica en xeral, non soamente é o lugar de almacenamento e conservación dun contido arquivábel *pasado* que existiría de todos os xeitos sen el, tal e como aínda cre que foi ou que terá sido. Non, a estrutura técnica do arquivo *arquivante* determina así mesmo a estrutura do contido *arquivábel* no seu xurdir mesmo e na súa relación co porvir. A arquivación produce, tanto como rexistra, o acontecemento. Esta é tamén a nosa experiencia política dos media chamados de información (en cursivas e en grosas no orixinal)²⁴.

As tecnoloxías dixitais teñen o poder de rexistrar a produción social do espazo e do tempo a escala global, tanto dende o punto de vista económico canto cultural. O arquivo, en tanto dispositivo técnico, cambiou. Os problemas que presenta a propiedade intelectual replícanse, aínda que teñan menor eco público, nos novos problemas asociados á propiedade industrial ligada ás patentes. A pesar de exemplos recentes, como as Eco-Patent Commons²⁵, que apuntan á apertura horizontal da privatización dixital do terreo convertido en información que doadamente podería ser redistribuída a escala global. É significativo que, até o de agora, non existe ningunha iniciativa comparábel ao Copyright Watch²⁶ no campo da propiedade industrial, o tipo de patentes existentes e os seus propietarios. O poder de análise e control global sobre os fenómenos socioecolóxicos podería converterse nunha ferramenta a favor dun xiro sostíbel na explotación dos recursos existentes sobre o terreo, posto que por vez

²⁴ DERRIDA, J.: *Mal de archivo. Una impresión freudiana*. Coloquio Internacional *Memory: The Question of Archives*, Société Internationale d'Histoire de la Psychiatrie et de la Psychanalyse, 5 de xuño de 1994, p. 11. Acceso o 12 de marzo de 2009 en <<http://www.scribd.com/doc/16645319/Derrida-J-Mal-de-archivo-1994>>

²⁵ Eco-Patent Commons, World Business Council for Sustainable Development: <http://www.sustainable-finance.org/templates/TemplateWBCSD5/layout.asp?type=p&MenuId=MTQ3NQ&doOpen=1&ClickMenu=LeftMenu> [29/11/09].

²⁶ Copyright Watch: <http://www.copyright-watch.org/> [20/11/09]

primeira se dispón dunha tecnoloxía que funciona en sincronía con eles e connosco²⁷. Todo, absolutamente todo, converteuse en discurso. Dende o xurdimento e a expansión da telemática contemporánea deixou por iso de ser útil disociar a comprensión dos fluxos socioculturais da dos fluxos socioecolóxicos. Pero aínda que dispoñemos dunha tecnoloxía industrial transversal alimentada por convencións lingüísticas, non conseguimos aínda armar conceptos e categorías igualmente transversais que nos permitan desprazarnos con igual facilidade polo espazo físico e o dixital, enlazando as múltiples dimensións dos fenómenos xeoestéticos que se producen e reproducen *in situ*. Nin as xeografías imaxinadas de Edward Said, nin as comunidades imaxinadas de Benedict Anderson ou as últimas paisaxes tamén imaxinadas de Arjun Appadurai, dan resposta á encrucillada contemporánea. Dende esta pequena e limitada paisaxe que é a miña, non achei mellor resposta a estas cuestións urxentes que a que nos ofrecen as relacións xeoestéticas, de orde ideográfica, nomográfica e topográfica, que sitúa o lugar da fronteira entre os territorios e os arquivos... "Mais onde comeza o fóra? Esta cuestión é a cuestión do arquivo. Sen dúbida non hai outra"²⁸.

A pregunta que hoxe debemos facernos é se esta «cuasi-autonomía» da esfera cultural foi ou non destruída pola lóxica do capitalismo avanzado. Pero defender a idea de que a cultura xa non está dotada da autonomía relativa da que, como outras moitas instancias, gozou en fases máis temperás do capitalismo (deixando de lado as sociedades precapitalistas), non significa necesariamente defender a idea da súa extinción ou desaparición. Pola contra, habemos de continuar mantendo que hai que concibir a disolución desa esfera cultural autónoma como explosiva: trátase dunha prodixiosa expansión da cultura no dominio do social, até o punto de que non resulta esaxerado dicir que, na nosa vida social, xa todo –dende os valores mercantís e o poder estatal até os hábitos e as propias estruturas mentais– se converteu en cultural dun modo orixinal e aínda non teorizado²⁹.

(Trad. Sören Hauser)

²⁷ Cfr. STERLING, B.: *Shaping Things*. Cambridge, MA, The MIT Press, 2005.

²⁸ DERRIDA, J.: *Mal de arquivo. Una impresión freudiana*. Coloquio Internacional *Memory: The Question of Archives*, Société Internationale d'Histoire de la Psychiatrie et de la Psychanalyse, 5 de xuño de 1994, p. 6. Acceso o 12 de marzo de 2009 en <<http://www.scribd.com/doc/16645319/Derrida-J-Mal-de-archivo-1994>>

²⁹ JAMESON, F.: *El posmodernismo o la lógica cultural del capitalismo avanzado*. Barcelona, Paidós, 1995, pp. 106-107.

ENTREVISTA

“En torno ás fronteiras: tres voces”

Beatriz Hauser

Jana Días Juhl

Non hai unha fronteira **unha**. A fronteira fragmentase nos corpos que a transitan. Pese ao desexo de certo pensamento moderno, para quen o establecemento de fronteiras é a tarefa da crítica, a cartografía non apacigua nada, non clarexa nada, non sostén nada. A fundación dun territorio, o establecemento dunha fronteira abre o espazo a tódolos monstros, en primeiro lugar o monstro da fronteira, esa figura fuxidía, ese cuasi-transcendental que comeza a dispersarse, pese a tódalas vixías, dende o momento en que se pronuncia. Da fronteira hai experiencias, no mellor dos casos, anacos de historia, xestas narrativas. Este texto que sigue non responde estritamente ao xénero da entrevista. Fuxe das preguntas e as respostas para tentar recoller voces diferentes que parecen compartir unha tópica, un suxeito común, un lugar de enunciación compartido, recolle conversas varias que tiveron lugar no espazo en tránsito de Los Ángeles (California) ao redor do tópico “fronteira”:

1. A historia – pulo migratorio (o que Antonia nos contou)

Antonia emigrou de Guatemala a California hai xa cinco anos, aquí traballa como empregada do fogar. Acepta ter unha conversación con nós para contarnos a súa historia. Sentámonos nunha mesa na cociña da casa onde ela traballa actualmente. Preparan café pero ela non o proba, completamente concentrada en establecer o desenvolvemento dos feitos dun xeito ordenado. Fala baixiño cun sorriso case permanente na boca.

- Ustedes dirán cómo quieren que comience... desde el principio, por el final. Solamente de lo que yo pasé, cómo mis hijos vinieron... eso quieren saber.

- Decida usted. ¿Ha hablado más veces de esto?
- Pues no. Sólo a veces con Jana y con la mamá de ella, más con la mamá. Comienzo ya si quieren: Vivir en Guatemala era muy triste, porque allí vivíamos muy pobres. Yo tenía a mi esposo, que ahora es mi ex-esposo. Vivíamos con mis cinco hijos pero, obvio, a mi modo, a veces no teníamos ni para la comida, ni para el jabón y todo eso...
- ¿Dónde vivían?
- Nosotros vivíamos en la Democracia...
- ¿Y usted trabajaba?
- No, yo no trabajaba, sólo trabajaba él. Bueno, a veces trabajaba, cuando había trabajo.
- ¿Cómo decidió venir a los Estados Unidos? ¿Conocía a alguien aquí?
- Pues aquí había más oportunidades de trabajo y yo tenía a mi hermana, que me ayudó y me dejó dinero para venirme. Así que yo me vine y nomás le dije a mi marido, pero él no quería venirse.
- ¿Cómo llegó? Imagino que no pudo obtener un visado tal y como están las cosas...
- No. Pagué a un hombre 3.000 dólares para que me trajera y recorrimos hasta la frontera de México, un grupo con más gente. En camiones cerrados todo el rato. Ya en la frontera tres veces me agarró inmigración. Yo siempre decía que era mexicana, porque no quería que me voltearan para Guatemala. Una de ellas iba con una amiga y llevaba algo de dinero, así que se lo dije a los policías y ellos dijeron: "ok, pero te meneas porque si no te agarramos otra vez". Nos dijeron dónde dejarles el dinero y allí se lo dejamos y salimos corriendo, ya no los vimos a esos pero como volvimos a intentar pasar a este país nos agarraron otra vez. Tres veces me agarraron y a la tercera nos perdimos en el desierto. Caminamos tres días y tres noches. No encontrábamos la salida. Andábamos con hambre, con sed. Andábamos cuatro personas nomás. Ya habían agarrado a los demás, nosotros quedamos perdidos en el desierto y no nos entregamos. Iba el coyote mío de Guatemala y el guía en el desierto, pero de tanto que nos siguió inmigración pues se perdió también. Cuando llegamos a donde se supone que iban a

hacer el levantón no era ahí. Yo aguanté porque yo nunca dejaba de comer, yo si había oportunidad comía y bebía. Tres días anduvimos por el desierto, cuando me quité los zapatos se me cayeron tres uñas y tenía los pies toditos en llagas. Le pedía a Dios que me ayudara para cruzar porque yo quería llegar a este país.

- ¿Cómo fue la vida en USA al principio?

-Me costó encontrar trabajo. Cuando al fin encontré era en una casa de interna, pero yo no sabía inglés y decía yo: “¿pero cómo me voy a enterar lo que me diga la señora?” Pero al final, por señas, pues iba entendiendo. Los primeros tiempos fueron muy difíciles, tenía aún que pagar la deuda y quería ahorrar para traerme a los hijos.

- ¿Dónde estaban sus hijos?

- Con el padre, pero yo los quería traer, así que le pagué a alguien para que me los cruzara, primero a los dos mayores. Luego a los pequeños. Con los mayores fue más fácil pero los pequeños, ellos sí que sufrieron. Estuvieron un año en México viviendo con el coyote que tenía que traerlos. Cuando llegaron me contaron que la señora que los tenía, decían, que tres días los dejaban sin comer y un día sin ir al baño. Y si iban al baño les pegaba. Y ellos sí que sufrieron, mis niños. Casi un año de sufrimiento con la gente que estuvieron. Ellos no podían hablar, cuando yo hablaba ellos siempre estaban a la par. Un día la señora me dijo que ya no quería más a mis hijos y me robaron 2.700 dólares ellos. Me dijeron que iban a traer a mis hijos por 5.000 dólares los dos, pero que primero les enviara los 2.500. A los 15 días me llamaron: agarraron a tus hijos. Pero ellos me dijeron que nunca pasaron, que nunca los agarró la inmigración. Luego, dame 2.000 dólares que quieren aventar a tus hijos a Guatemala. Yo no tengo nada que los avienten. Ya los volveré a pasar. Mandé a una persona de Los Ángeles que le pagué 1.500 para ir a ver dónde estaban mis hijos. A una persona que es mi pastor. Yo te voy a ayudar pero tú tienes que pagar todo: pasaje, comida, etc. Y pagó a otras personas para traerlos. Se los llevó de Tijuana a Mexicali...

- Y los niños cruzaron por Mexicali...

- No, por Tijuana, volvieron de Mexicali. Llegaron dos meses más tarde, porque se acabó el dinero. Pero yo sabía que mis hijos iban a cruzar y cruzaron, y ahora por fortuna ya los tengo a todos aquí.
- ¿Cómo fue la llegada aquí para sus hijos?
- Para mis hijos la llegada fue muy difícil.
- ¿Ellos tampoco hablaban inglés?
- No, y ahora tampoco lo hablan bien. Ya tienen dos años en la escuela y se les ha complicado mucho. Mi hijo está en el grado 10 y mi hija en el 9 pero no mucho entienden también. Mi hija tiene cinco años y mi hijo tiene 7 años. Y nunca fueron a la escuela con la gente con la que estuvieron.
- Me han dicho que va a casarse. Felicidades. ¿Cómo conoció a su futuro marido, si le puedo preguntar?
- Lo conocí vendiendo aguas y sodas en el parque Mc Arthur. Yo vendía allá hace un año. Como no le tenía trabajo, empecé a vender aguas, sodas, tamales, lotes con mantequilla. Yo le decía a mis hijos: tenemos que trabajar porque si no trabajamos no comemos. Él venía de paso, de trabajar. Le dije que estaba buscando trabajo pero que era muy difícil y él dijo que me iba a mirar por uno en Liborio. Me buscó de cajera... pero a mí no me gustó, era muy difícil para mí y pues dejé el trabajo de cajera.
- ¿Va a intentar arreglar lo de los papeles ahora que ya está más instalada?
- Si uno se mete a pedir papeles lo que salen son deportaciones. Al menos yo a mi manera digo una cosa: yo, como estoy, estoy bien. No puedo salir, pero no tengo pena de nada. Yo no le pongo importancia ninguna. Mis hijos sí, ellos quieren estudiar, quieren entrar a la universidad. Él dice que quiere tener sus papeles, mi hija también quiere tener sus papeles. Mi hijo dice que quiere ser policía, mi hija no me dice qué quiere ser todavía.
- ¡Policía! ¿Por qué?

- ¡Claro! Yo le digo: me quiere agarrar a mí también usted (risas).
- ¿Le trae recuerdos tristes hablar de esto?
- Sí, pero contenta porque mi deseo lo cumplí, pero al principio es muy triste.
- ¿Y le merece la pena?
- Sí, porque mi deseo lo cumplí.
- ¿Y piensa que vivió mejor aquí que en Guatemala?
- Sí, acá puedo salir, allá estaba encerrada, mi marido... todo eso.
- ¿Y sus hijos?
- Mi hijo dice que quiere volver a veces, pero yo creo que no lo dice en serio. Aquí hay más oportunidades: la universidad, la comida, acá con 5 dólares se puede comer.
- ¿Guatemala es más caro entonces?
- Sí, y a veces no hay trabajo.

Cando rematamos a conversa con Antonia saímos a comer nun restaurante salvadoreño non moi lonxe da casa. De camiño comentamos a capacidade narrativa de Antonia, que os problemas técnicos coa grabadora nos impediron reproducir. Antonia ten unha historia e pode contala, artellándoa temporalmente e destacando nela os elementos máis importantes. Ningunha de nós pode contar deste xeito a súa historia, ningunha temos unha historia. Antonia conta con completa naturalidade momentos cheos de dor da súa vida, cumpriu o seu desexo. Jana repite unha parte da historia, non narrada esta vez, que ela lle escoitara: “Cuando subí el camión y deje atrás mi casa me sentí libre como un pajarito...” Esa liberdade estaba fóra do seu marido, nun lugar que xa non era familiar e quizais non sería acolledor.

2. Lingua e cidade (a volta de Mary a Los Ángeles)

Mary (South Pasadena, California – Badajoz, España), profesora de inglés en España, profesora substituta en Los Ángeles. Mary chegou a España a principios da década dos 70 e quedou aló durante case trinta anos. Fai catro anos voltou a Los Ángeles para coidar ao seu pai.

- ¿Siempre habéis vivido en esta área?

- No, de pequeña mis padres se separaron. Mi padre compró estos apartamentos, yo sólo venía los fines de semana y no me gustaba nada la zona. Yo era de South Pasadena (risas). En la época vivían sobre todo gente blanca de clase media-baja. Los latinos empezaron a llegar más tarde.

- Ha cambiado mucho la composición de la población de la ciudad desde que tú eras joven ¿no? También la ciudad...

- La población sí. Ahora hay muchos más latinos, inmigrantes, sobre todo en esta zona. La clase media-baja blanca y los chicanos y latinos asentados desde hace más tiempo se han ido fuera de Los Ángeles. La ciudad no ha cambiado tanto, cierto que antes había mucho menos tráfico, incluso teniendo en cuenta que en L.A. primero construyeron las autopistas y después las casas, y algún edificio alto menos; pero con los edificios históricos, en cuestiones de urbanismo, esta ciudad ha sido mucho más respetuosa que NY, por ejemplo.

A Mary chámanlle María no seu vecindario e refírense a ela como “una señora española”, sorprendidos, polo seguro, co seu aspecto anglo-saxón e co seu falar. De feito, Mary é tamén española. Chegou a España en 1972 e marchou fai apenas uns anos de volta á que fora a súa cidade. Mary estaba estudando en Berkeley cando marcha a Madrid cunha bolsa de intercambio.

- ¿Cómo fue para tí llegar a Madrid en ese momento, a principios de los 70, viniendo de Berkeley?

- Al principio todo era un poco raro, pero divertido. Era difícil conocer a gente española, los americanos hacíamos grupo y la relación con los otros estudiantes era difícil de establecer. En la universidad teníamos clases diferentes al resto de los estudiantes. He tenido a Claudio Guillén, Bousoño, como profesores. Berkeley pagaba. Sentía que en cierto modo los otros estudiantes nos miraban mal, y además estaba el contexto político. Había días que no se podía ir a clase, los grises montados en sus caballos impedían el acceso a la universidad. Se notaba el miedo, no podías hablar con cualquiera, si preguntabas abiertamente la gente medía sus palabras. Supongo que también tenían miedo de que fuésemos de la CIA.

A súa filla, Jana, está na outra habitación. Dende alí berra para lembrarlle á súa nai que me conte o que lle sucedeu o primeiro día que baixou soa á rúa dende o colexio maior, anécdota que Jana xa me relatara.

- Sí...Llevaba ya un par de días en Madrid y decidí bajar a darme una vuelta. ¡Sola por ese país desconocido! Estaba emocionada por la novedad. Bajé del colegio mayor que estaba en una colina hasta Moncloa, a medio camino un hombre me pregunto qué hora era. Yo miré el reloj, pensando en cómo decir la hora en español, cuando el tipo me agarró del coño.

- ¿Cómo te sentiste? Supongo que nunca te habría pasado nada así en los Estados Unidos.

- Me sentí fatal, agredida, asustada por volver a salir sola. Nunca me había pasado nada parecido, claro. Fue un caso exagerado, pero en la época era muy normal que siendo extranjera te sometiesen a un acoso permanente. Las españolas de la época, salvo alguna *progre*, no follaban y la idea era que con una extranjera el sexo iba a ser más fácil... salir a dar un paseo, sentarse en un parque era casi imposible.

O acento camiña cunha irredutíbel fronteira. Dende que alguén que caia baixo a categoría muller sae da súa casa, a posibilidade das agresións multiplicanse, agresións en canto estranxeira. Hai unha mesma estrutura que se desprega dende os acosos na rúa até as mortes impunes?

- Pero volviendo al otro miedo. Ciertamente que se respiraba el miedo, era algo a lo que yo de ese modo no estaba acostumbrada. Una vez hasta me detuvieron, fue una cosa muy tonta pero pasé dos días en el calabozo hasta que me soltaron. Empezó en la celebración de las fiestas del 1 de Mayo. La gente llevaba dos días en la calle celebrándolo y la policía no había intervenido, hasta el tercer día, donde llegaron para dispersar a la gente y cargaron sin previo aviso. Nos dispersamos y perdí a la gente con la que estaba, entre ellos mi futuro marido. Sin saber muy bien qué hacer, vi una cafetería con el cristal roto y decidí esconderme hasta que pasara todo. Dentro había más gente, tratando de ocultarse de la policía. A la mañana siguiente oímos al dueño quejarse de que le habían roto el cristal, hablaba con los policías, que precisamente iban a desayunar al bar. Nos descubrieron y nos encerraron a todos. Nada más llegar a la comisaría lo primero que hicieron fue pegarnos, golpeaban a la gente sistemáticamente a medida que entraba. Al día siguiente me visitó una mujer del consulado, el policía que vino a buscarme estuvo dándome golpecitos con la porra todo el camino hasta llegar allí. La mujer me dijo que intentase no meterme en esos líos y que la llamase, que podía conseguirme un trabajo. Insistió tanto en ese punto que me resultó sospechosa, debía de querer que trabajase para la CIA o algo así. No la llamé nunca.

Fai catro anos Mary volta aos Estados Unidos para coidar ao seu pai e instálase nunha área non moi lonxe de Mc Arthur Park. Remata os seus estudos. Aínda que a aceptan en Berkeley non pode desprazarse até alí a diario, e acada traballo como profesora facendo substitucións en colexios de Los Ángeles dende a escola materna até a High School. Aínda que debe dar cursos de todo a súa especialidade é o español. Falamos da lingua.

- Cuando Antonia nos contó cómo había entrado en contacto contigo usó las palabras “señora española”, así fue como le fuiste presentada. ¿De qué modo te perciben los vecinos y los hispano-parlantes de Los Ángeles?

- Al principio se sorprenden de que hable su misma lengua, pero el acento español les gusta. ¿No lo has notado? De todos modos es un poco difícil que la gente empiece a hablarte en español si no te conoce. Por mi aspecto y por mi nombre se dan cuenta de

que no soy española, luego les explico que he vivido mucho tiempo en España, que el español es prácticamente mi idioma.

- Ahora estás esperando un trabajo para dar clases de inglés a adultos en Adult's community schools. Se trata de un plan que el distrito de Los Ángeles está poniendo en marcha, enseñar inglés a los inmigrantes adultos. Por lo que yo he estado viendo en esta ciudad el español es un idioma muy presente pero se está muy lejos de una situación real de bilingüismo. Para mí eso es un problema, que los organismos educativos no gestionan bien...

- Durante diez años, de 1965 a 1975, hubo un programa educativo bilingüe pero el resultado fue un fracaso. Se creyó que si los niños aprendían, sobre todo en la primaria, en su lengua materna, podrían sin más trasladarlo al inglés. Muchos de esos niños tuvieron problemas cuando llegaron a la High School. De hecho no sirvió para mejorar los resultados de los estudiantes de origen latino, que siguen siendo malos. Aunque también hay que decir que en el estado de California se gasta mucho menos dinero por niño que en otros estados, por ejemplo si en NY invierten 10.000 dolares anuales por niño, en California sólo 5.000.

- ¿Y no piensas que tal vez el programa estuviese mal planteado y no fomentase realmente el aprendizaje en las dos lenguas? No hay situaciones de bilingüismo ideal, pero aquí la situación es especialmente grave. No sólo que el español no pase de lengua doméstica sino que el resto de la población la rechaza. En el segundo día en mi actual casa fui con mis compañeros de piso a una especie de fiesta en casa de una amiga, en un área mayoritariamente latina de clase media-baja. Estaba hablando con un amigo de ellos, salvadoreño, en español, cuando la anfitriona, madre de su amiga, le dijo, en broma: "Why are you speaking mexican? Speak english, we are in America..."

- Para gran parte de la población anglosajona el español se percibe como una amenaza. Y a la vez la población latina o chicana convierte al idioma en su espacio privado, en el suyo propio. A veces cuando hablo español tengo la sensación de que la gente siente que estoy entrando en un terreno que no es mío. Recuerdo una vez que estábamos con un grupo de gente haciendo una traducción, una mujer latina dijo que mi traducción no

era correcta (cuando de hecho lo era) y después señaló que era normal, que el español era un idioma difícil de aprender como extranjero. En la suya abundaban numerosos errores, sobre todo de vocabulario, debidos a la traducción directa del inglés. Pero quería marcar que aquel era su terreno y que en él yo era una intrusa.

- Visto desde nuestra perspectiva cualquier chicano o latino destroza el idioma, y casi más si tiene estudios superiores. Suelen ser incapaces de manejarse en un registro alto de la lengua, cometen numerosos errores no sólo de vocabulario sino sintácticos y de conjugación verbal. De todos modos, nunca me atrevería a corregirlos. Ésa es su lengua materna pero yo no puedo evitar pensar que la lengua se está depauperando...

Lingua materna ou privación da lingua materna, síntoma da imposibilidade de sacala dun espazo doméstico ou costumista, de usar as palabras como adornos e declaracións de orixe? Pero hai algunha lingua materna que non sexa iso, contaminación, empobrecemento, falta na orixe?

3. A permeabilidade da fronteira (unha conversa azarosa con Juan)

Juan (american citizen, criado en Mexicali, fronteira entre México e os USA) é story boarder pero traballa como monitor de tempo libre nunha escola de Venice beach. Cada mañá tarda case dúas horas en chegar ao traballo dende Burbank, a autopista é intransitábel a esas horas. De todos xeitos prefire non vivir en Venice, odia a praia.

Esa mesma noite quedo con Jana para ir ver a construción dun mural por un street artist coñecido seu. Ela está traballando. Chego antes de que terminen de traballar, discuten sobre unha película (un chicano independent film) co story boarder. Falan en inglés, eu tento non molestar moito. Ao rematar falamos un pouco con el, que resulta chamarse Juan. Cando non falo con eles sigo falando con Jana en español. Ao rato Juan dinos:

- No sé por qué no hablamos en español. Perdóname. Yo soy mexicano, bueno, nací en los Estados Unidos, pero mis padres son mexicanos y me críe en Mexicali, en la frontera.

“Fronteira” outra vez... Eu non sako o tema, apenas insisto. O cuarto do grupo é Alberto, o director, un chicano de Los Ángeles, tamén fala español pero cústalle.

- La verdad es que no hay tanta diferencia de un lado a otro de la valla. Mi abuelo, que venía de Sonora, solía decir: aquí no son mexicanos, son fronterizos. Yo me críe en Mexicali, al otro lado está Calexico, apenas cruzas la valla y ahí empieza... La historia de las dos ciudades también es muy semejante. Mexicali nace con la Sociedad de irrigación y terrenos de Baja California, Calexico empezó con la Imperial Land Company y ha crecido, convirtiéndose en una ciudad incorporada sobre la frontera Estados Unidos-México, donde era primordialmente un pueblo de entretenimiento de fin de semana para los trabajadores del Condado Imperial.

De todos modos eso no sucede en toda la frontera. No es el caso de Tijuana, de San Diego a Tijuana te encuentras con una autopista y las diferencias entre esas dos ciudades son brutales. Pero Mexicali y Calexico son dos ciudades hermanas, no da la sensación de que uno haya atravesado una frontera.

- Salvo por la valla, ¿no?

- Sí, y por las filas, sobre todo a la hora de ir al trabajo. Mucha gente vive en un lado de la frontera y trabaja en el otro, o vive a un lado de la frontera y va a la escuela en el otro. Cuando yo era pequeño tenía muchos compañeros en la escuela que vivían en Calexico. Me acuerdo una vez que un niño me dijo que fuese a jugar a su casa después de la escuela, le dije que sí y que dónde vivía. 1st Street -me respondió...

Solíamos cruzar bastante la frontera, para comprar, ir al cine. Yo, como ciudadano americano, ni siquiera tenía que llevar el pasaporte. Cuando me preguntaban, les decía “american citizen” y no te pedían nada. Eso cambió tras el 11 de septiembre. Mis amigos mexicanos sí tenían que llevar sus pasaportes, si no yo también podría tener problemas. Pero era algo que hacíamos con mucha frecuencia...

- ¿Y cómo eran los policías de frontera?
- De eso tengo miles de anécdotas...

Alguén máis chega, os saídos obrigados cortan a conversación, que queda pendente. Non é fácil aparcar no Downtown, a hora empeza a cumprirse. Marchamos en coches distintos cara a un polígono industrial dúas rúas máis aló do suposto “centro” de Los Ángeles. Perdémonos no camiño, esa frase non chegará nunca a rematarse.

RECENSIONES

HARVEY, DAVID: *Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom*. New York, Columbia University Press, 2009.

Beatriz Hauser

Cosmopolitanism and the Geographies of Freedom recolle e amplía un ciclo de conferencias que Harvey impartiu na universidade de Irvine (California) en maio do 2005. Partindo da función retórica da “liberdade” na política exterior estadounidense, moi especialmente durante o mandato de George W. Bush, o xeógrafo elabora unha crítica do universalismo abstracto, nas súas diferente vertentes, dende o neoliberalismo até o novo cosmopolitismo, que propugnan –rehabilitando a herdanza kantiana– Habermas, Nussbaum ou Beck entre outros. Sen embargo, Harvey non asume tampouco as críticas á globalización dende unha recuperación do lugar ou a comunidade. A súa proposta parece pasar máis ben por un universalismo situado que teña en conta o saber xeográfico crítico. Precisamente, a súa tarefa será artellar as ferramentas para unha crítica dos presupostos da ciencia xeográfica tal e como se presenta. Harvey busca na herdanza moderna este aliñamento da xeografía coa dominación concretamente na comprensión do tempo e o espazo como nocións absolutas, non relacionais. Esta determinación dun tempo e espazo universal abstracto foi parello á empresa colonial e segue sustentando as formas post-coloniais de dominación. Unha nova xeografía que artelle os seus presupostos dun xeito crítico é a condición dun discurso emancipatorio con pretensión de universalidade que non abra na súa oquedade o espazo para tódalas apropiacións perversas.

O libro atópase dividido en dúas partes. A primeira, “Valores universais”, comeza cunha análise crítica das raíces do cosmopolitismo kantiano. Harvey atópaas na antropoloxía e na xeografía kantianas, dúas disciplinas que non teñen o estatuto de transcendentais pero que funcionan como pivotes no artellamento das tres críticas. O universalismo kantiano fúndase en observacións empíricas apenas científicas, elementos espurios que, sen embargo, funcionan como *a priori*s no sistema, mostrando a contaminación empírica da esfera do puramente transcendental. As limitacións do

cosmopolitismo kantiano (moi especialmente na cuestión das migracións e na imprecisa e limitada noción de hospitalidade) orixínanse nese feito e repítense nos achegamentos contemporáneos ao cosmopolitismo. O libro continúa coa crítica post-colonial ao cosmopolitismo liberal –moi especialmente no caso da India e as xustificacións paternalistas de J.S. Mill– para pasar nun terceiro momento aos diversos cosmopolitismos contemporáneos, empezando polas contradicións do discurso neo-liberal e proseguindo cunha crítica detallada dos novos cosmopolitas moderados. Esta primeira parte féchase, a xeito de conclusión con “A banalidade dos males xeográficos”; onde aborda, de xeito conxunto, as limitacións e os efectos perversos na actual política mundial das apelacións a valores universais, e plantexa a necesidade de ter en conta de xeito explícito o saber xeográfico e antropolóxico que está actuando caladamente nas interseccións de moitos campos de saber para superar esas apropiacións perversas.

A segunda parte do libro, “Coñecementos xeográficos”, desenvolve este último punto dun xeito positivo tentando responder á pregunta: que saber xeográfico, antropolóxico e ecolóxico pode artellar un discurso que nun horizonte universal non se alíe cos novos e vellos xeitos de dominación? Partindo duna crítica ás nocións de espazo-tempo tal e como son elaboradas na modernidade e no vencellamento da xeografía a extensión colonial, Harvey aposta por outro xeito de concibir o espazo e o tempo que inclúa as diversas mallas de relacións que os compoñen. Sen embargo, Harvey é moi crítico coa recuperación da categoría do lugar tal e como a formulan, reclamando a Heidegger, certas propostas post-coloniais. Nestes dous límites Harvey esixe como condición do discurso xeográfico e dun universalismo situado un esclarecemento das nocións relacionadas de espazo, lugar, rexión, territorio e medio ambiente. Esas dimensións deben ser integradas por unha ciencia xeográfica de xeito, di Harvey, “dialéctico”, fuxindo dos determinismos ambientais, tan de moda no discurso xeográfico divulgativo, e que teñen o sospeitoso efecto de eliminar as responsabilidades políticas colectivas, único xeito de artellar un discurso universal efectivamente liberador:

“O cosmopolitismo contemporáneo de tipo burgués non é, sen embargo, unha idea que veña da nada. Máis ben, é unha ideoloxía que emerxe desas múltiples

transformacións xeográficas que comezan no 1492, se non antes. O xurdimento dun cosmopolitismo alternativo, opositor e moito máis igualitario demanda que poñamos atención ás transformacións previas nas condicións de posibilidade xeográficas de semellantes ideais políticos; non só para realizalos, senón incluso para formulalos plenamente. Se un cosmopolitismo subalterno insurxente quere afirmarse, debe contemplar unha transformación radical na súa xeografía, tanto como a que a burguesía levou a cabo colectivamente.

Entender en toda a súa amplitude a teoría xeográfica é, sen dúbida, unha tarefa de enormes proporcións. Pero, como escribira un gran xeógrafo do século dezanove, Eliseo Reclús, nunha carta aberta aos seus compañeiros anarquistas cara o fin da súa vida: ‘Gran entusiasmo e dedicación até o punto de arriscar a propia vida non son únicos xeitos de servir unha causa. O revolucionario consciente non é simplemente unha persoa de sentimentos senón tamén de razón, para quen cada esforzo para promover a xustiza e a solidariedade descansa nun coñecemento preciso e nun entendemento compresivo da historia, a socioloxía e a bioloxía’, así como da xeografía á que adicara tanto da súa vida e do seu traballo. Ou ben, como concederían Locke, Kant e Nussbaum, sen un coñecemento adecuado da xeografía non só non chegaremos a entender o mundo en torno a nós e minaremos a busca de xustiza universal; anteporemos a calquera posibilidade de política revolucionaria o mundo dos sonhos do transcendentalismo narcisista, o desexo perpetuamente insatisfeito, no preciso momento en que ‘espazos de esperanza’ se están abrindo ao noso redor. Se a nosa xeografía foi feita e volta a facer unha e outra vez polo esforzo humano, pode refacerse de novo para adecuarse mellor ás nosas ambicións políticas”. (Harvey, 2009: 283)

C. de Peretti e E. Velasco (EDS.) *Conjunciones. Derrida y compañía*, Madrid, Dykinson, 2007.

Drocha Hauser

Conjunciones. Derrida y compañía. Baixo este título publícase o cuarto libro do Grupo Decontra. Froito dun seminario levado a cabo no anos 2002-2003, que versaba sobre "os amigos de Derrida", reúnense neste volume 17 textos inéditos. Nesta ocasión, o grupo de investigación máis importante do estado Español sobre deconstrución foi máis alá das súas propias fronteiras contando coa colaboración de distintos especialistas e investigadores externos ao grupo. Como guinda, o libro péchase coa tradución tamén inédita dun texto do propio Jacques Derrida titulado "o aforismo a contratempo".

A potencia teórica deste volume instálase na fronteira dun "con", nun "con" como fronteira, no que sempre ten de fronteirizo e de limítrofe todo "con", nesa raia divisoria e sen xurisprudencia que marca e define toda xurisprudencia, o límite e á vez a apertura de calquera pensamento político que sempre radica nun ser-con, nunha conxunción, no estar-con, xunto a, na unión do aforismo e o nome. E neste volume acontece nun dobre sentido. Por un lado, conxunción íntima cos textos derridianos, coa súa xerga e traxectoria, co nome propio "Derrida" e, sobre todo, coa amizade persoal do propio Jacques Derrida. Por outro lado, conxunción de Derrida con outros filósofos, cos filósofos a través dos cales Derrida escribe a súa propia filosofía, unha filosofía antes que nada (im)propia que deconstrúe o edificio da propiedade, do nome e da sinatura.

A novidade principal que este volume presenta en relación coa sólida traxectoria do Grupo Decontra estriba no feito de poñer directamente a Derrida *xunto a* outros filósofos, aqueles fronte e a beira dos cales o propio Derrida estableceu algunha sorte de conxunción. Unha conxunción condicional con Nietzsche, un *se*, que cuestiona a condición mesma e a necesidade a través dun *perigoso quizais* como apertura radical e afirmativa ao por vir; tamén unha conxunción adversativa ao tempo que comparativa e disxuntiva, un *mais*, un *como* e un *ou*, que opón, compara e diferenza o non sempre amable discurso habermasiano en relación coa deconstrución derridiana; ademais unha

conxunción continuativa e copulativa, un *pois*, un *de aí que* e un *e*, que esvaece o encadramento baixo etiqueta de "filósofo" e "literato" nun intento de ler e crear unha relación de contaminación entre os textos de Kafka e Derrida que se prostran ante a lei; tanto unha conxunción ilativa como temporal, un *daquela* e un *cando*, que (des)unen a psicanálise máis lúcida do segundo Lacan, o obxecto a, coa reflexión derridiana acerca do acontecemento e a *différance*: Derriladacan, conxunción e contigüidade sintomáticas que une dous pensamentos no resto que ambos os dous perden no que deixa de inatrapable e incompatibile cada ocasión. Estas conxuncións, e outras que pasarán xunto a Nancy, Lévinas, Kierkegaard, Javier Marías, Foucault, Butler, Althusser, Unamuno, Barthes, Cixous..., inscríbense na dobre aporía do nome propio, na ironía retórica dun aforismo que se di sempre a contratempo. Esta lei do aforismo revela a inhumanidade do nome propio e obriga a *inventarse máis alá do nome*. Lonxe do comentario de texto, e seguindo a estratexia do amor e o dó imposible en(tre) *Romeo e Xulieta*, o libro *Conjunciones* escríbese na chamada do outro, no esforzo sempre infinito de *inventarse no nome do outro*.

CONTEXTOS

“A Lingua”

Pablo Ibáñez De Lille¹

Nun aceno fugaz de obscenidade
toco á Lingua entre as pernas;
la humedade de mi dedo le deslizo
en la pelambre crespa.

E medra a humidade
e xeme
xeme
xeme.

Gime en todas las lenguas,
en todos los idiomas.

Escupe un par de insultos en inglés.

Xeme en francés no clítoris do labio.

"Todesfuge" de muerte,
y "schwarze milch der Frühe",
leite negro.

-Buon giorno, stronzo di merda.
enculée,
desgraciado,
give me back all the orgasms
that you stolen from me.

O salouco da Lingua
os meus beizos percorre.

En su cuerpo mi dedo se desgrana.

E xeme máis
e en moitos máis idiomas.

Popocatépetl y Tlatelolco
-la toponimia es un remedio fácil-.

"Uma lágrima tua"

¹ Pablo Ibáñez de Lille (México – Tenochtitlán, 1978) é maquinista do *Tren Sardina*, ideólogo do novo milenio, psiconauta, deseñador metido a monicrequeiro e poeta chilangalego. *No centro das cidades a memoria* é o seu primeiro libro de poesía editado para todo o público.

no ventre da cidade.

E no ventre da lingua
minha boca
dizendo obscenidades.

No centro das cidades: a memoria. Pablo Ibáñez De Lille. Casamanita Cartoneira (México, El Salvador, Galicia). México, 2009. Licença Creative Commons 2.5.

“Bordes. A vulnerabilidade do libro”

Beatriz Hauser

“Tan sólo en el tercer trimestre de 2008 el estado recibió \$726,000,000 millones en Inversión Extranjera; monto solamente superado por Nuevo León, Ciudad de México, Distrito Federal, y Baja California; consecuencia de una serie de elementos que hacen a la región atractiva para la instalación de plantas maquiladoras, entre ellos la gran oferta de mano de obra barata, su proximidad geográfica con Estados Unidos que disminuye los costos de transporte, la experiencia en la industria maquiladora y los altos estándares en calidad reconocidos a nivel internacional. Por todas estas razones no es de extrañar que en Ciudad Juárez se hayan localizado el mayor número de plantas maquiladoras del Estado y que sea quien destaca en primer lugar como generador de valor agregado, así como en ocupación de personal en la industria manufacturera con 213, 794 personas ocupadas.

Ciudad Juárez continúa siendo líder en México en la actividad industrial. La ciudad continúa expandiéndose con la llegada de nueva inversión de importantes empresas como Foxconn, y la expansión proyectada de otras como Wistron y Flextronics para el segundo y tercer trimestre de 2009”.

“Ciudad Juárez: Valor de México” www.juarez.gob.mx página web da cidade. Sección negocios

"According to the December 16, 1998 issue of Mexican Labor News and Analysis, in 1987 a worker had to work 8 hours and 47 minutes to buy the basic food basket for a family of four. Today it takes 34 hours."

Worker profile

No. of Women Working in the Maquiladora Industry: 472,423

"In the early days women made up as much as 80% of the assembly plant workforce, today they number close to 60%. While they can legally be hired at the age of 16, it is common for these girl-women to get false documents in order to go to work at ages as young as 12, 13 or 14." ([Mexican Labor News & Analysis](#), 3/2/1999, v4, no4)

Wages

Minimum

Mexico - \$3.40 per day vs. US - \$5.15 per hour

Wage

Example: Hourly compensation costs for production workers in manufacturing Mexico - \$1.21 vs US - \$17.70

(Global Trade Watch, [The NAFTA Index](#), October 1, 1998)

Mexican labor is inexpensive and courtesy of NAFTA (the North American Free Trade Agreement), taxes and custom fees are almost nonexistent

“Cuatro maquiladoras de Ciudad Juárez, Chihuahua, contratarán a 2 mil jóvenes pandilleros “que por su situación son carne de cañón para la delincuencia”, aseguró el alcalde José Reyes Ferriz. Son cuatro empresas maquiladoras las que se han sumado al proyecto para rescatar a adolescentes que se encuentran involucrados en pandillas. El proyecto está siendo desarrollado por el Banco Interamericano de Desarrollo y el gobierno municipal”, subrayó el alcalde.

Maquiladoras are owned by U.S., Japanese, and European countries and some could be considered "sweatshops" composed of young women working for as little as 50 cents an hour, for up to ten hours a day, six days a week. However, in recent years, NAFTA has started to pay off somewhat - some maquiladoras are improving conditions for their workers, along with wages. Some skilled workers in garment maquiladoras are paid as much as \$1-\$2 an hour and work in modern, air-conditioned facilities.

“Estas ideas o estas sensaciones o estos desvaríos, por otra parte, tenían su lado satisfactorio. Convertía el dolor de los *otros* en memoria de *uno*. Convertía el dolor, que

es largo y natural y que siempre vence, en memoria particular, que es humana y breve y que siempre se escabulle. Convertía un relato bárbaro de injusticias y abusos, un ulular incoherente sin principio ni fin, en una historia bien estructurada en donde siempre cabía la posibilidad de suicidarse.” (Bolaño, R. 2004:244)

No 2004 os editores de Roberto Bolaño publicaron *2666*, un libro póstumo. Ese tempo do póstumo é tamén o tempo da narración contida nel, tempo que é o tempo desaxustado de cada morte que se repite incesantemente, a imposibilidade de fechar un dó previo que só será postumamente. Un cemiterio futuro, esquecido xa de antemán, é a imaxe da que emerxe –unha imaxe que, segundo o editor, aparecía xa nun texto anterior de Bolaño– esa data mesturada de referencias apocalípticas. O cemiterio é o lugar da rememoración da morte, o arquivo exemplar, o inicio do humano como espírito: memoria da morte no presente. Non obstante, non é o cemiterio, monumento á memoria, o territorio que delimita o libro, ou máis ben, proxecta apenas. A narración que garda a memoria (e o libro de Bolaño é clásico, inscríbese na mellor narrativa do vinte pese a apuntar a un tempo indefinido e post-global) está xa desfeita. A gran novela que é *2666* rompe a narración, mais non por unha estratexia xa clásica de narración aberta (aínda que ese adxectivo non cualifique ben unha novela que ten algo do puzzle, ao estilo de certas novelas policíacas) tampouco o espazo ou o tempo fragmentado, elidido –estratexias narrativas clásicas tamén– nin o espazo inter e intratextual, ou o carácter meta-literario; *2666* segue sendo máis moderno que post-moderno. As fendas que desfán a narración non dependen desta; veñen dun afora que non se deixa chamar contexto. O carácter non de todo acabado do libro por un motivo continxente, tan continxente como a morte do autor, tan externo ao texto como iso, reincide nese “afora” residual e afectado dun proceso acelerado de descomposición, pero nunca por enteiro biodegradábel, como as bolsas de plástico nos cerros de Santa Teresa:

“Entre las piedras volcánicas había bolsas de mercado llenas de basura. Recordó que su hijo, que estudiaba en Phoenix, una vez le había contado que las bolsas de plástico tardaban cientos, tal vez miles de años en consumirse . Estas de aquí no, pensó al ver el grado de descomposición a lo que todo estaba abocado. En lo alto unos niños salieron de él corriendo y se perdieron cerro abajo, rumbo a la colonia Estrella”. (Bolaño, 2004: p.452)

Non tratamos cun fóra de texto, nin cun contexto. Iso funciona como unha matriz textual que, dalgún xeito, o precede: ese real que o texto traballa para obrar narración, memoria quizais. Santa Teresa, ese heterónimo de Ciudad Juárez, é o lugar onde pivota o libro, mais en ningún caso pode considerarse o seu núcleo. Santa Teresa – cidade na fronteira, non-espazo tecido xunto aos parques das maquiladoras, cidade global que desfai o lugar e o territorio– é unha pantasma á que se tenta conxurar, repetición traumática, Espírito retornado espectro incorporando toda a realidade no espazo dos vertedoiros e na precariedade das chabolas. Ese lugar descomponse, “no hay escenario del crimen” di un dos policías, o máis novo. A repetición das mortes desfai a narración que intenta apresalas. Para o relato dos asasinatos, Bolaño parece partir dunha crónica sensacionalista da prensa. O ton é o da crónica, a crónica dunha páxina web sobre asasinados en serie, por exemplo, que tenta xerar un fío que permita contar a historia do sucedido en Ciudad Juárez. Unha crónica periodística, ou unha novela policíaca, unha historia de intriga cos seus personaxes prototípicos: os policías, os expertos, os periodistas, os políticos... Das mulleres asasinadas só nos queda o nome, nin sequera personaxes póstumos desta novela. E, con todo, algo quebra a frialdade do discurso forense e da nota de prensa. Algo así como a literatura, unha palabra excesiva e carente que tamén queda esmagada ao confrontarse novamente co residuo que a obra. Non hai narración que garde a dor, que faga da dor memoria. Amalfitano, un dos personaxes, remata ao borde da loucura, último xeito de non perder o senso.

Texto fráxil, irregular na súa grandeza, *2666* é unha gran novela, unha novela monumental con vocación de *clásico*. Estas afirmacións repiten o discurso convencional da crítica, quizais non por iso deixen de ser menos certas. Pero, ao mesmo tempo, a obra póstuma é en extremo fráxil, a súa construción monumental contrasta coa irregularidade de moitos dos seus acabados. Pasaxes magníficos e parágrafos necesitados doutra revisión: exemplo moi claro o último libro “La parte de Archiboldi”, acelerado ao final, apenas redactado, contrastando coa riqueza incríbel, coa magnífica parte da infancia, parte clásica, herdeira do mellor da novela do vinte. Había un libro máis, un libro que nunca se escribirá, un libro que tal vez xuntase os anacos dispersos dese puzzle, que nembargantes parece desfacerse coma se contivera acedo dende o seu interior. O que non se escribe pasa pola morte, ten que ver con ela. Cun acontecemento que cae enriba e pon fin á obra, pero abre o texto, cada vez máis fráxil e vulnerábel na súa construción de obra mestra. As palabras poden conter a violencia e rememoralas, mesmo cantalas; pero os outros textos que se asoman á obra coma se esta fose unha esclusa, o complexo tecido ao que acostumamos a chamar realidade. A núa violencia dos textos da ciencia ou da propaganda política, o abxecto dun discurso que mostra sen vergoña o espazo aberto de calquera violencia posíbel.

Non se pode dicir que os crimes sexan o tema único de 2666, pero todo repite incesantemente o non lugar do crime. Para a narración policial non hai lugar do crime, os corpos foron desprazados na morte e trala morte; nin pegadas, nin restos nos permiten refacer unha historia. Os restos nos corpos das vítimas que posibilitarían despexar a incógnita, asignar unha identidade aos asasinados pérdense unha e outra vez no camiño. Nin restos, só os corpos das mulleres torturadas descompoñéndose nos lotes aínda sen edificar, nos vertedoiros, nos cerros contaminados polas maquilas. Os lugares nos que se atopan os corpos son espazos para a acumulación de residuos ou espazos aínda por vir, a terríbel privación do descampado. A omnipresencia dunha fronteira visíbel, tanxíbel, violenta cando se fragmenta nos corpos desas traballadoras globais –e isto non é unha redución, é un apuntamento máis– marca o texto, acaece nas condensadas, precisas descrições dunha cidade: Santa Teresa/Ciudad Juárez, quizais doutras cidades fronteirizas, que comparte unha mesma fundación polos movementos dun capital que se ía tornando global.

“Estaba tirada en un terreno que a veces los alumnos utilizaban para jugar partidos de fútbol y béisbol, un descampado desde donde se podía ver Arizona y los caparzones de las maquiladoras del lado mexicano y las carreteras de terracería que conectaban éstas con la red de carreteras pavimentadas” (Bolaño, 2004: 467)

Espazo de tránsito das mercadorías, tamén das mulleres, que compoñen a maioría dos empregados das maquilas; cidade que xorde no espazo deixado polas fábricas globais, a cidade é espazo e é tempo non homoxéneo, tecido relacional de segmentos converxentes ou diverxentes, de rutas marcadas e encontros casuais. Como o absoluto romántico volteado por Hegel, a cidade dissolve interiormente toda identidade, pero non a resolve como unidade de sentido inmanente; falta a vida e sobran mortas. Os seus espectros deberían roldar os terreos baldíos, as urbanizacións en construción, os barrios miseria en torno ás maquilas. Bolaño repite a aparición de cada morta arremedando a linguaxe da crónica periodística: trazas invariantes, cambian os nomes. O xesto polo que se produce texto tenta gardar os nomes, desfacéndose do resto. A violencia do que se exclúe, a repetición de cada morta como un refrán que máis que fiar interrompe o curso da narración policial deixa núa a febleza da linguaxe literaria ante a continxencia dun real que a corroe dende o texto. A serie das mortas chega a cansarnos? Anestesia o horror repetido? Máis, tórnao na inqueda alteridade dunha dor para a que ningún ten nome, unha imaxe que rexeitamos.

“Amalfitano dejó a su hija delante del espejo del baño y volvió a salir al jardín devastado, donde todo era de color marrón claro, como si el desierto se hubiera instalado alrededor de su nueva casa, con el libro colgando en la mano. Recapituló las posibles librerías en donde lo hubiera podido comprar. Buscó en la primera página y en la última y en la contraportada alguna señal y encontró, en la primera página, la etiqueta cortada de la Librería Follas Novas, S.L., Montero Ríos 37, teléfonos 981-59-44-06 y 981-59-44-18, Santiago. Evidentemente no Santiago de Chile, único lugar del mundo en donde Amalfitano era capaz de verse a sí mismo en un estado de catatonia total, capaz de entrar en una librería, coger un libro cualquiera sin siquiera mirar la portada, pagarlo y marcharse. Se trataba, era obvio, de Santiago de Compostela, en Galicia.”p. 242.

O misterio das mortes solábase co misterio ridículo do libro. Un libro que non se sabe de onde ven, que Amalfitano (ese exiliado chileno, profesor de filosofía na universidade de Santa Teresa) non recoñece coma seu. O libro de Dieste esvaece da memoria como un resto secundario do jet lag, mais persiste na súa falta de senso no espazo informe desa “ciudad en medio de la nada”. O libro chámase *Testamento xeométrico* e é, el mesmo, unha publicación póstuma levada a cabo polos amigos do finado. O *Testamento xeométrico* completaría as reflexións e investigacións de Dieste sobre o espazo, o dicir dos mesmos. O libro aparecido cruza unha fronteira, de Barcelona a Santa Ana, e inscríbese no espazo que sostén a coincidencia do topónimo Santiago; dun Santiago do sur, terra en formación, o lugar envellecido dunha cidade de ascendencia medieval nun recuncho atlántico, mais a xeometría persiste. O espazo que obra o libro de Dieste, a produtividade significativa do mesmo, traza ou máis ben desfai unha xeografía e unha xeopolítica ao uso. A xeometría pode lerse como matematización do real, abstracción do lugar como espazo, inicio da conversión do ser en obxecto e apertura da técnica; obra moderna, como a colonización. Pero a empresa que empeza por reducir a realidade a número reflíctese deformada na vulnerabilidade desa pequena edición, labor dunha cultura minoritaria e rexeitada; que rematará exposta á inclemencia do aire do deserto, seguindo o modelo de Duchamp. A cultura europea non acada a ser representada por ese libro saído de ningures, está ela mesma desfeita nos seus marxes, nos seus restos, nas súas contradicións internas. A cidade das maquilas vertida cara á fronteira máis longa do mundo imanta elípticamente e retorce as outras liñas, de fuga ou non, fagocita as outras fronteiras no fluxo das mercadorías e na resistencia dos corpos. Os restos da cultura europea, a empresa colonial traspasan, libres de taxas as fronteiras, ou van parar aos vertedoiros incontrolados. A vulnerabilidade do pensamento, a corrosión dun real que non controla e que pode coartalo de raíz exponse cunha crudeza non exenta de retranca:

“...Amalfitano sólo podía ser visto como un náufrago, un tipo descuidadamente vestido, un profesor inexistente de una universidad inexistente, el soldado raso de una batalla perdida de antemano contra la barbarie, o, en términos menos melodramáticos, como lo que finalmente era, un melancólico profesor de filosofía pasturando en su propio campo, el lomo de una bestia caprichosa e infantiloides que se habría tragado de un solo bocado a Heidegger en el supuesto de que Heidegger hubiera tenido la mala pata de nacer en la frontera mexicano-norteamericana.”(Bolaño, 2004:152)

Es gibt Sein

"Under NAFTA, maquiladora employment increased by 54% in Ciudad Juárez, spurring significant population growth. Yet Juárez still has no waste treatment facility to treat sewage produced by the 1.3 million people who now live there."

([NAFTA at 5](#), Global Trade Watch)

Unfortunately, the cost of living in border towns is often 30% higher than in southern Mexico and many of the maquiladora women (many of whom are single) are forced to live in shantytowns that lack electricity and water surrounding the factory cities.

DERIVAS

38. IMPORTANTE: TODOS LOS SOLICITANTES DEBEN LEER Y MARCAR LA CASILLA QUE CORRESPONDE A CADA PUNTO.¹

No podrán recibir una visa las personas pertenecientes a una de las categorías específicas que por ley prohíben su entrada en los EE.UU. (excepto cuando se obtenga una exoneración con antelación). ¿Aplica usted a alguna de estas categorías?

- ¿Alguna vez ha sido detenido o condenado por cualquier delito, aun Si No
cuando le hayan perdonado, le hayan concedido amnistia, o haya sido
objeto de otra acción jurídica parecida? ¿Alguna vez ha distribuido o
vendido ilícitamente una sustancia controlada (droga) o se ha
prostituido o ha sido proxeneta?
- ¿Alguna vez le han negado la entrada a los EE.UU., ha sido objeto de Si No
una audiencia de deportación, o ha tratado de obtener o ha ayudado a
otros a obtener una visa, la entrada en los EE.UU., o cualquier otro
beneficio de inmigración estadounidense mediante fraude o
falsificación intencional u otros medios ilícitos? ¿Alguna vez ha
asistido a una escuela pública estadounidense de enseñanza primaria
(F), o una escuela pública de enseñanza secundaria, después del 30
de noviembre de 1996 sin rembolsar a la escuela?
- ¿Ha tratado de entrar en los EE.UU para dedicarse a infracciones del Si No
control de exportaciones, actividades terroristas o subversivas, o con
cualquier otro propósito ilícito? ¿Es usted miembro o representante
de una organización terrorista según la designación actual del
Secretario de Estado de los EE.UU.? ¿Alguna vez ha participado en
persecuciones dirigidas por el gobierno Nazi de Alemania, o alguna
vez ha participado en un genocidio?
- ¿Alguna vez ha infringido las condiciones de una visa Si No
estadounidense, ha estado ilícitamente en los EE.UU., o ha sido
deportado de este país?
- ¿Alguna vez le ha quitado la custodia de un menor de edad y Si No
ciudadano estadounidense fuera de los EE.UU. a una persona a la que
un tribunal estadounidense le ha entregado la custodia legal, ha
votado en los EE.UU. en contravención de cualquier ley o
reglamento, o ha renunciado a la ciudadanía estadounidense con el
propósito de evitar pago de impuestos?
- ¿Alguna vez ha sufrido una enfermedad contagiosa de importancia Si No
para la salud pública o de un trastorno físico o mental peligroso, ha
usado drogas indebidamente, o ha sido drogadicto?

¹ Aunque responder SI no le incapacita automáticamente para obtener una visa, si ha respondido SI su presencia podría ser requerida para presentarse ante un Oficial Consular.

A fronteira non era unha liña invisíbel, non era un muro; era unha longa fila de persoas cos papeis na man esperando ante os cristais de inmigración. Tiña a discontinuidade dos corpos e o cheiro a peixe morto da celulosa. A fronteira? De certo trabúcome: algunhas fronteiras. Non todos vivimos as mesmas, nin sequera iso.

Labour day site

I

(Faise cidade ao borde da estrada –cruce de liñas que non se corresponde coa abstracción xeométrica do teu corpo– pero a estrada é máis que a cidade; ábrea e empúrrea cara afora. Nese fóra xorde a cidade. Non hai outra cidade, só a que se estende, fronteira en expansión virtualmente infinita. O borde vai cambiando. A percepción dende un coche aseméllase ás imaxes na pantalla: serie, sucesión.

Pensa un *continuum*: a fronteira aparece cando alguén solicita os papeis de identidade; a fronteira está inscrita nos corpos marcados pola raza, nos restos da historia afogando a carne. A fronteira estoupa, invisibilizada nunha cuneta, só para quen saiba mirar)

De camiño a Laguna Beach, na entrada da cidade, hai o que parece unha área de descanso: unha pequena caseta, dúas árbores, un valado de madeira, algún coche aparcado. Dende a estrada o cartel case non é visíbel: *Labour day site*.

[cavilo, pasado o tempo, se esa fronteira está inscrita no teu corpo...

- Nos bordes que recorre, sen tocar a superficie]

O noxento, indignante –se era ese o adxectivo– era un curral que facía as veces de reserva de traballadores migrantes “ilegais”. Podería dicirse: “esa situación revela exemplarmente a condición do traballador nun sistema capitalista”. Esa abstracción non pode tocar o real duns corpos invisíbeis dende a estrada. Digo corpos: anacos de historia, de lingua, restos da operación violenta que nos inscribe coma “o que somos”.

Nun coche, con catro homes que apenas coñezo, os bordes da estrada só son perceptíbeis polas súas palabras, que xorden xa rotas na fenda aberta por un bilingüismo mancado. Como as linguas, o desexo só se divide en dous para continuar trazando un continuo, unha fronteira móbil, que produce feridas na carne. A enunciación chega esnaquizada. Non tratamos da alteridade absoluta, tampouco da núa vida. É o horror inqueda que late baixo o doméstico, a non-excepcionalidade do que sae ao camiño nun domingo de praia. Ao meu amigo dóelle, indígnalle, o que el percibe –a xulgar polas súas verbas– como un descenso ao animal, á mercadoría, duns seres humanos.

A palabra “humano” é unha mala abstracción: non son só –nunca só– humanos. Son mexicanos. Logo, que? Trátase da nación inscribíndose no corpo? Que sería a nación neste caso? Un traballo de dó que re-invente a orixe, no presente, como ficción narrativa? Unha lingua, unha historia, un sentimento de comunidade, unha opinión pública, unha raza? Son mexicanos, coma el, de certo xeito. Esa indignación emítese dende unha fronteira móbil. Que é, pois, unha comunidade? Eses mexicanos –quizais tamén norteenos como os seus papás– non recoñecerían como un dos seus a ese chicano de acento difuso que tivo a chance de cursar estudos en dúas das máis prestixiosas universidades americanas. Mirarían, quizais, con desprezo a un grupo de gays californianos de domingo na praia. Isto é só ficción...

Non puidemos velos.

Que nos indigna aquí? A el indígnalle, quizais, a construción e reprodución diso *en canto* mexicano. A min, quizais, a súa invisibilidade. Houbemos de estar atentos para recoñecer o lugar –do que me previra dez kilómetros antes, sen me dicir de que se trataba, cun único adxectivo varias veces repetido– o noso coche ía apresa, camiño da praia...

II

Agora, mentres escribo isto, non consigo lembrar cal era o adxectivo, dende o primeiro momento non puiden lembralo. Antes do curral había unha escola de arte ou unha galería. O xardín estaba ocupado por estatuas xigantes que agora fanse de xeso. Vexo anacos de corpos, non me dá a memoria. Non sabía o que agardaba; había algo de noxo mesturando as súas verbas. Non sei por que non pensei en fronteiras; pensaba en algo abxecto, *kinky*, *weird*. Non tiña sentido: pensaba en sexo.

- Estar no medio dun continuo (“¿se dice así en español *continuum*? -me preguntas), *de máis* no medio... O continuo está feito dos fragmentos informes dunha fronteira persistente nas aramadas, nos valados, nas beiras da estrada. O teu desexo traza un mapa que ten en certo xeito a forma desta cidade.

Continuum? A cidade prodúcese nos cortes dos fluxos; a cadea significativa ten forma de corda con nodos. Algo non encaixa; estou confusa. Constrúo outra escena e non lembro os meus ollos fechados, fóra de plano. Vólvome un espectador omnisciente. É obsceno (como espectador omnisciente eu tamén tiña pene. O falo imaxinario interrompe o continuo do meu corpo).

Naquel momento non pensei en foderte. Que nome lle darías ti, *¿eres un extranjero en nuestro idioma*? Penso no corte dos fluxos, na violencia da instauración das fronteiras, na micro-política dos corpos, e dos desexos, e dos lugares. Minto, tamén cando digo que non pensei en foderte, pero non atopo os nomes.

De tódolos xeitos, a relación entre o teu corpo e a cidade non era metafórica, tampouco metonímica...

O teu corpo non ten marcas (as fronteiras extinguíronse cos restos das luminarias, ninguén podía gardar por máis tempo os corpos dos mutilados), a súa pureza impugna o arquivo. Lembro que non me gusta do teu cheiro a persistencia do cosmético.

Imagino una película. Tengo el encuadre (os bordes da estrada reducidos a imaxes teñen algo da sucesión de secuencias nunha pantalla). *Cuando estoy en estas situaciones me gusta imaginar cómo se ve el mundo desde los otros. Por ejemplo, mi amigo Huy. Me figuro lo que estará pensando, qué ve desde su posición en el asiento delantero. También de él. Pero no sé qué estás pensando tú, qué sientes, qué ves...*

Non consigo, e empéñome, lembrar as palabras exactas. Necesítoas. Este texto só reproduce ao outro.

- Puedo ponerme en el lugar de los otros, imaginar cómo ven el mundo desde ellos, no en el tuyo. Recuerdo mi propia experiencia para construirme la tuya. Estás sola en un coche con cuatro desconocidos.

(Xa non estamos nunha estrada en Orange County. Na memoria presente que reproducen as túas verbas trázase outra estrada, non moi lonxe de México D.F. Estás nun coche con catro descoñecidos... homófobos, ese foi o termo. Voltas á cidade dende unha área de descanso no medio de ningures. É posíbel que, xa na cidade, o taxista chilango ofrecérache sexo en inglés).

- Mi experiencia es otra –di ela (gardo anacos de imaxes, recompoño o teu sexo na praia).

Atopámonos como estranxeiros no espazo desfeito polos coches. Só agora, ao escribilo, caio na conta de que naquel intre non pensei nos traballadores mexicanos.

Fronteiras: Immigration office

Entre Santiago e Los Ángeles hai máis que o espazo informe dunha cabina de avión - case tódalas fiestras están fechadas-, dun aeroporto a outro está a saída da cidade e a entrada na cidade, o tempo morto dos taxis, a violencia dos controis, a resistencia dos corpos, as fronteiras .

()

De Santiago a Los Ángeles hai un tempo que se contrae e se dilata, un espazo que non abarco. O soño do avión –dicía Sender-: a abolición do tempo e do espazo pola velocidade. Ese tempo-espazo cancelado reproducése nos nosos corpos: a postura inútil na cadeira, a inmovilidade obrigada de quen viaxa demasiado apresa, o cheiro da comida dos avións/a comida que non chega a selo, o seu gusto na boca. Saio dunha capital do sur que se soña civilizada, retorno ao espazo informe dun suburbio ampliado até a súa disolución ou conversión, no centro dunha metrópole irreflexiva e irreflexionábel. Gañei tres horas, pero síntome peor no retorno:

Saio de Santiago sen saber moi ben como chegar ao aeroporto, entre este e a cidade fica o non-espazo móbil das autoestradas. Tomo un taxi sen apenas decidilo. Estou nunha cidade estranxeira, levo o meu acento cravado na boca. O taxista dá por suposto que son española, só ese feito tórname amábel ante os seus ollos. Inquédase pola miña estadía en Chile, fala do bo e do malo do seu país. Deixo Santiago entre unha conversación amábel, dende as autoestradas vense as serras e os cerros, penso, de novo, que nunca vira un aeroporto tan fermoso. O taxista chamábase Juan (non lembro os apelidos) e era un policía retirado, a maior parte dos seus fillos seguiron a tradición familiar e forman parte do que el chamaba “A Institución”. A maior deles vive co seu esposo na illa de Pascua. Sinto arrepiós pero doulle a man ao baixar do taxi, el deséxame sorte e boa viaxe.

Entre un aeroporto a outro a violencia das fronteiras: ao chegar aos Estados Unidos non teño os papeis que me reclaman. O primeiro policía que me atende, chicano seguramente, móstrase amábel, pregúntame pola estadía en Chile, pregúntame a data de nacemento, faime notar que pasei aló o meu aniversario. Lérame a outro lugar, espero un rato sen que ninguén me diga nada. A muller que traballa en inmigración é de orixe asiático e está cansada, cambio de turno. Eu supóñolle traballo, faimo notar. Ríome, case diante dela sen dicir nada, do paradoxo que supón para min que iso suceda precisamente cunha muller de orixe asiática. O paradoxo é só para min, para a miña idea de estado-nación, para a miña relación inmediata entre nacionalidade e raza. Moitos dos policías de fronteiras son chicanos, latinos ou asiáticos; os afroamericanos abundan máis na seguridade privada ou conducindo autobuses. Penso en Francia, reproducindo o

espazo colonial dentro da metrópole, penso que de tódolos xeitos non ten nada que ver. Dame unha folla, o meu permiso é por trinta días, menos que no visado. Os papeis terán que ser enviados á oficina de inmigración en Washington a risco de non poder retornar ao país. Penso nos cans que viven nas rúas de Santiago, os cans durmindo –como nunca vira durmir a ningún can– diante do pazo da Moeda. Na mirada desafiante dos vagabundos chilenos fronte á tristeza dos traballadores pobres californianos. Non saco conclusións, síntome triste tamén eu.

Dunha lingua a outra a violencia das fronteiras, a irredutibilidade dos acentos. Tomo un bus a Union Station e un taxi a miña casa. O taxista é armenio ou pakistaní, ningún dos dous fala ben inglés. A conversación para decidir o camiño é tensa. Despídome e el non me desexa “have a good night”.

Kant-Hegel, asunto de la frontera como cuasi-transcendental, frontera pensamento.

Beatriz Hauser

“FINIS RERUM

In limine temporis”

Marcello Barison

Ἐκδιδάσκει πάνθ' ὁ γηράσκων χρόνος.

ESQUILO

Nalgún lugar, con *élan* milenario, Dostoievski escribe que “cando todo home acade a felicidade, xa non existirá máis o tempo”. Un aviso, quizais unha promesa. Que lle dá a súa ‘proba’ ao pensamento. Ante todo podemos comezar cunha lectura *negativa*: namentres habite o tempo, é dicir mentres se ‘dea’ tempo, o home está destinado á miseria, á aflicción, á desesperación. Segundo o escritor, o mortal fica aínda capaz de redención: pode proxectarse cara a εὐδαιμονία, serlle digno, elevarse a ela e enlazarse con ela. Todo o seu padecer non se resolve nun mero naufraxio do sentido: irrompendo alén da propia *condition humaine*, o home pode facerse verdadeiro no seu ucrónico superamento, eternizarse no extremo dunha *per-fecta beatitudo*. O ‘ton teolóxico’ da páxina do novelista ruso semella innegábel. Así e todo, nós, máis cautos, deixaremos de seguilo por esa vertente. O que suscita a nosa ‘inquiétude’ é en realidade a *cuestión* que el expón. Articularémola do seguinte xeito. Que significa preguntar pola ‘eventualidade’ dun superamento do tempo? Ou sexa: como repercute o anuncio dunha ‘redención’ por vir sobre a constitución política do presente? E sobre todo: por que debe ser ela *in primis* unha redención *dende* o tempo?

Antes de revelar definitivamente o *terminus ad quem* do noso discurso, lembremos por un intre unha lembrada incisión de Albrecht Dürer, *Die vier apokalyptischen Reiter*, a cuarta (frontispicio incluído) do ciclo adicado ao *Apocalipse* de Xoán de Patmos. O grupo dos cabaleiros, sobrecargados de realismo, evoca as compañías de mercenarios que xustamente naqueles anos percorrían Europa sementando abatemento e violencia. Imposíbel neste lugar deterse axeitadamente na

simboloxía na que nos involucra Dürer —e mais na súa minimalista heterodoxia—, limitámonos polo tanto a un inmediato achegamento á ‘posta en escena’ que a obra expón. Ao amparo das verbas de Xoán, o artista representa un dos momentos máis intensos do *Apocalypse*. Dende o primeiro cabalo (de dereita a esquerda), o montado polo arqueiro, que, cando menos segundo a interpretación canónica, expresa vitoria, pureza e xustiza, secundando o *climax* ascendente que ‘escande’ a obra chégase ao último —en primeiro plano, abaixo á esquerda—, desfigurado pola enfermidade, o terror, o embrutecemento e a morte. É o instante atroz da catástrofe: a fin dos tempos ameaza sobre a xente horrorizada. Indomábeis forzas dominan a época do home, xorden do máis extremo futuro para decretar o inexorábel aniquilamento. Sen embargo esas mesmas forzas non son máis que proxeccións do humano: o agre furor da guerra, as torturas da inanición, a mesquindade que nace das mans dos malvados, todo isto, praga e persecución, non é máis que unha condensación alegórica da crueldade do home, da súa inalienábel perfidia: unha ὕβρις volta *in primis* contra si mesma.

O ‘tempo do mundo’ diríxese ao propio esmorecemento. Apocalipse é o extremo do tempo que abolirá o tempo. Mais a morte de χρόνος non entrega o mortal á graza dunha eterna *beatitudo*. Demos crueis, Almas en pena, Erinias infalíbeis asombran o crepúsculo cando el desvela os seus *selos*. O xurdir do ἔσχατον semella realizar a vocación destrutiva da nosa angustia. A fin dos tempos *xulga* a nosa historia, érguese sobre ela invocando a destrución. Mais, se todo iso non fose outra cousa que o cumprimento dun desexo inadmisíbel? Existe quizais a esixencia de condenar preventivamente un futuro inalcanzábel para sublimar o drama do presente, para escusalo de toda culpa facéndoo así ‘habitábel’? O pulo de morte que domina ao home, o feito de que este non poida subsistir sen *desexar* a propia aniquilación, debe talvez

sofrer un escorregamento temporal que a oriente necesariamente cara ao futuro, de xeito que se manteña aberta a posibilidade do afirmarse dun presente? Imos achegándonos paseniño á pasaxe decisiva á que atinxen as nosas divagacións.

Finis rerum. Non existe ‘civilización’ ningunha que non concibira o mito da propia eclipse. Que non sondara o ἔσχατον da propia ruína, o proxecto da propia destrución. Cada ‘cultura’ fixa un *terminus*, aquén do cal rexe como lexítima. Podemos anunciar indiferentemente a volta dos deuses, a vinda do *Übermensch*, o irromper dunha nova idade de ouro, unha mudanza irreversíbel da ‘especie’ ou mesmo a ‘fin da historia’: trátase dunha mesma *función mítica elemental* destinada de cando en vez a se reconfigurar. Co fin de fundar a constitución material inherente a unha orde social – comportamentos, prácticas, normas e institucións– é esencial que o seu futuro resulte dalgún xeito limitado. Baséase nesta limitación o dereito a dominar de quen goberna, amais do deber de obedecer de quen é gobernado. É a incontrovertibilidade dun tempo limitado a lexitimar a articulación pública do poder. Cadaquén está disposto a renunciar á propia soberanía absoluta, non tanto, *à la* Hobbes, por recibir protección, senón porque a marxe temporal á súa disposición é esencialmente *finita*. Así e todo non se trata do tempo entendido en sentido xenérico –é dicir, do feito de que cada un, en tanto mortal, ‘ten de tódolos xeitos os días contados’–, senón dun *tempo social mítico*, do tempo mítico a disposición dunha comunidade para ‘organizar’ a propia historia, experimental e consumala. O principio de constitución dunha comunidade xustifícase soamente en relación á existencia dun límite temporal futuro que funciona de dique insuperábel de contención e de definición da comunidade mesma. Como xustificar por exemplo o traballo, ou o ‘principio de responsabilidade’ que orienta as nosas accións, se non co feito de que nos sentimos continuamente ameazados pola posíbel catástrofe á que tamén o noso ‘facer’ converxe, cando exactamente iso está a devolvelo perpetuamente *sub iudice*? Trátase dun ‘pecado orixinal ao revés’, radicado no porvir. Certamente, de feito, o noso sentimento de culpa non atinxe ao pasado senón ao futuro. No acto mesmo da súa constitución o *organum* social renunciou xa en canto tal á propia eternidade. O seu nacemento consiste nun sacrificio preventivo do propio futuro, na *posición dun insuperábel límite teolóxico-político*. A imaxe dos catro cabaleiros do Apocalipse é en verdade un imponente dispositivo mítico –onde μύθος é así mesmo o *proprium* do elemento teolóxico– dirixido á institucionalización do poder vixente. Como representación do futuro ela xoga un papel fundamental na constitución do *presente*. Dunha parte o home sublima o propio desexo de exterminio (virado

indiferentemente tanto cara aos outros como cara a si mesmo) no ἔσχατον da apocalipse, onde todo será aniquilado posto que todo é culpábel; da outra parte xustamente o feito de que exista un límite na súa historia autoriza unha xestión legal do ‘tempo que resta’, a súa subdivisión en procedementos, ‘secuencias’ rituais, regulamentos vinculantes, protocolos prácticos normativos. *‘Hai que optimizar o tempo’*. Admitido isto, fai falta agora preguntar: quen goberna as representacións da fin do tempo? Quen está en condición de redefinir de cando en cando a ameaza que decretará a fin do ser humano? Quen se ocupa na civilización actual de ‘narrar’ o mito da apocalipse e a que instrumentos recorre? Exhibindo como propio ‘obxecto político’ por excelencia o *límite* que ameaza o futuro dunha comunidade, polo tanto detendo o monopolio sobre a súa representación e sobre a información que o acompaña, a autoridade asegúrase a máis devota, a máis leal obediencia.

Se dun lado se anuncia a *finis rerum* presupoñéndoa como necesaria, do outro ven reclamado para si o poder de contela e interpretar os ‘sinais’, xa que logo de dominar o continuo estado de transición que dela nos separa. O ἔσχατον ven así ‘vinculado’ a un dispositivo de goberno indefectibelmente *actual*, que o asigna á ‘constitución de poder’ do político coma o seu trazo principal. Pois é lexítimo que o ‘proxecto apocalíptico’ ameace por propio gusto sobre o inerme horror dos mortais; é de feito oportuno servirse do terror perante a *finis rerum* coma da máis eficaz medida disuasoria. Trátase da operación tanatopolítica por excelencia: gobernar o límite do tempo mítico que pertence a unha comunidade, someter preventivamente ao propio arbitrio a imaxe da súa morte, convértese no máis eficaz instrumento para establecer a propia soberanía sobre o presente. Xa sucedeu nos enfrontamentos da *ameaza atómica*. Durante case cincuenta anos os gobernos non foron lexitimados de ningún xeito en virtude da súa capacidade de garantir *simplemente* a paz, senón porque eran os únicos órganos capaces de impedir unha aniquilación de cuxa posibilidade eles mesmos eran os artífices: é a enfermidade o que produce a propia cura, o veneno o propio antídoto. O mesmo valla para o espectro do *terrorismo*, xurdido non por casualidade unha vez que a ameaza nuclear perdera vigor e ‘utilidade retórica’. A orde social, a “coherencia xeopolítica” do occidente arriscase a ir a menos por culpa do así chamado “integrismo islámico”, un “integrismo” do cal, aínda supoñendo que sexa verdadeiramente tal cousa, o occidente é sen dúbida o primeiro instigador, dende que este non se “substancia” de outro xeito que como implícita resistencia á despótica exclusión do “mundo árabe” no goberno dos procesos económico-políticos que determinan *o νόμος da terra*. Velaquí

entón que, outra vez, ao anunciar a eminente, terrorífica ameaza, é primeiro de todo o mesmo poder que a ocasionou, e en segundo lugar o que se propón como a única forza capaz de contrarrestala. Un último e evidente exemplo. O *problema ambiental*. Por todas partes declárase en alta voz que a nosa civilización se arrisca á extinción, que a subsistencia da vida sobre o planeta está en perigo por unha contaminación e unha explotación sen límites. Trátase entón dun feito xa consolidado que non ten máis necesidade de confirmacións e cuxo potencial político xa está afirmado, de maneira completamente indiferente respecto ás posíbeis investigacións científicas. Vai de seu que os ‘profetas do infortunio’ son a miúdo os responsábeis directos daquilo que denuncian ou os seus dignos representantes. En xogo evidentemente non está de ningunha maneira un hipotético “arrepentimento ecoloxista” do poder político –cousa de por si utópica sobre todo en relación ao nivel de consumo e ao modelo de desenrolo ditado pola axenda económica de occidente–, senón que por un lado é unha opción inédita para fortalecer o funcionamento do mercado, como é sabido sometido a progresivas crises de saturación –que os investimentos, tanto públicos coma privados, en políticas ambientais representen o ‘negocio’ do futuro é algo repetido dende fai anos polo aparato mediático en tódalas súas fronte–; por outro lado, un excepcional ‘recurso’ para instaurar e consolidar unha desmesurada implantación de dominio xustamente a partir desta emerxencia. “O mundo precipítase á autoaniquilación. Agárdanos unha época de inmensas devastacións. O crecente empobrecemento dos recursos, a irrefreábel degradación do medio ambiente poñen en dura proba a vida sobre o planeta”. Así denuncia a autoridade política, sen escatimar un aura de integrísima moralidade. Pero ao mesmo tempo propónse a si mesma coma a única vía de saída, o único ‘fármaco’ posíbel para evitar unha calamidade cuxos contornos xa anticipou con flamengo esmero. A primeira tarefa do dominio é limitar o porvir dunha época, preconizar a *fin*, prescribir un termo ao seu horizonte futuro. Reproducir o mito da apocalipse, polo tanto impor a necesidade dun poder que redima da *finis temporum* encargándose de impedir a ruína. Se o máis extremo perigo provén do futuro, toda renuncia é ben acollida para subtraerse, someténdose á moralidade da propia escravitude até desexar o propio xugo. Velaquí que, fenecida toda *vis* performativa adscribíbel a rigorosos enxertos ideolóxicos, *a loita polo dominio do tempo, para someter retoricamente a catástrofe que está por vir*, é a disputa onde se contende pola supremacía política para determinar a constitución do presente. Toda ‘vindeira’ πολιτεία

distinguirase polos *dispositivos* que sexa capaz de realizar á hora de ‘engaiolar’ os límites do tempo e así gobernar a súa *fin*.

(Trad. Giacomo e Dextora Hauser)